

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις
- Δημόσια οικονομικά
- Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές
- Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι
- Ειδικά Θέματα

Οικονομικές

εξελίξεις

Εκδότης:

ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνος Σύνταξης:

Νικόλαος Βαγιονής (nvayonis@kepe.gr)

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Σύνταξης:

Θεόδωρος Τσέκερης

Μέλη της Επιτροπής Σύνταξης:

Ελευθερία Παναγιώτου
Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου
Βασίλης Λυχναράς
Ιωάννης Χολέζας

Γλωσσική και Τυπογραφική

Επιμέλεια:

Ελένη Σουλτανάκη

Τμήμα Εκδόσεων

Πληροφορίες:

Χρήστος Ελευθεριάδης
Τηλ. 210 3676359

Παραγωγή:

Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε.

Copyright 2015

ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό **ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr
στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

Editorial	3
1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις	4
1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης	4
1.2. Εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και των συνιστωσών του – Εννέαμηνο 2014	12
1.3. Οι εξελίξεις του δείκτη τιμών καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη	14
1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις	17
1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ	20
2. Δημόσια οικονομικά	22
2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2014	22
2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους	24
3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές	28
3.1. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας	28
3.2. Πρόσφατες εξελίξεις στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό	36
4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι	41
4.1. Εξέλιξη της ελληνικής αγοράς καυσίμων κίνησης, 2009-2014	41
4.2. Ανάλυση της ελληνικής αλυσίδας προσφοράς τροφίμων	46
4.3. Ζητήματα Οικονομικού Προγραμματισμού	51

Ειδικά Θέματα	53
Κριτική προσέγγιση του νέου πλαισίου δημιουργίας των τουριστικών επενδύσεων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2010-2014	53
Οι προσδιοριστικοί παράγοντες των ελληνικών εξαγωγών: Ανάλυση των επιδράσεων της διεθνούς ζήτησης και της εγχώριας ανταγωνιστικότητας στις ελληνικές κλαδικές εξαγωγές	64
Πλαίσιο στήριξης ελληνικού τραπεζικού συστήματος: μια πρώτη προσέγγιση	72

Το τεύχος 26 του περιοδικού του ΚΕΠΕ *Οικονομικές Εξελίξεις* βρίσκει τη χώρα σε νέα εποχή, με νέα κυβέρνηση και νέους μακροοικονομικούς προσανατολισμούς. Ως επιστημονικό περιοδικό, αλλά και ως ερευνητικό ίδρυμα με έμπειρο επιστημονικό δυναμικό και με θεσμικό ρόλο συμβουλευτικό της Κυβέρνησης, είμαστε εδώ για να παρέχουμε έγκυρη οικονομική ανάλυση, να αναδεικνύουμε τα αποτελέσματα των χειρισμών, να υποδεικνύουμε με τεκμηριωμένη ανάλυση ενδεχόμενους κινδύνους και να κάνουμε αναπτυξιακές προτάσεις σε όλους τους κλάδους τους οποίους μελετούμε. Σε όλες τις περιπτώσεις το ζητούμενο είναι η αποτελεσματικότητα οικονομικών πολιτικών, δομών, θεσμών και μηχανισμών με στόχο την οικονομική ανάπτυξη.

Είναι προφανές ότι υπάρχουν σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, τα οποία αναμένουν αντιμετώπιση. Είναι νωρίς ακόμα για να εκτιμήσουμε τα αποτελέσματα των πρόσφατων οικονομικών χειρισμών τόσο στο εγχώριο όσο και το διεθνές επίπεδο. Οι αναλύσεις και οι προβλέψεις που παραθέτουμε, όμως, είναι, και θα συνεχίσουν να είναι, χρήσιμα και αξιόπιστα εργαλεία τόσο στην ανάλυση της οικονομικής συγκυρίας, με πολλούς αποδέκτες, όσο και στη χάραξη οικονομικής πολιτικής.

Στο παρόν τεύχος το **πρώτο μέρος** αναπτύσσεται σε τέσσερις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα **Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις**, γίνεται ανάλυση της ζήτησης, του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, του δείκτη τιμών καταναλωτή, του μοντέλου εκτίμησης της ύφεσης και η παρουσίαση των προβλέψεων του ΚΕΠΕ για την Ελληνική Οικονομία. Επίσης δημοσιεύονται οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων του ΚΕΠΕ για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ. Στη δεύτερη ενότητα, των **Δημόσιων οικονομικών**, γίνεται η παρουσίαση και ανάλυση της πορείας εκτέλεσης του Κρατικού Προϋπολογισμού και επίσης ανάλυση της εξέλιξης του Δημόσιου Χρέους. Στην τρίτη ενότητα των **Ανθρώπινων πόρων και κοινωνικών πολιτικών** εξετάζονται οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας καθώς και οι εξελίξεις στη φτώχεια, και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στην τέταρτη ενότητα **Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι**, γίνεται παρουσίαση της εξέλιξης της ελληνικής αγοράς καυσίμων κίνησης, ακολουθεί μια ανάλυση της

ελληνικής αλυσίδας προσφοράς τροφίμων και, τέλος, δίνεται μια προσέγγιση σε ζητήματα Οικονομικού Προγραμματισμού.

Το **δεύτερο μέρος** φιλοξενεί τρία ενδιαφέροντα και επίκαιρα άρθρα, που έχουν τίτλους «Κριτική προσέγγιση του νέου πλαισίου δημιουργίας των τουριστικών επενδύσεων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2010-2014», «Οι προσδιοριστικοί παράγοντες των ελληνικών εξαγωγών: Ανάλυση των επιδράσεων της διεθνούς ζήτησης και της εγχώριας ανταγωνιστικότητας στις ελληνικές κλαδικές εξαγωγές» και, τέλος, «Πλαίσιο στήριξης ελληνικού τραπεζικού συστήματος: μια πρώτη προσέγγιση».

ΝΙΚΟΣ ΒΑΓΙΟΝΗΣ
Υπεύθυνος Σύνταξης

1. Μακροοικονομική ανάλυση και προβλέψεις

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στις κύριες συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου, Αικατερίνη Τσούμα

Τον Νοέμβριο του 2014 η ΕΛΣΤΑΤ δημοσίευσε αναθεωρημένες χρονολογικές σειρές τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών, ξεκινώντας παράλληλα εκ νέου τη διάθεση των στοιχείων αυτών με εποχική διόρθωση¹. Συνεπώς, στο παρόν τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων* οι μεταβολές στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη μεταξύ των πρώτων τριών τριμήνων του 2014 και των αντίστοιχων τριμήνων του προηγούμενου έτους εξετάζονται στη βάση των συγκεκριμένων αναθεωρημένων στοιχείων, χρησιμοποιώντας πλέον τις εποχικά διορθωμένες σειρές, αντί των μη εποχικά διορθωμένων στοιχείων που ήταν μέχρι πρότινος και οι μόνες διαθέσιμες.

Σύμφωνα με τα ως άνω στοιχεία, η ελληνική οικονομία έχει εξέλθει από τη βαθιά ύφεση που επικράτησε στη χώρα με αφετηρία τα μέσα του έτους 2008, και φαίνεται να διανύει πλέον περίοδο ανάκαμψης. Συγκεκριμένα, κατά το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου του 2014 παρατηρήθηκε αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,6% σε ετήσια βάση, έναντι μείωσης του ΑΕΠ κατά -4,3% στο αντίστοιχο εννεάμηνο του προηγούμενου έτους. Κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 η αύξηση του ΑΕΠ ανήλθε στο 1,6%, ενώ στο αντίστοιχο τρίμηνο του 2013 η υποχώρηση του ΑΕΠ είχε διαμορφωθεί στο -2,9% (βλέπε Πίνακα 1.1.1).

Όσον αφορά τον κυρίαρχο παράγοντα που οδήγησε στην ύφεση κατά τα προηγούμενα έτη, δηλαδή τις εξελίξεις στην εγχώρια ζήτηση, οι πτωτικές τάσεις φάνηκαν να αντιστρέφονται στην πορεία του έτους 2014. Συγκεκριμένα, η ιδιωτική κατανάλωση κινήθηκε ανοδικά και στα τρία πρώτα τρίμηνα του έτους, σημειώνοντας μάλιστα αύξηση κατά 3,1% στο τρίτο τρίμηνο, συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013. Παράλληλα, οι

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	2013Q1	2013Q2	2013Q3	2013Q4	2014Q1	2014Q2	2014Q3	Εννεάμηνο Ιαν. - Σεπτ.	2014	2013
Ιδιωτική κατανάλωση	-4,8	-2,4	-2,8	1,6	0,4	1,0	3,1	1,5	1,5	-3,3
Δημόσια κατανάλωση	-12,1	-8,8	-1,8	-3,6	0,7	2,2	-2,4	0,1	0,1	-7,7
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-12,5	-12,6	-2,7	-9,0	-5,8	-5,0	1,0	-3,3	-3,3	-9,6
Εγχώρια ζήτηση*	-7,0	-4,8	-2,5	-0,9	-0,2	0,5	1,9	0,1	0,1	-5,9
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	0,3	4,6	3,9	-2,6	7,4	9,1	8,6	8,4	8,4	2,9
Εξαγωγές αγαθών	5,7	9,2	3,3	-8,1	5,0	3,8	1,7	3,5	3,5	6,0
Εξαγωγές υπηρεσιών	-5,2	-1,2	3,7	6,2	10,2	15,1	16,4	13,9	13,9	-1,0
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-3,2	-2,7	1,4	-6,7	0,3	8,2	2,9	3,8	3,8	-1,6
Εισαγωγές αγαθών	-0,2	0,7	2,0	-5,9	-0,2	8,4	5,0	4,4	4,4	0,8
Εισαγωγές υπηρεσιών	-14,8	-14,9	-0,4	-11,3	3,1	8,1	-6,5	1,4	1,4	-10,4
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-24,8	-49,6	-22,7	-38,9	-58,2	-3,0	-69,1	-37,0	-37,0	-36,8
ΑΕΠ	-5,4	-4,1	-3,5	-2,9	-0,3	0,4	1,6	0,6	0,6	-4,3

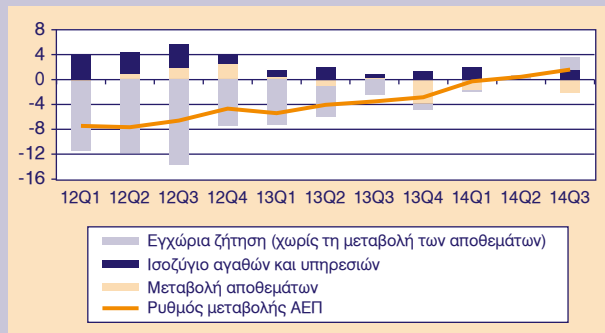
Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, Νοέμβριος 2014, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

* Χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

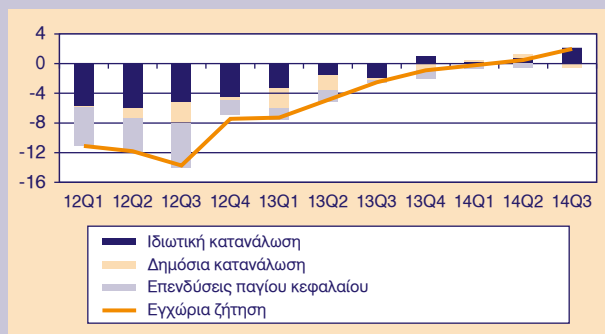
1. Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ της 28.11.2014 με τίτλο "Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί: 3^ο Τρίμηνο 2014 (Προσωρινά στοιχεία)".

επενδύσεις παγίου κεφαλαίου παρουσίασαν αύξηση στο τρίτο τρίμηνο του 2014 για πρώτη φορά από το πρώτο τρίμηνο του 2008. Οι εξελίξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα η συμβολή της εγχώριας ζήτησης στη μεταβολή του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις -0,2, 0,5 και 2,0 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο, δεύτερο και τρίτο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα, έναντι -7,3, -4,9 και -2,5 μονάδων κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2012 (Διάγραμμα 1.1.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.1
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Όσον αφορά στον εξωτερικό τομέα, η συνεισφορά του στη μεταβολή του ΑΕΠ διατηρήθηκε θετική στα τρία πρώτα τρίμηνα του 2014, παρουσιάζοντας όμως σημαντική μεταβολή ως προς την εξέλιξη των βασικών της συνιστωσών. Συγκεκριμένα οι εισαγωγές, οι οποίες είχαν διαγράψει πτωτική τροχιά καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της ύφεσης, σημείωσαν άνοδο στο πρώτο εννεάμηνο του 2014, ως αποτέλεσμα της σταδιακής ανάκαμψης της εγχώριας ζήτησης. Παράλληλα, μεγάλη αύξηση παρουσίασαν στη συγκεκριμένη περίοδο τα μεγέθη των εξαγωγών υπηρεσιών, ενώ, όσον αφορά τις επιδόσεις στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, η άνοδος που παρατηρήθηκε ήταν ασθενέστερη συγκριτικά με την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους. Συνο-

λικά, η συνεισφορά του εξωτερικού τομέα στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στις 1,9, 0,1 και 1,6 ποσοστιαίες μονάδες κατά το πρώτο, δεύτερο και τρίτο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα, από 1,0 και 2,0 και 0,6 μονάδες κατά τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2013.

Η απομάκρυνση από τις συνθήκες ύφεσης αποτυπώνεται και στις οικονομικές εκτιμήσεις των πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης που παρουσιάζονται στην Ενότητα 1.4. Σχετικά με τους κύριους παράγοντες που διαμόρφωσαν τις ανωτέρω εξελίξεις στην πορεία του ΑΕΠ, ακολουθεί λεπτομερέστερη διερεύνηση της πορείας και των προοπτικών τους με βάση τα εθνικολογιστικά στοιχεία και ορισμένους επιλεγμένους βραχυχρόνιους δείκτες.

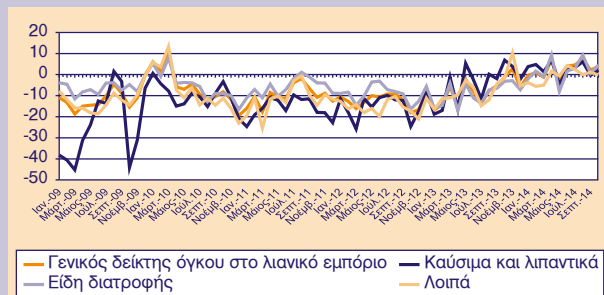
1.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Η ιδιωτική κατανάλωση, έχοντας εισέλθει σε πορεία ανόδου ήδη από το τέταρτο τρίμηνο του 2013, παρουσίασε σημαντική αύξηση της τάξεως του 3,1% στο τρίτο τρίμηνο του 2014, συνεισφέροντας έτσι 2,1 ποσοστιαίες μονάδες στον αντίστοιχο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, και αποτελώντας βασικό παράγοντα για την ανάκαμψη της οικονομίας. Η σταθεροποίηση των ευνοϊκών εξελίξεων στο μέγεθος της ιδιωτικής κατανάλωσης αντικατοπτρίζεται σε σημαντικό βαθμό και στη συνέχιση της θετικής πορείας του μηνιαίου δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο. Ειδικότερα, αποκλειστικά θετικές υπήρξαν οι μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη κατά την περίοδο Ιουλίου-Οκτωβρίου 2014² (4,7% τον Ιούλιο, 7,3% τον Αύγουστο, 2,2% τον Σεπτέμβριο και 3,7% τον Οκτώβριο, Διάγραμμα 1.1.2), καθώς και η σχετική μεταβολή για το δεκάμηνο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2014 (2,4%), ως προς τις αντίστοιχες περιόδους του 2013. Η ανοδική πορεία του γενικού δείκτη στο εν λόγω δεκάμηνο αντανάκλα τις επιμέρους θετικές εξελίξεις που κατέγραψαν οι δείκτες στις δύο από τις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων, και συγκεκριμένα στα καταστήματα ειδών διατροφής (1,8%) και στα καταστήματα καυσίμων και λιπαντικών αυτοκινήτων (2,6%). Ταυτόχρονα, οριακά αρνητική υπήρξε η ποσοστιαία μεταβολή για την ίδια περίοδο (σε σχέση με το 2013) στην περίπτωση του δείκτη όγκου στην κατηγορία των λοιπών καταστημάτων (-0,6%). Θετικοί υπήρξαν στις περισσότερες περιπτώσεις (με λίγες εξαιρέσεις) και οι ρυθμοί μεταβολής των μεμονωμένων μηνιαίων δεικτών στις τρεις κύριες κατηγορίες για τους μήνες Ιούλιο έως Οκτώβριο 2014, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 1.1.2. Επισημαίνεται ότι η διαπίστωση αυτή αφορά και στην κατηγορία των λοιπών καταστημάτων, η οποία μέχρι και την πιο πρόσφατη περίοδο αναφοράς εξακολουθούσε να χαρακτηρίζεται από αρνητικές εξελίξεις (βλέπε Οικονομικές Εξελίξεις, Τεύχος 25).

2. Σημειώνεται ότι τα στοιχεία για τον Οκτώβριο είναι προσωρινά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.2

Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη όγκου και δεικτών στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων στο λιανικό εμπόριο

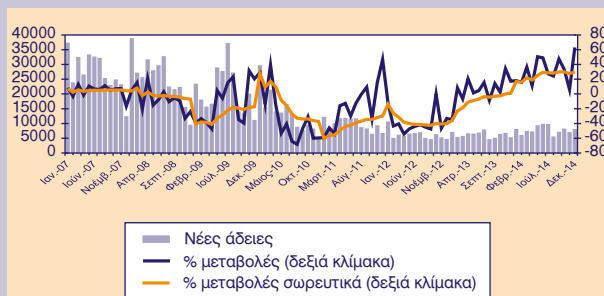
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Επιπλέον πληροφόρηση παρέχεται από την πιο αναλυτική κατηγοριοποίηση του δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο στις οκτώ επιμέρους υποκατηγορίες καταστημάτων. Πιο συγκεκριμένα, από τη σχετική μηνιαία αλλά κυρίως από τη συνολική εξέλιξη στο δεκάμηνο διαφαίνεται ότι οι όποιες αρνητικές εξελίξεις –σε σχέση με το 2013– αφορούν κυρίως στις κατηγορίες *πολυκαταστήματα* (-9,6%), *τρόφιμα-ποτά-καπνός* (-3,3%), *φαρμακευτικά-καλλυντικά* (-1,7%) και *έπιπλα-ηλεκτρικά είδη-οικιακός εξοπλισμός* (-7%), σε συμφωνία με τις διαπιστώσεις της προηγούμενης περιόδου αναφοράς. Αξίζει να επισημανθεί και πάλι ότι οι εν λόγω υποκλάδοι του λιανικού εμπορίου δεν αφορούν μόνο σε διαρκή αγαθά, αλλά και σε μη διαρκή και κυρίως σε αναγκαία, όπως τα τρόφιμα και τα φαρμακευτικά-καλλυντικά. Επίσης σε αντιστοιχία με τις μέχρι τώρα διαπιστώσεις, τις θετικές εξελίξεις στο λιανικό εμπόριο δείχνουν να οδηγούν οι υποκλάδοι *καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων* (2,6%), *ένδυση-υπόδηση* (6,7%) και *βιβλία-χαρτικά-λοιπά είδη δώρων* (9,7%), μαζί με την κατηγορία των *μεγάλων καταστημάτων τροφίμων* (1,5%).

Ιδιαίτερα ενθαρρυντική πορεία εξακολουθεί να καταγράφει η αγορά των ιδιωτικών αυτοκινήτων, βάσει αδειών, παρέχοντας επιπλέον ενδείξεις για την πλέον πρόσφατη πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης. Ειδικότερα, η εν λόγω αγορά συνέχισε να διανύει μια περίοδο αξιοσημείωτης ανάπτυξης κατά το πεντάμηνο Αυγούστου-Δεκεμβρίου 2014 (Διάγραμμα 1.1.3), με σημαντικούς και σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις διψήφιους θετικούς ρυθμούς μεταβολής των μηνιαίων δεικτών για τον αριθμό των επιβατηγών οχημάτων που κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά (23,1% τον Αύγουστο, 46,3% τον Σεπτέμβριο, 32,2% τον Οκτώβριο, 4,8% τον Νοέμβριο και 61,9 τον Δεκέμβριο, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2013). Την ίδια εικόνα αντανακλούν και τα στοιχεία για τις σχετικές σωρευτικές μεταβολές (28,3% τον Αύ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.3

Νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

γουστο, 29,9% τον Σεπτέμβριο, 30,1% τον Οκτώβριο και 27,6% τον Νοέμβριο, ως προς τους αντίστοιχους μήνες του 2013), με αποτέλεσμα να καταγράφεται μια συνολική μεταβολή της τάξεως του 30% για το δωδεκάμηνο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 2014. Οι συνεχιζόμενες ευνοϊκές εξελίξεις στον τομέα των αυτοκινήτων επιβεβαιώνονται και από τα πιο πρόσφατα δεδομένα για τον σχετικό δείκτη κύκλου εργασιών που αφορούν στο τρίτο τρίμηνο του 2014. Πιο αναλυτικά, ο εν λόγω τριμηνιαίος δείκτης σημείωσε αύξηση, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013, κατά 19,8% στον κλάδο του κατεχοχίν εμπορίου αυτοκινήτων και κατά 15,8% στην πιο συνολική κατηγορία που περιλαμβάνει επιπλέον τη συντήρηση, επισκευή και το εμπόριο συναφών εξαρτημάτων και ανταλλακτικών αυτοκινήτων.

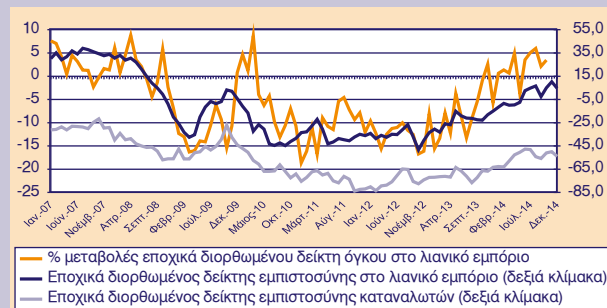
Σημειώνεται στο σημείο αυτό ότι οι προαναφερθείσες θετικές εξελίξεις στον κλάδο, ιδιαίτερα κατά τους θερινούς αλλά και κατά τους πρώτους φθινοπωρινούς μήνες, θεωρείται ότι συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με την πορεία και την επέκταση της θερινής τουριστικής περιόδου στη χώρα, εφόσον ένας μεγάλος αριθμός των ιδιωτικών αυτοκινήτων απορροφάται στον κλάδο της ενοικίασης αυτοκινήτων στους τουριστικούς προορισμούς. Η ανάπτυξη στον κλάδο φαίνεται παράλληλα να επιδρά θετικά και στον κύκλο εργασιών κλάδων συναφών προϊόντων και υπηρεσιών.

Όλα τα στοιχεία και οι ενδείξεις που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν στα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η ιδιωτική κατανάλωση έχει εισέλθει σε πορεία ανάκαμψης, η οποία φαίνεται να ενισχύεται διαχρονικά. Αναφορικά με τους παράγοντες οι οποίοι θεωρείται ότι ερμηνεύουν τις εν λόγω ευνοϊκές εξελίξεις, προκύπτει ότι δεν συνδέονται με βελτιώσεις αναφορικά με το εισόδημα των νοικοκυριών, αλλά ούτε και ως προς τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν τον πλούτο τους. Συνεπώς, η ενδυνάμωση της καταναλωτικής δαπάνης αφορά κυρίως στην ενισχυμένη δαπάνη διαθέσιμων πόρων από συγκεκριμένες ομάδες νοικοκυριών, στη

βάση της σταδιακής αποδυνάμωσης των τάσεων συγκράτησης και επιφυλακτικότητας που επικρατούσαν μέχρι και το τέλος του 2013. Η μεταστροφή αυτή στη συμπεριφορά ορισμένων ομάδων νοικοκυριών κατά την περίοδο αναφοράς συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τον περιορισμό της αβεβαιότητας και την ενίσχυση των ενδείξεων σταθεροποίησης αναφορικά με τη συνολική πορεία της ελληνικής οικονομίας.

Ως αποτέλεσμα προκύπτει ότι η όποια συνέχιση ή/και ενίσχυση των ευνοϊκών συνθηκών αναφορικά με την πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης κατά τα αμέσως προσεχή τρίμηνα θα εξαρτηθεί, πρώτον, από τυχόν βελτιώσεις στην αγορά εργασίας ή/και ελαφρύνσεις των νοικοκυριών ως προς το σύνολο των οικονομικών επιβαρύνσεων που αντιμετωπίζουν και καθορίζουν τα εισοδήματά τους και τον πλούτο τους και, δεύτερον, από την εξασφάλιση ενός κλίματος σταθερότητας και ασφάλειας στην εγχώρια οικονομία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.4
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

Πηγή: EUROSTAT, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Σε κάθε περίπτωση, οι καταναλωτές αλλά και ειδικότερα οι λιανέμποροι φαίνεται να προεξοφλούν τη συνέχιση των θετικών εξελίξεων στην καταναλωτική δαπάνη και κατά το προσεχές μέλλον, όπως αντιστακτούν οι προσδοκίες τους. Οι τελευταίες απεικονίζονται στα πιο πρόσφατα στοιχεία για τους δείκτες εμπιστοσύνης καταναλωτών και εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο (Διάγραμμα 1.1.4). Ειδικότερα, η παρατηρούμενη βελτίωση των εν λόγω δεικτών κατά τις πρόσφατες περιόδους αναφοράς συνεχίστηκε και κατά το τετράμηνο Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 2014, με τον δείκτη εμπιστοσύνης καταναλωτών να κλείνει στο -53,9 και τον δείκτη εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο να κινείται στο 4,7 το Δεκέμβριο του 2014.

1.1.2. Επενδύσεις

Η κάμψη των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου επιβραδύνθηκε σημαντικά στη διάρκεια των δύο πρώτων τριμήνων του 2014, ενώ στο τρίτο τρίμηνο του έτους σημειώθηκε αύξηση των επενδύσεων για πρώτη φορά από το πρώτο τρίμηνο του 2008. Ειδικότερα, όπως φαίνεται από τον Πίνακα 1.1.2, ο ρυθμός μεταβολής των επενδύσεων ανήλθε στο 1,0% κατά το τρίτο τρίμηνο 2014, έναντι -2,7% κατά το τρίτο τρίμηνο του 2013, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα η συνεισφορά των επενδύσεων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να διαμορφωθεί στις 0,1 ποσοστιαίες μονάδες, από -0,3 ποσοστιαίες μονάδες, αντίστοιχα.

Αναλυτικότερα, σε σχέση με τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, οι εξελίξεις κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους θετικές, με τις δαπάνες σε όλες πλην μίας κατηγορίας να σημειώνουν άνοδο. Ειδικότερα, οι δαπάνες για μεταφορικό εξοπλι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Βασικά μεγέθη των επενδύσεων

% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους (εποχικά διορθωμένα στοιχεία σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα						Εννεάμηνο Ιαν. - Σεπτ.	
	2013Q2	2013Q3	2013Q4	2014Q1	2014Q2	2014Q3	2014	2013
Αγροτικά προϊόντα	57,8	134,9	39,8	10,9	-0,5	5,1	4,3	45,7
Μηχανολογικός εξοπλισμός και οπτικά συστήματα	-10,8	-11,9	-25,7	-13,4	3,7	12,7	0,3	-6,9
Μεταφορικός εξοπλισμός και οπτικά συστήματα	27,1	32,8	19,8	27,7	23,1	22,7	24,4	14,9
Κατοικίες	-30,4	-28,5	-24,5	-49,9	-57,4	-44,4	-51,0	-28,5
Άλλες κατασκευές	-7,7	8,7	0,2	18,3	12,7	11,5	14,1	-4,4
Άλλα προϊόντα	-0,9	8,3	7,0	3,6	0,8	-3,7	0,2	-1,1
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	-12,6	-2,7	-9,0	-5,8	-5,0	1,0	-3,3	-9,6

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί (Νοέμβριος 2014), επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

σμό συνέχισαν να αυξάνονται ταχέως (22,7%), ενώ παράλληλα ενισχυμένη αύξηση κατέγραψαν και οι δαπάνες για μηχανολογικό εξοπλισμό (12,7%), οι οποίες μέχρι και το πρώτο τρίμηνο του 2014 κινούνταν πτωτικά. Όσον αφορά τις επενδύσεις σε άλλα προϊόντα, παρατηρήθηκε κάμψη στο τρίτο τρίμηνο του 2014 (-3,7%), έναντι ανόδου στα δύο πρώτα τρίμηνα του έτους.

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατασκευές, στο τρίτο τρίμηνο του 2014 συνεχίστηκε η σημαντική άνοδος των δαπανών για λοιπές κατασκευές (11,5%) αλλά και η περαιτέρω ραγδαία υποχώρηση των επενδύσεων σε κατοικίες (-44,4%). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες ανέκοψε μία πιο δυναμική ανάκαμψη του συνόλου των επενδύσεων και συνεπώς του ΑΕΠ στο τρίτο τρίμηνο του 2014, αφού η αρνητική συνεισφορά της στο ΑΕΠ ανήλθε στην -1,0 ποσοστιαία μονάδα.

Από τις παραπάνω εξελίξεις επιβεβαιώνονται οι προηγούμενες εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ για θετική μεταστροφή του επενδυτικού κλίματος στη χώρα. Όπως φαίνεται,

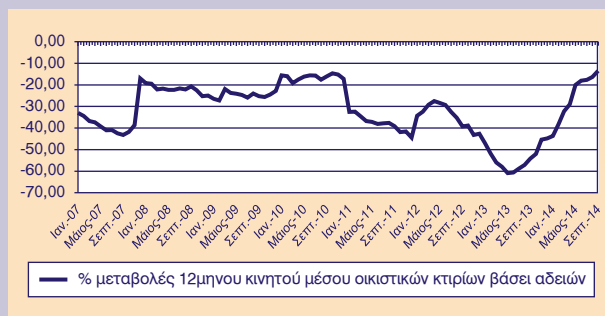
η σταδιακή ανάκαμψη της εγχώριας κατανάλωσης, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και η επανεκκίνηση των μεγάλων έργων υποδομής έχουν ήδη λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των επενδύσεων στις εκτός των κατοικιών κατηγορίες. Εντούτοις, κρίσιμοι παράγοντες όπως η αβεβαιότητα και τα συνεχιζόμενα προβλήματα χρηματοδότησης και ρευστότητας στην αγορά, εξακολουθούν να αναστέλλουν μία πιο δυναμική ανάκαμψη στον επενδυτικό τομέα. Παράλληλα, η ένταση της φορολόγησης της ακίνητης περιουσίας φαίνεται να λειτουργεί αποτρεπτικά για την εξομάλυνση των συνθηκών στην αγορά κατοικιών, με αποτέλεσμα να παρατείνεται η ραγδαία πτώση της δαπάνης σε κατοικίες, παρά το γεγονός ότι τα επίπεδα της βρίσκονται πλέον σε ιστορικά χαμηλά.

Η πρόσφατη πορεία του κλάδου των κατοικιών απεικονίζεται και στον δείκτη οικιστικών κτιρίων ως προς τα τετραγωνικά μέτρα ωφέλιμης επιφάνειας, στη βάση των εκδοθεισών οικοδομικών αδειών. Τόσο τα μεμονωμένα μηνιαία στοιχεία του δείκτη οικιστικών κτιρίων (μεταβολή -22,6% τον Ιούνιο, -21,9% τον Ιούλιο, -14,7% τον Αύγουστο και 1,93% τον Σεπτέμβριο του 2014, ως προς το 2013) όσο και η εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα³ καταδεικνύουν σαφώς τη συνέχιση των τάσεων περιορισμού της ιδιαίτερα αρνητικής δυναμικής που χαρακτήριζε την εν λόγω αγορά μέχρι και τα τέλη του 2013. Ειδικότερα, ενώ η μέση μηνιαία μεταβολή στην εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα παραμένει σημαντικά αρνητική (μέση μηνιαία μεταβολή -18,1% τον Ιούνιο, -17,6% τον Ιούλιο, -16,4% τον Αύγουστο και -13,5% τον Σεπτέμβριο του 2014), είναι σαφές ότι κινείται πλέον μακριά από τα ιδιαίτερα δυσμενή επίπεδα του 2013 και προσεγγίζει σταδιακά τις λιγότερο αρνητικές εξελίξεις του 2010 (Διάγραμμα 1.1.5).

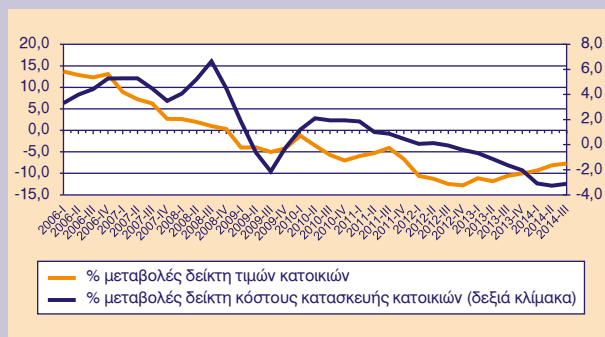
Η ως άνω πλέον πρόσφατη πορεία του κλάδου των επενδύσεων σε κατοικίες είναι συμβατή με τις τελευταίες εξελίξεις αναφορικά τόσο με το κόστος κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών όσο και τις τιμές των κατοικιών και των διαμερισμάτων. Ειδικότερα, παράλληλα με την καταγραφόμενη συνέχιση –αν και σε μικρότερη κλίμακα– της συρρίκνωσης της οικιστικής οικοδομικής δραστηριότητας, σημειώθηκαν περαιτέρω μειώσεις στο κόστος κατασκευής για τις νέες κατοικίες και στις τιμές των κατοικιών και των διαμερισμάτων.

Πιο αναλυτικά, πτώση της τάξεως του -3,1% κατέγραψε ο δείκτης κόστους κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013 (Διάγραμμα 1.1.5). Αναφορικά με τις τιμές των κατοικιών, αρνητική εξακολούθησε να είναι επίσης η μεταβολή του δείκτη τιμών κατοικιών για το σύνολο των αστικών περιοχών κατά το τρίτο τρίμηνο του

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.5
Εκτιμώμενη οικιστική οικοδομική δραστηριότητα
βάσει αδειών

Δείκτης τιμών κατοικιών και δείκτης κόστους κατασκευής κατοικιών

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EUROSTAT, ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

3. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές.

2014 ως προς το 2013. Αξίζει να σημειωθεί ότι η σχετική αρνητική ποσοστιαία μεταβολή της τάξεως του -7,7%, αν και σημαντική, κινήθηκε και πάλι σε μονοψήφιο επίπεδο, καταγράφοντας περαιτέρω μικρή αποκλιμάκωση (Διάγραμμα 1.1.5). Συμβαδίζοντας με τις εξελίξεις αυτές, πτωτικά εξακολούθησαν να κινούνται και οι δείκτες τιμών διαμερισμάτων κατά γεωγραφική περιοχή και κατά παλαιότητα. Ωστόσο, και όπως είχε διαπιστωθεί και κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς (βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 25), οι καταγραφείσες αρνητικές μεταβολές των δεικτών επέδειξαν τάσεις εξασθένησης. Ως προς τον διαχωρισμό των τιμών των διαμερισμάτων κατά γεωγραφική περιοχή, οι σχετικές μειώσεις κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 ήταν της τάξεως του -9% στην περιοχή της Αθήνας, -6,5% στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, -5,5% στην κατηγορία των άλλων μεγάλων πόλεων και -4,6% στην κατηγορία των λοιπών περιοχών. Σημειώνεται ότι οι πιο ασθενείς τάσεις περιορισμού της πτώσης των τιμών των διαμερισμάτων κατά γεωγραφική περιοχή παρατηρούνται στην περιοχή της Αθήνας, καταδεικνύοντας ότι η παρατηρούμενη αποκλιμάκωση συντελείται με πιο αργούς ρυθμούς στην πρωτεύουσα της χώρας. Στην περίπτωση του διαχωρισμού των τιμών των διαμερισμάτων κατά παλαιότητα, καταγράφηκαν κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 και πάλι αρνητικές αλλά αποκλιμακούμενες ποσοστιαίες μεταβολές στους δείκτες τιμών τόσο ως προς τα παλαιά (άνω των 5 ετών) όσο και τα νέα (έως 5 ετών) διαμερίσματα, της τάξεως του -6,1% και -7,5%, αντίστοιχα, ως προς το 2013. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαπίστωση ότι είναι ασθενέστερες και πιο σταδιακές οι τάσεις περιορισμού της πτώσης των τιμών στην περίπτωση των παλαιών διαμερισμάτων, κάτι το οποίο μπορεί να εξηγηθεί από το ότι τα παλαιά διαμερίσματα τείνουν να μειονεκτούν ως προς τα νέα.

Αναφορικά με τον κλάδο των κατασκευών γενικά, και σε συνέχεια των σχετικών διαπιστώσεων κατά την προηγούμενη περίοδο αναφοράς, η καταγεγραμμένη αυξημένη δραστηριότητα στο τρίτο τρίμηνο του 2014, όπως αντανακλάται στον γενικό δείκτη παραγωγής στις κατασκευές⁴ (61,3%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2013), οφείλεται στη σχετική εξέλιξη του επιμέρους δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού (που αφορά, μεταξύ άλλων, αυτοκινητοδρόμους, γέφυρες, σήραγγες, αγωγούς, δίκτυα και λιμενικά έργα). Ο εν λόγω δείκτης, ο οποίος αφορά κυρίως σε έργα υποδομών, κατέγραψε άνοδο κατά 137%, σηματοδοτώντας τη συνέχιση της προώθησης των έργων υποδομών στη χώρα και, κατά συνέπεια, την ενίσχυση των όποιων θετικών άμεσων/έμμεσων και πολλαπλασιαστικών επιδράσεων (π.χ. σε συνολικό αλλά και κλαδικό επίπεδο, και ως προς τη δημιουργία θέσεων εργασίας). Σημειώνεται ότι ο δεύτερος

επιμέρους δείκτης, ο δείκτης παραγωγής οικοδομικών έργων (που αφορά, μεταξύ άλλων, κατοικίες, βιομηχανικά και εμπορικά κτίρια και λοιπά κτίρια), κατέγραψε κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 μείωση της τάξεως του -12,1%.

Ως προς τις εκτιμώμενες προοπτικές στις κατασκευές, οι συμμετέχοντες στον κλάδο φαίνεται να προεξοφλούν κάποια μεταβλητότητα στη σχετιζόμενη κατασκευαστική δραστηριότητα, όπως καταδεικνύουν οι προσδοκίες τους, οι οποίες αντανακλώνται στους δείκτες επιχειρηματικών προσδοκιών και εμπιστοσύνης στις κατασκευές. Ειδικότερα, και ενώ η μέση πορεία του δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές κατά το τετράμηνο Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 2014 (-26,2) υπήρξε βελτιωμένη σε σχέση με το προηγούμενο έτος (-31,9), παρατηρήθηκε μια εναλλαγή μεταξύ περισσότερο και λιγότερο ισχυρών αρνητικών τιμών του δείκτη (από -32,7 τον Σεπτέμβριο, σε -21,2 τον Οκτώβριο, -34,2 τον Νοέμβριο και -16,6 τον Δεκέμβριο, Διάγραμμα 1.1.6). Παρόμοια μεταβλητότητα χαρακτήρισε και τις εξελίξεις αναφορικά με τον δείκτη επιχειρηματικών προσδοκιών στις κατασκευές, ο οποίος είχε σημειώσει έντονη άνοδο τον Οκτώβριο και εμφανίστηκε να κερδίζει έδαφος τον Δεκέμβριο, ενώ είχε υποχωρήσει τον Σεπτέμβριο καθώς και τον Νοέμβριο. Είναι σημαντικό να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι τόσο η ενίσχυση όσο και εξασθένηση του εν λόγω δείκτη οφείλονται κατά κύριο λόγο στις αντίστοιχες μεταβολές των προσδοκιών που αφορούν στις κατασκευές δημοσίων έργων και όχι τις ιδιωτικές κατασκευές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.6
Δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

Σε σχέση με τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, οι εξελίξεις στα προσεχή τρίμηνα θα εξαρτηθούν από τον βαθμό στον οποίο η χώρα θα επιτύχει τη διαφύλαξη της σταθερότητας και της αξιοπιστίας της και την άμεση επίλυση των σοβαρών

4. Σημειώνεται ότι η αναφορά είναι για τον δείκτη που ενσωματώνει διόρθωση ως προς τον πραγματικό αριθμό των εργασιμων ημερών και τα στοιχεία για το τρίτο τρίμηνο είναι προσωρινά.

προβλημάτων χρηματοδότησης που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει ο ιδιωτικός τομέας της οικονομίας. Τόσο η εντεινόμενη κατά το τελευταίο διάστημα αβεβαιότητα, όσο και ο συνεχιζόμενος αρνητικός ρυθμός μεταβολής της τραπεζικής χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις, δημιουργούν συνθήκες που αντιβαίνουν στις θετικές, κατά τα άλλα, προϋποθέσεις που απορρέουν από τη σταδιακή ανάκαμψη της οικονομίας και την πρόοδο της χώρας στους τομείς της οικονομικής προσαρμογής και της ανταγωνιστικότητας.

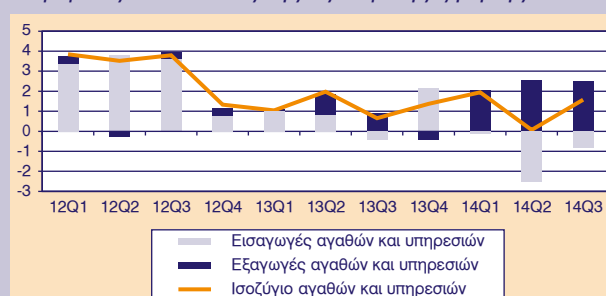
1.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Στο πεδίο των εξαγωγών οι εξελίξεις στο τρίτο τρίμηνο του 2014 ήταν συνολικά ευνοϊκές, καθώς σημειώθηκε περαιτέρω μεγάλη αύξηση των εξαγωγών υπηρεσιών (16,4%), ενώ παράλληλα ενισχύθηκαν, καίτοι με ασθενέστερο ρυθμό, οι εξαγωγές αγαθών (1,7%). Ως αποτέλεσμα, η συνολική συνεισφορά των εξαγωγών στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2014 διαμορφώθηκε στις 2,5 ποσοστιαίες μονάδες, αποτελώντας έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάκαμψη της οικονομίας. Η αύξηση των εξαγωγών υπηρεσιών ήταν κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης μεγάλης ανόδου των εισπράξεων στους τομείς του τουρισμού (κατά 11,8% στο τρίτο τρίμηνο του 2014, και κατά 11,1% συνολικά στο εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2014 σύμφωνα με τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος), των μεταφορών (κατά 9,4% και 8,3%, αντίστοιχα) και των λοιπών υπηρεσιών (κατά 17,3% και 24,5%, αντίστοιχα). Η ανοδική πορεία στον κλάδο του τουρισμού αποτέλεσε ιδιαίτερα σημαντική θετική εξέλιξη τόσο σε επίπεδο εξωτερικού τομέα όσο και συνολικά για την οικονομία, και συνιστά ισχυρή ένδειξη της αναπτυξιακής σημασίας που λαμβάνει η πρόοδος που είχε προηγηθεί ως προς τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την οικονομική σταθεροποίηση της χώρας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1.7

Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ

Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία στοιχείων από τις συγγραφείς.

Όσον αφορά στις εισαγωγές, στο τρίτο τρίμηνο του 2014 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση στην περίπτωση των αγαθών (5,0%) και αξιοσημείωτη υποχώρηση στην περίπτωση των υπηρεσιών (-6,5%), με επακόλουθη αρνητική συνολική συνεισφορά -0,8 ποσοστιαίων μονάδων στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 1.1.7). Η αύξηση των εισαγωγών αγαθών συμβαδίζει με την παρατηρούμενη πορεία ανάκαμψης της οικονομίας, και συνδέεται με την αύξηση της κατανάλωσης και την ενίσχυση της δαπάνης στις περισσότερες υποκατηγορίες των επενδύσεων.

Συνολικά, η ιδιαίτερα ευνοϊκή πορεία των εξαγωγών υπηρεσιών στο τρίτο τρίμηνο του 2014 είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του πλεονάσματος των υπηρεσιών στα ιστορικά υψηλά επίπεδα των 4,7 δισ. ευρώ, και παράλληλα τον περιορισμό του συνολικού ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών μόλις στα 327 εκατ. ευρώ. Είναι σαφές ότι ο συνδυασμός υψηλότερων επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών υπηρεσιών, και συγκρατημένων επιπέδων εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών ως αποτέλεσμα της μεγάλης μείωσής τους κατά τα έτη της κρίσης, έχουν οδηγήσει σε εξισορρόπηση των μεγεθών του εξωτερικού τομέα. Το αποτέλεσμα αυτό λαμβάνει ιδιαίτερη σημασία, καθώς συνιστά ένδειξη πως, υπό συνθήκες ομαλότητας και δημοσιονομικής πειθαρχίας, η χώρα μπορεί πλέον να βαδίζει σε πορεία ανάπτυξης περιορίζοντας την ανάγκη πρόσθετου εξωτερικού δανεισμού.

Αναφορικά με τις μελλοντικές προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η συνεισφορά του στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ αναμένεται να παραμείνει θετική σε βραχυχρόνιο ορίζοντα. Εντούτοις, δεδομένου ότι σε μία πορεία περαιτέρω ανάκαμψης της οικονομίας η εξέλιξη των εισαγωγών θα παραμείνει ανοδική, το μέγεθος της θετικής αυτής συνεισφοράς θα εξαρτηθεί από τη διατήρηση και, κατά το δυνατόν, τη βελτίωση των επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών υπηρεσιών, την αποφασιστική ενδυνάμωση των επιδόσεων στον τομέα των εξαγωγών αγαθών, αλλά και από τον βαθμό στον οποίο η όποια αύξηση της εγχώριας ζήτησης θα καλυφθεί από εγχωρίως παραγόμενα αγαθά και όχι από εισαγωγές. Είναι σαφές ότι, στην παρούσα κρίσιμη καμπή, αποφασιστικό ρόλο για τις επιδόσεις της χώρας στους παραπάνω τομείς θα διαδραματίσει η υλοποίηση των νέων επενδύσεων που είναι απαραίτητες για την ενίσχυση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, το οποίο δέχθηκε βαρύ πλήγμα από την κρίση και τη μακρά απουσία επενδύσεων. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίζονται και πάλι ως βασικές προτεραιότητες η περαιτέρω σταθεροποίηση της οικονομίας και η άμεση και αποφασιστική αντιμετώπιση των συνεχιζόμενων σοβαρών δυσχερειών όσον αφορά τη ρευστότητα και τη χρηματοδότηση των εξαγωγικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, σε ειδικότερο επίπεδο,

χρήζει προσοχής και η προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της εξωτερικής ζήτησης, ιδιαίτερα όσον αφορά την περίπτωση των δυσμενών εξελίξεων στην οικονομία της Ρωσίας.

1.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Η ανωτέρω ανάλυση των πιο πρόσφατων εξελίξεων αναφορικά με τις κύριες συνιστώσες της ζήτησης και μια σειρά επιλεγμένων επιμέρους δεικτών καθιστά ξεκάθαρο ότι έχει πραγματοποιηθεί μια μεταστροφή των τάσεων στην ελληνική οικονομία προς μια σαφώς περισσότερο ευνοϊκή κατεύθυνση. Σε συνδυασμό και με τις εκτιμηθείσες πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την τρέχουσα φάση του οικονομικού κύκλου (Ενότητα 1.4), προκύπτει το συμπέρασμα ότι ενισχύεται η προοπτική της οριστικής εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Οι ευνοϊκές ενδείξεις που παρέχονται τόσο από τα τριμηνιαία στοιχεία, όσο και από τους επιλεγμένους μηνιαίους δείκτες που αναλύθηκαν, επιβεβαιώνονται και από μια σειρά δεικτών που ενσωματώνουν προσδοκίες, αλλά και από τις προβλέψεις που προκύπτουν από το υπό-

δειγμα πιθανοτήτων ύφεσης (βλέπε Ενότητα 1.4) και το υπόδειγμα βραχυπρόθεσμων προβλέψεων του ΚΕΠΕ (βλέπε Ενότητα 1.5).

Αναφορικά με τις προοπτικές για την ιδιωτική κατανάλωση, ειδικότερα, η συνέχιση και τυχόν ενίσχυση της καταγεγραμμένης θετικής πορείας στο εν λόγω μέγεθος θα εξαρτηθεί κυρίως από την εξασφάλιση και διατήρηση συνθηκών σταθερότητας και ασφάλειας ως προς το εγχώριο οικονομικό περιβάλλον, αλλά και από τη δυναμική ελάφρυνση των νοικοκυριών ως προς το σύνολο των οικονομικών επιβαρύνσεων που αντιμετωπίζουν και αφορούν στα εισοδήματα ή/και τον πλούτο τους. Όσον αφορά την πορεία των επενδύσεων και των εξαγωγών σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, οι εξελίξεις στους δύο αυτούς τομείς αναμένονται να είναι πλέον σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετες. Η δυναμική ανάκαμψη των επενδύσεων αποτελεί συνθήκη για την περαιτέρω ουσιαστική βελτίωση των εξαγωγών, με τον συνδυασμό οικονομικής σταθερότητας και αποκατάστασης της χρηματοδότησης προς τον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας να αποτελεί τον κρίσιμο καταλύτη για τις μελλοντικές εξελίξεις.

1.2. Εξέλιξη του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών¹ και των συνιστωσών του – Εννεάμηνο 2014

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

Το Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ) παρουσίασε πλεόνασμα τους πρώτους εννέα μήνες του 2015.

Αναλυτικότερα, το πλεόνασμα του ΙΤΣ (βλέπε Πίνακα 1.2.1) διαμορφώθηκε στο 2,77% του ΑΕΠ, έναντι 1,74% του αντίστοιχου διαστήματος του 2013, μια αύξηση της τάξεως του 59,2%. Σε απόλυτα μεγέθη, η αύξηση του πλεονάσματος (βλέπε Πίνακα 1.2.2) έφτασε το 55% ως προς το αντίστοιχο διάστημα του 2013.

Η θετική αυτή εξέλιξη προέρχεται κυρίως από την αύξηση του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών λόγω αύξησης των ταξιδιωτικών εισπράξεων, και τη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου εισοδημάτων λόγω μείωσης των πληρωμών για τόκους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2010	-10,13	-12,73	7,69	20,42	5,96	-3,45	0,09
2011	-9,89	-13,06	9,70	22,76	7,02	-4,12	0,27
2012	-2,39	-10,15	11,39	21,54	7,83	-0,81	0,74
2013	0,77	-9,46	12,38	21,84	9,33	-1,55	2,45
2013, α' τρίμηνο	-4,96	-9,68	11,66	21,33	3,16	-2,06	3,62
2013, β' τρίμηνο	-0,57	-8,14	12,22	20,35	8,97	-2,06	0,66
2013, γ' τρίμηνο	11,05	-10,27	12,82	23,10	19,34	-1,68	3,67
2013, δ' τρίμηνο	-2,95	-9,76	12,81	22,56	5,99	-1,04	1,85
2013, α'-γ' τρίμηνο	1,74	-9,36	12,22	21,58	10,39	-1,93	2,65
2014, α' τρίμηνο	-2,55	-10,08	12,05	22,14	4,26	-1,59	4,86
2014, β' τρίμηνο	-0,45	-9,59	12,88	22,47	10,35	-1,71	0,52
2014, γ' τρίμηνο	11,33	-10,17	13,60	23,76	22,38	-1,61	0,73
2014, α'-γ' τρίμηνο	2,77	-10,12	13,07	23,19	12,49	-1,66	2,06

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.2 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (σε δισεκ. ευρώ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές αγαθών	Εισαγωγές αγαθών	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2010	-22,51	-28,28	17,08	45,36	13,25	-7,67	0,20
2011	-20,63	-27,23	20,23	47,46	14,63	-8,59	0,56
2012	-4,62	-19,62	22,02	41,64	15,14	-1,57	1,43
2013	1,09	-17,23	22,54	39,76	16,98	-3,13	4,47
2013, α' τρίμηνο	-2,32	-4,52	5,45	9,97	1,48	-0,96	1,69
2013, β' τρίμηνο	-0,26	-3,74	5,62	9,36	4,13	-0,95	0,30
2013, γ' τρίμηνο	4,98	-4,63	5,78	10,40	8,71	-0,76	1,65
2013, δ' τρίμηνο	-1,31	-4,34	5,69	10,03	2,66	-0,46	0,82
2013, α'-γ' τρίμηνο	2,40	-12,89	16,84	29,74	14,32	-2,67	3,65
2014, α' τρίμηνο	-1,15	-4,56	5,45	10,01	1,92	-0,72	2,20
2014, β' τρίμηνο	-0,20	-4,48	6,02	10,50	4,84	-0,80	0,24
2014, γ' τρίμηνο	5,07	-4,55	6,09	10,64	10,02	-0,72	0,33
2014, α'-γ' τρίμηνο	3,72	-13,59	17,55	31,15	16,78	-2,24	2,77

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

1. Η ανάλυση γίνεται με στατιστικά δεδομένα τα οποία προέρχονται από την Τράπεζα της Ελλάδος.

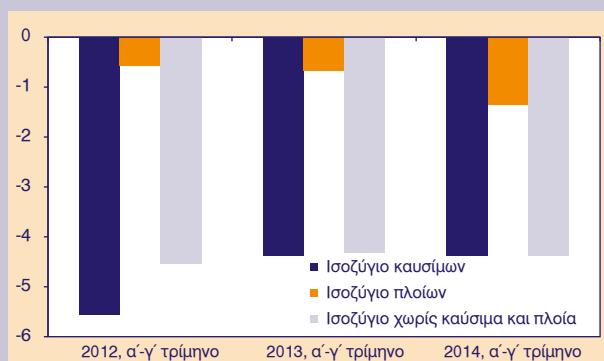
1.2.1. Εμπορικό Ισοζύγιο

Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσίασε αύξηση, κατά τους πρώτους εννέα μήνες του 2014, κατά 8,1% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013 (βλέπε Διάγραμμα 1.2.1.) και διαμορφώθηκε στο -10,12% του ΑΕΠ το εξεταζόμενο διάστημα του 2014, έναντι -9,36% του αντίστοιχου διαστήματος του 2013.

Η μεταβολή αυτή αποδίδεται στη σημαντική διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου πλοίων ως ποσοστού του ΑΕΠ, το οποίο διαμορφώθηκε στα 1,36% του ΑΕΠ έναντι 0,69% της αντίστοιχης περιόδου του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, το επίπεδο του ελλείμματος του ισοζυγίου πλοίων διαμορφώθηκε στα 1,82 δισεκ. ευρώ, έναντι 0,93 δισεκ. ευρώ, του αντίστοιχου διαστήματος του 2013.

Όσο αφορά τα υπόλοιπα ισοζύγια, παρατηρείται μια οριακή βελτίωση της εικόνας του ισοζυγίου καυσίμων, κυρίως λόγω της μείωσης των εισαγωγών καυσίμων που υποβοηθήθηκε από τη μείωση των διεθνών τιμών των καυσίμων. Επίσης παρατηρούμε ότι σταθεροποίηση παρουσίασε το ισοζύγιο χωρίς καύσιμα και πλοία.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1
Οι συνιστώσες του Εμπορικού Ισοζυγίου
(ως ποσοστό του ΑΕΠ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛΣΤΑΤ.

Όσο αφορά την εξέλιξη του επιπέδου των εξαγωγών αγαθών, αυτές σημείωσαν αύξηση της τάξεως του 4,43% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013, ενώ αντίστοιχα οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 2,43%.

1.2.2. Ισοζύγιο Υπηρεσιών

Το πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών έφτασε το 12,5% του ΑΕΠ τους πρώτους εννέα μήνες του 2014, επιτυγχάνοντας μια μεταβολή 22,2% έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2013. Σε απόλυτα μεγέθη, διαμορφώθηκε στα 16,78 δισεκ. ευρώ, αυξημένο κατά 2,46 δισεκ. ευρώ.

Η θετική αυτή εξέλιξη αποδίδεται στην τόνωση του τουρισμού. Αναλυτικότερα, σημειώθηκε αύξηση των εισπράξεων από ταξιδιωτικές υπηρεσίες κατά 1,18 δισεκ. ευρώ ή 10,9% αύξηση έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2013. Ενώ οι καθαρές εισπράξεις από μεταφορικές υπηρεσίες σημείωσαν αύξηση κατά 0,447 δισεκ. ευρώ σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013.

1.2.3. Ισοζύγιο Εισοδημάτων

Το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων συρρικνώθηκε κατά 0,43 δισεκ. ευρώ κατά τους πρώτους εννέα μήνες του 2014, έναντι του αντίστοιχου διαστήματος του 2013. Ως ποσοστό του ΑΕΠ το έλλειμμα έφτασε το -1,66% έναντι 1,93% του αντίστοιχου διαστήματος του 2013. Η μεταβολή αυτή αντανάκλα τη μείωση των πληρωμών τόκων κατά 0,382 δισεκ. ευρώ, δηλαδή μια μείωση της τάξεως του 7,8% έναντι του αντίστοιχου διαστήματος του 2013.

1.2.4. Ισοζύγιο Τρεχουσών Μεταβιβάσεων

Το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων διαμορφώθηκε στο 2,06% του ΑΕΠ, έναντι 2,65% το αντίστοιχο διάστημα του 2013, μια μείωση της τάξεως του 22,3%. Σε απόλυτα μεγέθη, έφτασε τα 2,76 δισεκ. ευρώ έναντι 3,64 δισεκ. ευρώ (εννεάμηνο 2013). Η αρνητική μεταβολή αποδίδεται στη μείωση κατά 1,1 δισεκ. ευρώ των μεταβιβαστικών εισπράξεων του τομέα της Γενικής Κυβέρνησης (κυρίως από την ΕΕ).

1.3. Οι εξελίξεις του δείκτη τιμών καταναλωτή στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Γιάννης Παναγόπουλος

Σε αντίθεση με την καταγεγραμμένη πορεία του μέχρι τον Αύγουστο του 2014, ο δείκτης τιμών καταναλωτή (ΔΤΚ) της χώρας μας επέστρεψε σε αποπληθωριστική τροχιά. Συγκεκριμένα, ενώ τον Αύγουστο του 2014 ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσίαζε μείωση κατά 0,3% σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2013, τον Δεκέμβριο του 2014 η μείωση αυτή επιταχύνθηκε πάλι και έφτασε τα επίπεδα του 2,6% (σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 2013, βλ. Διάγραμμα 1.3.1). Παρατηρούμε δηλαδή ότι επανέρχεται πάλι το πρόβλημα του αποπληθωρισμού που υπάρχει στην οικονομία από τον Μάρτιο του 2013. Σε ό,τι αφορά τον πυρήνα του ΔΤΚ¹, διαπιστώνουμε μια περίπου ανάλογη πορεία. Συγκεκριμένα, όπως και στην περίπτωση του γενικού ΔΤΚ, τον Αύγουστο του 2014 ο συγκεκριμένος δείκτης κινείται στα επίπεδα του 0% (σε σχέση με τον Αύγουστο του 2013), για να υποχωρήσει και πάλι, με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία του Νοεμβρίου του 2014, στο -0,9%. Κατ'επέκταση, λαμβάνοντας υπόψη και την οικονομετρική σχέση που υπάρχει μεταξύ του πυρήνα και του ΔΤΚ (βλέπε το Πλαίσιο 1 που ακολουθεί και όπου επανεκτιμάται η εν λόγω σχέση), συμπεραίνουμε ότι δημιουργείται και πάλι προβληματισμός σχετικά με την περαιτέρω αποπληθωριστική πορεία του γενικού ΔΤΚ.

Επιπρόσθετα να επισημάνουμε εδώ ότι η παραπάνω αρνητική μεταβολή του ΔΤΚ, κατά -2,6% σε ετήσια βάση τον Δεκέμβριο του 2014, προέρχεται κυρίως από τη μείωση των παρακάτω επιμέρους δεικτών, σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ: α) κατά 1,2% της ομάδας “Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα κρέατα γενικά, νωπά φρούτα, νωπές πατάτες, γάλα νωπό παστεριωμένο, δημητριακά και παρασκευάσματα, ζάχαρη, β) κατά 3,9% της ομάδας “Ένδυση και υπόδηση”, λόγω μείωσης των τιμών στα είδη ένδυσης και υπόδησης, γ) κατά 7,1% της ομάδας “Στέγαση”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών των ενοικίων κατοικιών, του πετρελαίου θέρμανσης και του φυσικού αερίου. Μέρος της μείωσης αυτής αντισταθμίστηκε από την αύξηση των τιμών στον ηλεκτρισμό, δ) κατά 1,7% της ομάδας “Διαρκή αγαθά – Είδη νοικοκυριού και υπηρεσίες”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα

έπιπλα ξύλινα και μεταλλικά, στις οικιακές συσκευές, στα είδη κλινοστρωμνής-λευκά είδη και στα είδη άμεσης κατανάλωσης νοικοκυριού, ε) κατά 1,0% της ομάδας “Υγεία”, λόγω μείωσης κυρίως των ιατρικών, οδοντιατρικών και παραϊατρικών υπηρεσιών, στ) κατά 4,2% της ομάδας “Μεταφορές”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών καυσίμων αυτοκινήτου (βενζίνη), ζ) κατά 1,7% της ομάδας “Αναψυχή – Πολιτιστικές δραστηριότητες”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στον οπτικοακουστικό εξοπλισμό-υπολογιστές, στο πακέτο διακοπών και στα βιβλία, η) κατά 3,1% της ομάδας “Εκπαίδευση”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα διδάκτρα ιδιωτικών σχολείων, ξένων γλωσσών, φροντιστηρίων και ΙΕΚ, θ) κατά 1,2% της ομάδας “Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών στα εστιατόρια-ζαχαροπλαστεία-καφεενία-κυλικεία και στα ξενοδοχεία και, τέλος, ι) κατά 2,4% της ομάδας “Άλλα αγαθά και υπηρεσίες”, λόγω μείωσης κυρίως των τιμών των ειδών ατομικής φροντίδας, των προσωπικών ειδών και των ασφαλιστρών αυτοκινήτων και δικύκλων.

Όπως μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά η ΕΛΣΤΑΤ, μέρος του επιταχυνόμενου αποπληθωρισμού που περιγράψαμε αναλυτικά και κλαδικά παραπάνω αντισταθμίστηκε, κατά 3,0% περίπου, μέσω της ομάδας “Αλκοολούχα ποτά και καπνός”, λόγω αύξησης κυρίως των τιμών στα αλκοολούχα ποτά (μη σερβιριζόμενα) και στα τσιγάρα.

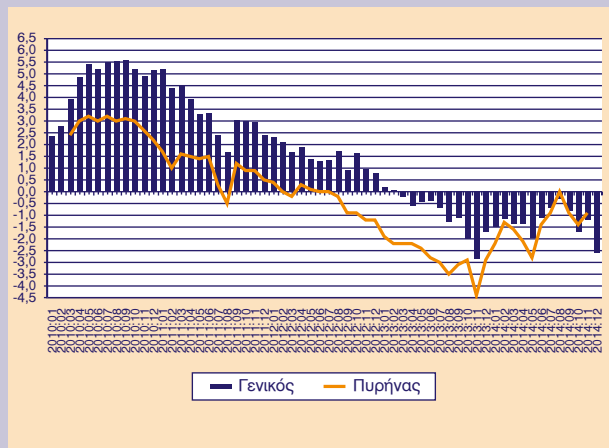
Τέλος, η μεταβολή του πληθωρισμού στην Ελλάδα σε σχέση με τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 1.3.2. Συγκεκριμένα παρατηρούμε ότι η πορεία του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕΔΤΚ) στη χώρα μας, όπως και στην περίπτωση του γενικού ΔΤΚ, παρουσιάζει μια επιστροφή στον αποπληθωρισμό ειδικά μετά τον Αύγουστο του 2014 (-1,2% τον Νοέμβριο του 2014). Η ίδια πορεία διαπιστώνεται και σε ό,τι αφορά και τον πυρήνα του ΕΔΤΚ στη χώρα μας (δεν περιλαμβάνονται τα μη επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια). Εν κατακλείδι κινούμαστε πάλι στο πλαίσιο του αποπληθωρισμού (deflation) τόσο όσον αφορά τον ΕΔΤΚ αλλά και όσον αφορά τον πυρήνα του.

Από την άλλη πλευρά, τα αντίστοιχα μεγέθη για την Ευρωζώνη έχουν μια μάλλον σταθερή πορεία αλλά από την πλευρά του αντιπληθωρισμού (disinflation). Συγκεκριμένα, ο ΕΔΤΚ της Ευρωζώνης το τελευταίο χρονικό διάστημα κινείται μεταξύ 0,3%-0,4%, ενώ ο πυρήνας του εναρμονισμένου πληθωρισμού της Ευρωζώνης μειώνεται πολύ αργά από το 0,9% τον Αύγουστο του 2014 στο 0,7% τον Νοέμβριο του 2014.

1. Ο πυρήνας του ΔΤΚ προέρχεται από τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ και δεν περιλαμβάνει τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, του φυσικού αερίου και των καυσίμων αυτοκινήτου.

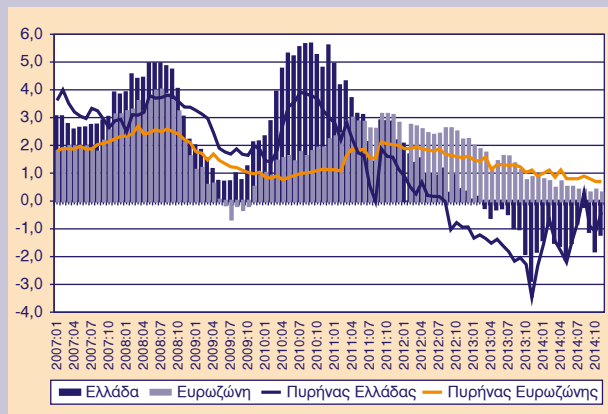
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.1

ΔΤΚ, % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.2

Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή σε Ελλάδα και ΟΝΕ, % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

ΠΛΑΙΣΙΟ 1

Εξέταση της σύγκλισης του εναρμονισμένου πληθωρισμού ως προς τον “πυρήνα” του στην Ελλάδα

Σκοπός της σχετικά απλής εμπειρικής μας προσέγγισης είναι η επανεξέταση των πληροφοριών που παρέχονται από τον πυρήνα του εναρμονισμένου πληθωρισμού στη χώρα μας στον εναρμονισμένο δείκτη τιμών καταναλωτή (ΕΔΤΚ). Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται οικονομετρικά εάν η απόκλιση μεταξύ του συνολικού εναρμονισμένου πληθωρισμού (ΕΔΤΚ) και του πυρήνα του (όπου δεν περιλαμβάνονται τα καύσιμα και τα εποχικά τρόφιμα) έχει επεξηγηματική ισχύ στην απόκλιση μεταξύ του παρόντος και του μελλοντικού εναρμονισμένου πληθωρισμού. Με αυτό τον τρόπο προσπαθούμε να αξιολογήσουμε την ύπαρξη ή μη μιας τάσης επιστροφής του εναρμονισμένου πληθωρισμού στον πυρήνα του σε βραχυχρόνιο και μεσο-μακροχρόνιο επίπεδο (12, 18 και 24 μηνών, αντίστοιχα)¹. Σύμφωνα με σχετική έρευνα του ΟΟΣΑ (2005)², η εξίσωση έχει την παρακάτω μορφή:

$$H_{t+j} - H_t = \alpha + \beta \times (H_t - C_t) + \varepsilon_t,$$

όπου: H = ο συνολικός εναρμονισμένος πληθωρισμός (ΕΔΤΚ)

C = ο πυρήνας του εναρμονισμένου πληθωρισμού

j = 12, 18 και 24 μήνες.

Η επεξηγηματική ισχύς εκτιμάται με το κατά πόσο ο συντελεστής της ανεξάρτητης μεταβλητής (η απόκλιση μεταξύ του εναρμονισμένου πληθωρισμού και του πυρήνα του) είναι στατιστικά σημαντικός και έχει αρνητικό πρόσημο. Η εξεταζόμενη χρονική περίοδος είναι 2002:1-2014:11. Ο παρακάτω Πίνακας 1.3.1 συνοψίζει τα οικονομετρικά αποτελέσματα του παραπάνω μοντέλου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Οικονομετρικά αποτελέσματα σύγκλισης του εναρμονισμένου πληθωρισμού με τον “πυρήνα” του

Εξαρτημένη μεταβλητή	Ανεξάρτητη μεταβλητή
$H_{t+j} - H_t$	$H_{t+j} - C_t$
$j = 12$ μήνες	-1,59***
$j = 18$ μήνες	(-12,81)
$j = 24$ μήνες	-1,92***
	(-18,53)
	-1,55***
	(-11,22)

Σημείωση: t-statistics στις παρενθέσεις.

*** Στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 1%.

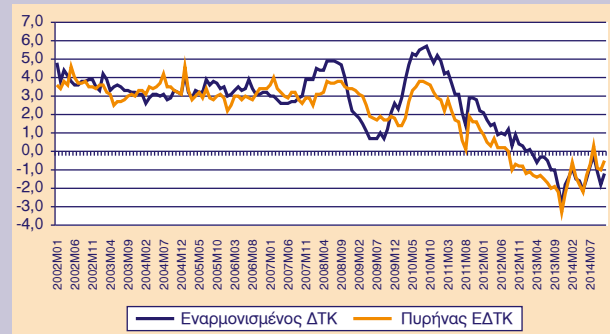
1. Για παρόμοιες εμπειρικές εργασίες βλέπε: Clark, T. (2001), “Comparing Measures of Inflation”, Federal Reserve Bank of Kansas City, *Economic Review*, 2nd quarter καθώς επίσης και Cogley, T. (2002), “A Simple Adaptive Measure of Core Inflation”, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 34, No. 1.

2. OECD (2005), *Economic Outlook*, Vol. 77/1, June, pp. 125-141.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1 (συνέχεια)

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πίνακα 1.3.1, παρατηρούμε την ύπαρξη μιας τάσης επιστροφής του εναρμονισμένου πληθωρισμού στον πυρήνα του σε βραχυχρόνιο (12 μήνες) αλλά και σε μεσο-μακροχρόνιο επίπεδο (18 & 24 μήνες, αντίστοιχα). Θα μπορούσαμε μάλιστα να παρατηρήσουμε ότι τη μεγαλύτερη επεξηγηματική ισχύ έχει η μεσοχρόνια περίπτωση (18 μήνες).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.3
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή και ο πυρήνας του ως % μεταβολή (ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

1.4. Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την Ελληνική Οικονομία: Τρέχουσα περίοδος και προβλέψεις

Αικατερίνη Τσούμα

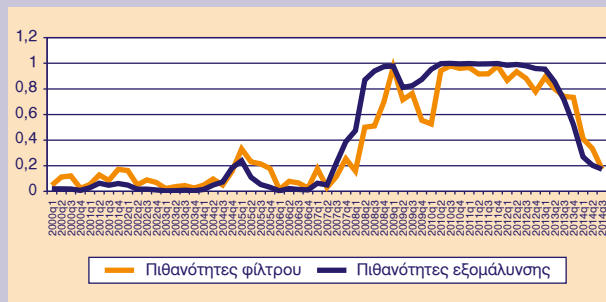
Όπως έχει αναλυθεί και σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, το εάν η ελληνική οικονομία σε μια χρονική περίοδο διανύει μια φάση ύφεσης (ή επέκτασης) του οικονομικού κύκλου δύναται να αξιολογηθεί στη βάση εκτιμήσεων πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης (ή επέκτασης). Οι εκτιμήσεις αυτές πραγματοποιούνται με τη χρήση διαφορετικών υποδειγμάτων όπως, μεταξύ άλλων, τα υποδείγματα (α) εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov και (β) τα κανονικά πιθανολογικά υποδείγματα (probit) και είτε αφορούν μέχρι και στην πιο πρόσφατη περίοδο ή ενσωματώνουν προβλέψεις για μελλοντικές περιόδους.

Στην περίπτωση του υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov¹, το οποίο προσεγγίζει τον οικονομικό κύκλο ως μια ανέλιξη εναλλαγής μεταξύ καθεστώτος ύφεσης και επέκτασης, χρησιμοποιείται ο ρυθμός μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ², το οποίο αποτελεί το επιλεγμένο μέγεθος μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας. Οι εκτιμώμενες πιθανότητες φίλτρου (filtered) (στη βάση της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη στην εκάστοτε χρονική στιγμή t) και εξομάλυνσης (smoothed) (στη βάση όλης της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη έως το τέλος T του δείγματος) για το καθεστώς ύφεσης αφορούν μέχρι και την πιο πρόσφατη χρονική περίοδο. Το Διάγραμμα 1.4.1 παρουσιάζει τις εκτιμήσεις των σχετικών πιθανοτήτων για την περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 έως το τρίτο τρίμηνο του 2014³. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τον κανόνα που υιοθετείται, μια περίοδος ύφεσης ορίζεται ως περίοδος κατά την οποία η πιθανότητα ύφεσης που συνάγεται είναι υψηλότερη του 0,5.

Οι εκτιμηθείσες πιθανότητες φίλτρου και εξομάλυνσης για το καθεστώς ύφεσης υποδεικνύουν ξεκάθαρα την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ύφεσης

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.1

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση υποδείγματος εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov

το 2008 και την παραμονή της στο καθεστώς αυτό μέχρι και το τέλος του 2013, τουλάχιστον. Παράλληλα, και σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των πιθανοτήτων για τα πλέον πρόσφατα τρίμηνα, προκύπτει ότι η ελληνική οικονομία έχει εξέλθει κατά το 2014 από το καθεστώς ύφεσης. Ειδικότερα, σύμφωνα με το ύψος των πιθανοτήτων φίλτρου και εξομάλυνσης (που ταυτίζεται στις δύο περιπτώσεις) για το καθεστώς ύφεσης σύμφωνα με την τελευταία παρατήρηση για το τρίτο τρίμηνο του 2014, το οποίο εκτιμάται στο 0,1734, η ελληνική οικονομία δεν διανύει πλέον περίοδο ύφεσης εφόσον οι εκτιμηθείσες πιθανότητες βρίσκονται χαμηλότερα από το όριο του 0,5. Αξίζει να αναφερθεί ότι, συνεχίζοντας την πτωτική πορεία που ακολουθούσαν, τόσο οι πιθανότητες φίλτρου όσο και οι πιθανότητες εξομάλυνσης ξεπέρασαν το όριο μετάβασης από το καθεστώς ύφεσης στο καθεστώς ανάπτυξης ήδη από το πρώτο τρίμηνο του 2014⁴. Το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία ως ένδειξη συνέχισης της καθοδικής πορείας των πιθανοτήτων ύφεσης και διατήρησής τους σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα για τρία συνεχόμενα τρίμηνα (για τις πιθανότητες φίλτρου στο 0,4104, 0,3347 και 0,1734 και τις πιθανότητες εξομάλυνσης στο 0,2695, 0,2037 και 0,1734 στο πρώτο, δεύτερο και τρίτο τρίμηνο του 2014, αντίστοιχα).

Εντούτοις, τα ως άνω στοιχεία δεν αποτελούν από μόνα τους εγγύηση για τη συνέχιση της καθοδικής πορείας των πιθανοτήτων ύφεσης, αλλά ούτε και για τη διατήρησή τους σε χαμηλά επίπεδα. Με άλλα λόγια, και

1. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Hamilton (1989) καθώς και την ερμηνεία των πιθανοτήτων που προκύπτουν, βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 13, Σεπτέμβριος 2010, σελ. 22-24.

2. Σημειώνεται ότι έχει ληφθεί υπόψη η πιο πρόσφατη αναθεώρηση των στοιχείων των Εθνικών Λογαριασμών και ότι για την εποχική διόρθωση των μη εποχικά διορθωμένων τριμηνιαίων στοιχείων του ΑΕΠ χρησιμοποιείται το πρόγραμμα Demetra+. Τα διαθέσιμα πλέον από την ΕΛΣΤΑΤ εποχικά διορθωμένα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται εδώ ώστε να διατηρηθεί η άμεση συγκρισιμότητα με τα αποτελέσματα από την προηγούμενη εκτίμηση.

3. Ενώ οι εκτιμήσεις πραγματοποιούνται για την περίοδο 1970-2014, η πιο σύντομη περίοδος απεικόνισης επιλέγεται για λόγους συγκρισιμότητας με τα αποτελέσματα των πιθανοτήτων εκτίμησης του κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος που ακολουθεί.

4. Σημειώνεται ότι κάποιες διαφοροποιήσεις ως προς τα αποτελέσματα της προηγούμενης περιόδου αναφοράς δύναται να οφείλονται στο ότι στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούνται τα αναθεωρημένα στοιχεία του ΑΕΠ.

δεδομένου ότι η καταγεγραμμένη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας παραμένει εύθραυστη, δεν αρκεί η διαπίστωση μειούμενων και χαμηλών πιθανοτήτων ύφεσης για μια περιορισμένη χρονική περίοδο. Οι ενδείξεις αυτές πρέπει να διερευνηθούν και να επιβεβαιωθούν και για τις επόμενες περιόδους, καθώς θα γίνονται διαθέσιμα επιπρόσθετα στατιστικά στοιχεία. Στην κατεύθυνση αυτή μια πρώτη ενδεικτική εικόνα δύναται να παρέχει η εκτίμηση των πιθανοτήτων ύφεσης από το κανονικό πιθανολογικό υπόδειγμα, η οποία επιτρέπει και τη διεξαγωγή προβλέψεων.

Πιο αναλυτικά, το κανονικό πιθανολογικό υπόδειγμα⁵, το οποίο παρέχει μια επιπλέον εκτίμηση για τη φάση του οικονομικού κύκλου στη βάση εκτιμώμενων πιθανοτήτων ύφεσης, εκτιμά την κατάσταση της οικονομίας μέσω μιας μεταβλητής που δύναται να παίρνει μόνο δύο τιμές ανάλογα με το εάν η οικονομία διανύει καθεστώς ύφεσης ή όχι. Οι προκύπτουσες προσαρμοσμένες (fitted) τιμές από την εκτίμηση του ύψους της πιθανότητας ο παρατηρήσιμος δείκτης καθεστώτος ύφεσης να παίρνει την τιμή '1'⁶ ερμηνεύονται ως οι εκτιμώμενες πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης. Για την εκτίμηση του υποδείγματος επιλέγονται ως ανεξάρτητες μεταβλητές οι ρυθμοί μεταβολής του τριμηνιαίου ΑΕΠ και του κατασκευασμένου μηνιαίου Δείκτη Προώθησης (βλέπε Tsouma, 2010), ο οποίος για τους σκοπούς της παρούσας εφαρμογής μετατρέπεται σε τριμηνιαία συχνότητα.

Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στη χρονική περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000⁷ έως το τρίτο τρίμηνο του 2014, ενώ οι εκτιμήσεις που πραγματοποιούνται περιλαμβάνουν και προβλέψεις για τις πιθανότητες ύφεσης για τα δύο επόμενα τρίμηνα, συνεπώς για το τέταρτο τρίμηνο του 2014 και το πρώτο τρίμηνο του 2015, με τον ορίζοντα της πρόβλεψης να ορίζεται στα δύο τρίμηνα. Όπως επισημάνθηκε στα παραπάνω, το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία, εφόσον πολύ χρήσιμη καθίσταται κάθε ένδειξη αναφορικά με το εάν επιβεβαιώνεται η έξοδος της ελληνικής οικονομίας από τη ύφεση και εάν το φαινόμενο αυτό φαίνεται να έχει διάρκεια.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.4.2

Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης στη βάση κανονικού πιθανολογικού υποδείγματος

Οι εκτιμήσεις μαρτυρούν, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 1.4.2, ότι υψηλές πιθανότητες προβλέπονταν ήδη κατά την έναρξη της ύφεσης που ξεκίνησε το 2008 και διατηρήθηκαν μέχρι και το τέλος του 2013 (εξαιρέση αποτελεί η τιμή της πιθανότητας (0,41) για το πρώτο τρίμηνο του 2010)⁸. Σε συμφωνία με τα αποτελέσματα από την εκτίμηση του υποδείγματος κατά Markov, η ελληνική οικονομία εμφανίζεται να εξέρχεται από την ύφεση κατά το πρώτο μισό του 2014, με τις σχετικές εκτιμηθείσες πιθανότητες να κινούνται, έστω και οριακά, κάτω από το 0,5⁹. Παράλληλα, μια σημαντική πτώση των πιθανοτήτων κάτω από το 0,1 καταγράφεται στο τρίτο τρίμηνο του 2014, ενώ σε πολύ χαμηλά επίπεδα κινούνται και οι προβλέψεις για το τέταρτο τρίμηνο του 2014 και το πρώτο τρίμηνο του 2015. Η εν λόγω εξέλιξη επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι έχει ολοκληρωθεί η μετάβαση της ελληνικής οικονομίας από το καθεστώς ύφεσης σε καθεστώς ανάπτυξης, στο οποίο εκτιμάται ότι θα παραμείνει και κατά τα αμέσως επόμενα δύο τρίμηνα.

Συνοψίζοντας, όλες οι ενδείξεις που παρέχονται από τα υποδείγματα συνηγορούν στο ότι το 2014 αποτέλεσε το έτος εξόδου της ελληνικής οικονομίας από τη βαθιά ύφεση. Η προσθήκη επιπλέον στοιχείων κατά τις επόμενες περιόδους αναφοράς θα καταδείξει εάν η ελληνική οικονομία σταθεροποιείται σταδιακά σε ένα καθεστώς ανάπτυξης.

5. Για την αναλυτική παρουσίαση της συγκεκριμένης εξειδίκευσης κατά Estrella and Mishkin (1998), βλέπε *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 14, Ιανουάριος 2011, σελ. 27-28.

6. Εξαιτίας της έλλειψης επίσημης χρονολόγησης του κύκλου για την ελληνική οικονομία, ο δείκτης καθεστώτος ύφεσης που χρησιμοποιείται βασίζεται σε σχετική εφαρμογή που πραγματοποιείται και στην οποία προσδιορίζονται τα ακριβή σημεία καμπίς του οικονομικού κύκλου (βλέπε Tsouma, 2011 και Tsouma, 2014).

7. Οι εκτιμήσεις ξεκινούν από το πρώτο τρίμηνο του 2001 εξαιτίας του υπολογισμού των ρυθμών μεταβολής και της ενσωμάτωσης των υστερήσεων. Για το λόγο αυτό στο σχετικό διάγραμμα η απεικόνιση ξεκινά από το 2001.

8. Η πτώση αυτή της πιθανότητας ύφεσης κάτω από το 0,5 υπήρξε προσωρινή και σαφώς δεν σηματοδότησε την έξοδο από το συγκεκριμένο καθεστώς. Η άμεση επαναφορά και διατήρηση των πιθανοτήτων ύφεσης σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα επιβεβαιώνει ότι η εξέλιξη αυτή είχε προσωρινό χαρακτήρα και ότι η ελληνική οικονομία εξακολούθησε στη συνέχεια να διανύει περίοδο καθεστώτος ύφεσης.

9. Σημειώνεται ότι κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις ως προς τα αποτελέσματα της προηγούμενης περιόδου αναφοράς δύναται να οφείλονται στο ότι στην παρούσα ανάλυση χρησιμοποιούνται τα αναθεωρημένα στοιχεία του ΑΕΠ.

Βιβλιογραφία

Estrella, A. and F. S. Mishkin (1998). "Predicting US Recessions: Financial Variables as Leading Indicators", *The Review of Economics and Statistics*, 80(1), 45-61.

Hamilton, J. D. (1989). "A new approach to the economic analysis of nonstationary time series and the business cycle", *Econometrica*, 57, 357-384.

Tsouma, E. (2010). "Predicting Growth and Recessions Using Leading Indicators: Evidence from Greece", ΚΕΠΕ, *Εργασίες για Συζήτηση*, 114.

Tsouma, E. (2011). "Dating the Greek Business Cycle: Is there Evidence on a Late 2000s Recessionary Regime for the Greek Economy?", *Essays in Economics-Applied Studies on the Greek Economy, 50 years anniversary publication*, Athens: ΚΕΠΕ.

Tsouma, E. (2014). "Dating Business Cycle Turning Points: The Greek Economy During 1970-2012". *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis*. <http://dx.doi.org/10.1787/jbcma-2014-5jz0sr0pnh8>.

1.5. Οι προβλέψεις του υποδείγματος παραγόντων για τις βραχυπρόθεσμες εξελίξεις στο ΑΕΠ

Μονάδα Οικονομικών Προβλέψεων Υποδείγματος Παραγόντων Έρση Αθανασίου, Θεόδωρος Τσέκερης, Αικατερίνη Τσούμα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι επικαιροποιημένες βραχυπρόθεσμες προβλέψεις του ΚΕΠΕ αναφορικά με την εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ για το τελευταίο τρίμηνο του 2014 και τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015. Οι εν λόγω προβλέψεις προκύπτουν από την εφαρμογή ενός δομικού υποδείγματος παραγόντων (structural factor model), αναλυτική περιγραφή του οποίου παρουσιάστηκε στο Τεύχος 15 των Οικονομικών Εξελίξεων. Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος και τη διεξαγωγή των προβλέψεων καλύπτει τις κύριες παραμέτρους της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα σε τριμηνιαία συχνότητα και για τη χρονική περίοδο από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 2014. Ειδικότερα, στο δείγμα ενσωματώνονται μεταβλητές τόσο από την κατηγορία των πραγματικών μεγεθών (όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν στη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις, την αγορά εργασίας και δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών) όσο και από την κατηγορία των ονομαστικών μεγεθών (όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών). Σημειώνεται ότι η απαραίτητη για τις

εκτιμήσεις εποχική διόρθωση των χρονολογικών σειρών πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του προγράμματος Demetra+ που είναι διαθέσιμο από την Eurostat¹.

Με βάση τις προβλέψεις όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.5.1, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ για το σύνολο του 2014 εκτιμάται κοντά στο 0,9%, ενσωματώνοντας τα δημοσιευμένα εποχικά διορθωμένα στοιχεία για την εξέλιξη του ΑΕΠ κατά το πρώτο εννεάμηνο του 2014. Τα κύρια χαρακτηριστικά της εν λόγω πρόβλεψης είναι, πρώτον, η σαφής επιβεβαίωση των εκτιμήσεων ότι το 2014 αποτελεί το έτος μετάβασης από τη μακροχρόνια ύφεση, η οποία είχε ξεκινήσει το 2008, σε καθεστώς ανάπτυξης και, δεύτερον, η σημαντική βελτίωση της πρόβλεψης αναφορικά με το ύψος του ρυθμού ανάπτυξης. Παράλληλα, οι προβλέψεις για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2015 οδηγούν στην εκτίμηση ενός σημαντικού ρυθμού ανάπτυξης για το πρώτο εξάμηνο του έτους, της τάξεως του 2,2%. Ειδικότερα, η εκτιμώμενη τριμηνιαία εξέλιξη των ρυθμών μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ από το τέταρτο τρίμηνο του 2014 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2015 ακολουθεί ανοδική πορεία, καταγράφοντας ρυθμούς ανάπτυξης της τάξεως του 1,9%, 2,1%, και 2,3% κατά το τέταρτο τρίμηνο του 2014 και το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2015, αντίστοιχα.

Οι ως άνω εκτιμώμενοι θετικοί ρυθμοί μεταβολής για τα αμέσως προσεχή τρίμηνα, που παραπέμπουν στην οριστική έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση και τη συνέχιση μιας πορείας με αξιοσημείωτους θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά τα πρώτα τρίμηνα του 2015, αντανακλούν ποικίλες πτυχές των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, αντικατοπτρίζουν την καίρια επίτευξη της εξισορρόπησης στα βασικά δημοσιονομικά μεγέθη, την αντιστροφή της σημαντικής αρνητικής δυναμικής που χαρακτήριζε κύριες μακροοικονομικές μεταβλητές μέχρι τις αρχές

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.5.1 Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ
(% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Τρίμηνα	2014		2015	
	2014Q4	2015Q1	2015Q2	
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	1,92	2,09	2,26	
	[1,84 , 1,99]	[1,93 , 2,25]	[2,02 , 2,51]	
Μέσος ετήσιος (2014) - εξαμηνιαίος (2015) ρυθμός μεταβολής	0,92*	2,18		
	[0,90 , 0,93]	[1,97 , 2,38]		

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

* Το στοιχείο ενσωματώνει τα δημοσιευμένα δεδομένα για τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2014, σε εποχικά διορθωμένη βάση.

1. Για την εποχική διόρθωση χρησιμοποιήθηκε το φίλτρο TRAMO/SEATS.

του 2014, αλλά και την πρόοδο που έχει συντελεστεί σε όρους ανάκτησης τμήματος της χαμένης ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και σε όρους εξομάλυνσης των συνθηκών στον χρηματοπιστωτικό κλάδο. Οι ευνοϊκές εκτιμήσεις ενσωματώνουν τη συνολική θετική επίδραση που ασκούν όλοι οι προαναφερθέντες παράγοντες και οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτών στην περαιτέρω βελτίωση του εγχώριου οικονομικού κλίματος και την ενδυνάμωση της αξιοπιστίας της χώρας.

Πιο συγκεκριμένα, ως ιδιαίτερα σημαντική αξιολογείται η πλέον πρόσφατη εξέλιξη στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της εγχώριας ζήτησης, όπως η ιδιωτική κατανάλωση και οι επενδύσεις, με θετικές ποσοστιαίες μεταβολές στο τρίτο τρίμηνο του 2014, ως προς το 2013, και στις δύο περιπτώσεις. Αξιοσημείωτη υπήρξε και η καταγεγραμμένη θετική πορεία των εξαγωγών, οδηγούμενη κυρίως από τις ιδιαίτερα ευνοϊκές εξελίξεις στην κατηγορία των εξαγωγών υπηρεσιών.

Επιπροσθέτως, οι ευοίωνες εκτιμήσεις για το πραγματικό ΑΕΠ σε βραχυχρόνιο ορίζοντα φαίνεται να ενσωματώνουν και τις επιδράσεις από την εδραίωση της ανοδικής πορείας σε έναν σημαντικό αριθμό μεταβλητών, κάποιες από τις οποίες συνδέονται με πραγματικά οικονομικά στοιχεία, ενώ άλλες προκύπτουν στη βάση ερευνών αγοράς. Ενδεικτικά αξίζει να αναφερθεί η θετική πορεία: (α) στον κλάδο του τουρισμού, όπως καταδεικνύεται από τα στοιχεία για τις ταξιδιωτικές εισπράξεις και τις εξαγωγές υπηρεσιών, (β) στις μεταφορές, όπως καταγράφεται στη βάση των εισπράξεων από μεταφορές και των επενδύσεων σε μεταφορικό εξοπλισμό, (γ) στον κλάδο του λιανικού εμπορίου, όπως καταγράφεται στη βάση του γενικού δείκτη αλλά και της πλειονότητας των επιμέρους κατηγοριών (δ) στον κλάδο των ΙΧ, όπως καταδεικνύεται από τις νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων και τον δείκτη εμπορίου και συναφών υπηρεσιών του κλάδου, (ε) στο πεδίο της ανταγωνιστικότητας, όπως καταγράφεται στη βάση των δεικτών πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, των εναρμονισμένων δεικτών ανταγωνιστικότητας και του δείκτη μοναδιαίου κόστους εργασίας, και (στ) στο πεδίο του οικονομικού κλίματος και των προσδοκιών, όπως καταδεικνύεται από τον συνολικό δείκτη οικονομικού

κλίματος για την Ελλάδα, τους δείκτες επιχειρηματικών προσδοκιών σε επιμέρους κλάδους της οικονομίας και τον δείκτη προσδοκιών αναφορικά με τις εξαγωγές. Ταυτόχρονα, επιβεβαιώνεται η συνέχιση των τάσεων μεταστροφής του μέχρι πρόσφατα ιδιαίτερα δυσμενούς περιβάλλοντος που χαρακτήριζε ορισμένους κλάδους, όπως οι κατασκευές, όπως καταδεικνύεται από την ευνοϊκή εξέλιξη του δείκτη παραγωγής στις κατασκευές, οδηγούμενη κυρίως από την ανοδική πορεία του δείκτη παραγωγής έργων πολιτικού μηχανικού που αφορά στα δημόσια έργα υποδομών.

Αντίθετα, η συνεχιζόμενη αρνητική πορεία των δεικτών βιομηχανικής παραγωγής και κύκλου εργασιών στη βιομηχανία σηματοδοτεί την εξακολουθούμενη απουσία ενδείξεων βελτίωσης των συνθηκών στη βιομηχανία, αν και αξίζει να αναφερθεί η πρόσφατη θετική πορεία των εκτιμήσεων αναφορικά με τα επίπεδα των παραγγελιών και του δείκτη παραγγελιών κατά τους τελευταίους μήνες. Τέλος, ιδιαίτερα δυσμενείς παραμένουν οι συνθήκες που χαρακτηρίζουν την αγορά εργασίας, όπως αντανακλάται από τα βασικά μεγέθη της απασχόλησης και της ανεργίας. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι συνεχίζονται οι τάσεις οριακής ενίσχυσης της απασχόλησης, στη βάση κυρίως των σχετικών εξελίξεων στον τριτογενή τομέα, και της μικρής πτώσης της ανεργίας, στη βάση κυρίως των εξελίξεων αναφορικά με τους νέους ανέργους.

Η εκτιμώμενη ανοδική πορεία του πραγματικού ΑΕΠ κατά τα προσεχή τρίμηνα δύναται να τονωθεί περαιτέρω ή αντιθέτως να ανακοπεί, σε εξάρτηση από την επικράτηση τυχόν ενισχυτικών ή ανατρεπτικών παραγόντων που θα επηρεάσουν την πορεία καίριων μακροοικονομικών μεγεθών προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Τέτοια μεγέθη με καθοριστικό ρόλο στις επερχόμενες εξελίξεις είναι: (α) οι επενδύσεις και οι εξαγωγές, που είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το σκέλος της χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας, (β) τα βασικά δημοσιονομικά μεγέθη, που εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο της ευρωπαϊκής δημοσιονομικής σταθερότητας και (γ) πιο συνολικά μεγέθη όπως η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα της χώρας, που σχετίζονται με τις βασικές κατευθύνσεις του οικονομικού μοντέλου της ελληνικής οικονομίας.

2. Δημόσια οικονομικά

2.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2014

Ελισάβετ Ι. Νίση

Ο Κρατικός Προϋπολογισμός του 2014, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους¹, παρουσιάζει σαφώς μειωμένα έσοδα, τόσο σε σχέση με το 2013, όσο και με τις προβλέψεις του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2014 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής, 2015-2018 (ΜΠΔΣ), αλλά κυρίως με τις εκτιμήσεις του πρόσφατα ψηφισθέντος Προϋπολογισμού του 2015. Η μείωση των

εσόδων όμως δεν δημιουργεί σημαντικό πρόβλημα, καθώς παράλληλα παρατηρείται και μία μείωση των κρατικών δαπανών, η οποία διατηρεί ένα θετικό πρωτογενές αποτέλεσμα αυξημένο σε σχέση με το 2013.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία, σε τροποποιημένη ταμειακή βάση, ο Κρατικός Προϋπολογισμός του 2014 παρουσίασε πρωτογενές πλεόνασμα €1.929 εκατ. ή 1,08% του ΑΕΠ, έναντι €609 εκατ. το 2013 (Πίνακας 2.1.1). Όμως η απόκλιση από τους στόχους που είχαν τεθεί είναι σημαντική, τόσο από την αρχική πρόβλεψη του Προϋπολογισμού του 2014 που προέβλεπε πλεόνασμα της τάξης του €4.597 εκατ., παρουσιάζοντας απόκλιση κατά €2,7 δισ. ή 1,5% του ΑΕΠ, όσο και από την τελευταία εκτίμηση του Προϋπολογισμού του 2015 για πλεόνασμα €4.939 εκατ., εμφανίζοντας

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού 2014

	2013 12/μηνο	2014 12/μηνο*	(εκατ. € σε τροποποιημένη ταμειακή βάση)		
			2014 Εκτιμήσεις Προϋπολογισμού 2015	2014 Εκτιμήσεις ΜΠΔΣ 2015-2018	2014 Εκτιμήσεις Προϋπολογισμού 2014
Κρατικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	53.018	51.327	55.280	55.935	54.695
Δαπάνες	58.459	54.967	56.041	56.542	56.248
Τακτικός Προϋπολογισμός					
Καθαρά έσοδα	48.423	46.620	50.149	50.783	49.693
Δαπάνες	51.809	48.375	49.241	49.742	49.448
- Πρωτογενείς δαπάνες	44.230	41.832	42.416	42.612	41.946
- Τόκοι	6.044	5.569	5.700	5.900	6.150
ΠΔΕ					
Έσοδα	4.595	4.707	5.131	5.152	5.002
Δαπάνες	6.650	6.592	6.800	6.800	6.800
Πρωτογενές Αποτέλεσμα Κρατικού Προϋπολογισμού**	603	1.929	4.939	5.293	4.597
Ισοζύγιο Κρατικού Προϋπολογισμού	-5.441	-3.640	-761	-607	-1.553

* Προσωρινά στοιχεία.

** Έλλειμμα (-) / Πλεόνασμα (+)

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Δελτίο Εκτέλεσης Προϋπολογισμού 2014, Ιανουάριος 2015.

1. Προσωρινά στοιχεία (Ιανουάριος 2015), Δελτίο Εκτέλεσης Προϋπολογισμού Δεκεμβρίου 2014, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών.

απόκλιση κατά €3.010 εκατ. ή 1,7% του ΑΕΠ. Αναφορικά με το ΜΠΔΣ, το οποίο προέβλεπε πλεόνασμα ύψους €5.293 εκατ., η απόκλιση είναι ακόμη μεγαλύτερη και ανέρχεται στα €3.364 εκατ. ή 1,9% του ΑΕΠ.

Το έλλειμμα του Κρατικού Προϋπολογισμού, αν δηλαδή συμπεριλάβουμε τους τόκους που καταβλήθηκαν, ανήλθε στα €3,64 δισ., ή 2% του ΑΕΠ, μειωμένο κατά 33% περίπου σε σχέση με το 2013, αλλά αυξημένο κατά 57% σε σχέση με το έλλειμμα που εκτιμούσε ο Προϋπολογισμός του 2015, 79% σε σχέση με το έλλειμμα που προέβλεπε ο Προϋπολογισμός του 2014 και 83% αναφορικά με το ΜΠΔΣ.

Πιο αναλυτικά, τα καθαρά έσοδα του Κρατικού Προϋπολογισμού για το 2014 διαμορφώθηκαν στα €51,3 δισ., μειωμένα κατά 3,2% σε σχέση με τα αντίστοιχα έσοδα του 2013 ή 0,9% του ΑΕΠ. Όμως είναι σαφώς μειωμένα συγκριτικά με τις προβλέψεις τόσο του Προϋπολογισμού του 2014 κατά 6,6% όσο και με αυτές του ΜΠΔΣ κατά 8,9%, αλλά και με τις εκτιμήσεις του Προϋπολογισμού του 2015 κατά 7,1%. Επιπλέον, αναφορικά με τα καθαρά έσοδα του Τακτικού Προϋπολογισμού για το 2014, αυτά ανήλθαν στα €46,6 δισ., λιγότερα κατά 3,7% σε σχέση με τα αντίστοιχα έσοδα του 2013 ή 1% του ΑΕΠ. Ωστόσο, με τον Προϋπολογισμό του 2014 είχαν προβλεφθεί επιπλέον έσοδα 1,9% του ΑΕΠ, ενώ με το ΜΠΔΣ 2,6% του ΑΕΠ. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και οι εκτιμήσεις του Προϋπολογισμού του 2015 ανέμεναν αυξημένα έσοδα κατά 2,8% του ΑΕΠ. Αντίθετα, τα έσοδα του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ), αν και είναι αυξημένα κατά 2,4% σε σχέση με αυτά του 2013, παρουσιάζουν υστέρηση από τους στόχους που είχαν τεθεί με τον Προϋπολογισμό του 2014 κατά 6,3% και το ΜΠΔΣ κατά 9,4%. Επιπλέον, υπολείπεται της εκτίμησης του Προϋπολογισμού του 2015 κατά 10%. Υπολείπεται επίσης της εκτίμησης του Προϋπολογισμού του 2015 κατά 10%. Τα μειωμένα καθαρά έσοδα οφείλονται κατά κύριο λόγο στην πολιτική αστάθεια που υπήρχε στη χώρα το τελευταίο τρίμηνο του 2014.

Οι δαπάνες του Κρατικού Προϋπολογισμού ανήλθαν σε €54,97 δισ., μειωμένες κατά 6% ή 2% του ΑΕΠ έναντι των δαπανών του περασμένου έτους, αλλά και έναντι των προβλέψεων του Προϋπολογισμού του 2014 (2,3% ή 0,7% του ΑΕΠ) και του ΜΠΔΣ (2,9% ή 0,9% του ΑΕΠ) και των εκτιμήσεων του Προϋπολογισμού του 2015 (1,9% ή 0,6% του ΑΕΠ). Οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού ανήλθαν στα €48,38 δισ., εκ των οποίων €41,83 δισ. αφορούν πρωτογενείς δαπάνες, ενώ οι πληρωμές για τόκους ανήλθαν στα €5,57 δισ. Να σημειωθεί ότι η μείωση των συνολικών δαπανών κατά €3,5 δισ. ή 6,6% σε σχέση με το προηγούμενο έτος οφείλεται τόσο στη μείωση των πληρωμών για τόκους (6,2 δισ. ή 50,6%),

αλλά και στη μείωση των πρωτογενών δαπανών κατά 7,7% όσο και στη μείωση των πρωτογενών δαπανών κατά 5,4%. Οι αποκλίσεις από τις προβλέψεις και τις εκτιμήσεις των δαπανών του Τακτικού Προϋπολογισμού είναι μικρές. Τέλος, οι δαπάνες του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) είναι ελάχιστα μειωμένες (€58 εκατ. ή 0,9%) σε σχέση με αυτές του 2013, αλλά είναι σημαντικά μειωμένες σε σχέση με τον στόχο που είχε τεθεί από τον Προϋπολογισμό του 2014 κατά 10,4% και του ΜΠΔΣ κατά 6%.

Η διατήρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος, αν και σαφώς μικρότερου από τις προβλέψεις που είχαν γίνει, αποτελεί ένα θετικό αποτέλεσμα το οποίο όμως κινδυνεύει από την πολιτική αστάθεια που υπήρχε στη χώρα το τελευταίο τρίμηνο του 2014 και συνεχίζεται και μέσα στο 2015. Η αστάθεια αυτή οφείλεται αφενός μεν στις Προεδρικές εκλογές αλλά και τις βουλευτικές που όπως αναμενόταν ακολούθησαν, δημιουργώντας ένα κλίμα πόλωσης και τρομοκράτησης των Ελλήνων με τη διεξαγωγή μιας προεκλογικής συζήτησης περί πιθανής εξόδου της χώρας από το ευρώ σε περίπτωση αλλαγής της κυβέρνησης. Αφετέρου δε, την κατάσταση επιδεινώσαν και οι εξαγγελίες των διεκδικητών της εξουσίας για μείωση ή/και κατάργηση φόρων που οδήγησαν τους φορολογουμένους να απέχουν τόσο από την καταβολή των φορολογικών τους υποχρεώσεων όσο και από τη συμμετοχή στα προγράμματα ρυθμίσεων των οφειλών τους, αναμένοντας τα αποτελέσματα των εκλογών, με αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των εσόδων. Με δεδομένη τη διαπραγμάτευση που έχει ξεκινήσει η κυβέρνηση με τους εταίρους της χώρας για την αλλαγή του προγράμματος οικονομικής εξυγίανσης η πολιτική αστάθεια θα συνεχιστεί για όσο διαρκεί η διαπραγμάτευση και μπορεί να οδηγήσει όχι μόνο σε υστέρηση εσόδων αλλά και στην εξάλειψη του πρωτογενούς πλεονάσματος για το 2015.

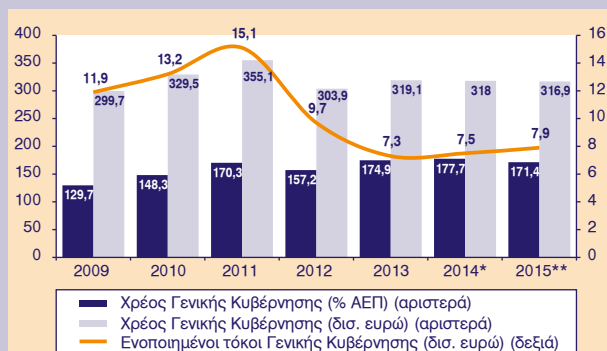
Το κλίμα αυτό μπορεί να αντιστραφεί αν η νέα κυβέρνηση διαπραγματευτεί με τους εταίρους όχι μόνο για την ελάφρυνση του χρέους που σαφώς θα βελτιώσει τα στοιχεία του Προϋπολογισμού με τη σημαντική μείωση των τοκοχρεολυσίων, αλλά κυρίως για ένα πρόγραμμα ανάπτυξης που θα τονώσει την ελληνική οικονομία και θα μειώσει την ανεργία δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Επιπλέον, θα πρέπει να δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στη σύλληψη της φοροδιαφυγής, ώστε να αυξηθούν τα δημόσια έσοδα, και με την ταυτόχρονη προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που θα δώσουν ώθηση στην ελληνική οικονομία να χρηματοδοτηθούν δράσεις που αφορούν στο σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα που έχει δημιουργηθεί με την κρίση στη χώρα, βελτιώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης, περίθαλψης και εκπαίδευσης.

2.2. Η εξέλιξη και διάρθρωση του δημοσίου χρέους

Χρήστος Τριαντόπουλος

Το δημόσιο χρέος το 2014 εκτιμάται, σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2015 (Δεκέμβριος 2014), ότι θα διαμορφωθεί, σε απόλυτους όρους, σε επίπεδα χαμηλότερα της προηγούμενης χρονιάς. Συγκεκριμένα, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί στα 318 δισ. ευρώ το 2014 από 319,1 δισ. ευρώ το 2013, ενώ σε σχετικούς όρους ως προς το ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος διατηρεί –λόγω της ονομαστικής μείωσης του ΑΕΠ– την αυξητική του πορεία, καθώς το 2014 εκτιμάται ότι θα ανέλθει στο 177,7% του ΑΕΠ από 174,9% του ΑΕΠ το 2013 (Διάγραμμα 2.2.1). Πρόκειται, ουσιαστικά, για την πρώτη χρονιά έστω και οριακής μείωσης του δημοσίου χρέους μετά την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους το 2012, ως αποτέλεσμα αφενός της επίτευξης πρωτογενούς πλεονάσματος, της μείωσης της δαπάνης για τόκους και της επιστροφής των κερδών από το Ευρωσύστημα, και αφετέρου της διαχείρισης του δημοσίου χρέους μέσω της αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς (repos) το 2014 σε φορείς της Γενικής Κυβέρνησης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης και δαπάνες τόκων

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014) και Υπουργείο Οικονομικών (2014).

* Εκτίμηση.

** Πρόβλεψη.

Το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης, το οποίο είναι αυτό που προκύπτει εάν δεν συμπεριληφθούν στον υπολογισμό το χρέος των νομικών προσώπων της Γενικής Κυβέρνησης, των Οργανισμών Τοπικών Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ), των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ) και το –λεγόμενο– ενδοκυβερνητικό χρέος, εκτιμάται

ότι θα διαμορφωθεί το 2014, σύμφωνα με τα στοιχεία του Κρατικού Προϋπολογισμού του 2015 (Δεκέμβριος 2014), στα 321,8 δισ. ευρώ (ή 179,8% του ΑΕΠ) από 321,5 δισ. ευρώ το 2013 (ή 176,2% του ΑΕΠ). Μέχρι το Σεπτέμβριο του 2014, σύμφωνα με το Δελτίο Δημοσίου Χρέους του Οργανισμού Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (ΟΔΔΗΧ), το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης είχε ανέλθει στα 321,7 δισ. ευρώ από 322,4 δισ. ευρώ στο τέλος Ιουνίου του ίδιου έτους ή από 321,9 δισ. ευρώ στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2013. Στα ίδια επίπεδα διατηρήθηκε και τους επόμενους μήνες, καθώς, σύμφωνα με τα στοιχεία του Δελτίου Μηνιαίων Στοιχείων Γενικής Κυβέρνησης του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (Νοέμβριος 2014), στα τέλη Νοεμβρίου του 2014 το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης διαμορφώθηκε στα 321,8 δισ. ευρώ. Τα χαρακτηριστικά του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά μετά την ένταξη της χώρας στο Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ και, κυρίως, μετά τη διττή αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους το 2012. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα Δελτία Δημοσίου Χρέους του Υπουργείου Οικονομικών και του ΟΔΔΗΧ, το Σεπτέμβριο του 2014 το μεγαλύτερο μέρος του χρέους είναι μη διαπραγματεύσιμο (75,2%) και σε κυμαινόμενο επιτόκιο (70,8%), αντιστρέφοντας και στις δύο περιπτώσεις τις σχετικές αναλογίες σε σύγκριση με το 2011 (Πίνακας 2.2.1). Αυτή η εξέλιξη στη σύνθεση του χρέους οφείλεται στη συνεχή αύξηση της χρηματοδότησης της χώρας από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, η οποία και βασίζεται σε μη διαπραγματεύσιμα και κυμαινόμενου επιτοκίου δάνεια. Επιπρόσθετα, το Σεπτέμβριο του 2014 το μερίδιο του χρέους που είναι εκφρασμένο σε άλλα νομίσματα, πέραν του ευρώ, παρουσιάζεται διπλάσιο (4,6%) σε σύγκριση με το 2011, ως αποτέλεσμα της αύξησης των δανείων στήριξης του ΔΝΤ προς την Ελλάδα.

Η μεγαλύτερη διαφοροποίηση εντοπίζεται στη δομή του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης, καθώς, μετά την ένταξη στο Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ και τη διττή αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους, το μεγαλύτερο μέρος του χρέους διακρατείται από τον επίσημο τομέα (Πίνακας 2.2.2). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2015, το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης που θα αποτυπώνεται σε ομόλογα εκτιμάται ότι θα διαμορφωθεί στο 20,7% του εν λόγω χρέους (66,6 δισ. ευρώ), από 70,6% (259,8 δισ. ευρώ) του χρέους που ήταν το 2011. Ο περιορισμός της έκθεσης σε ομόλογα του ιδιωτικού τομέα αντισταθμίστηκε από την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της χώρας μέσω του δανεισμού από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, με αποτέλεσμα τα δάνεια να καλύπτουν το 73,1% του χρέους (235,1 δισ. ευρώ) της Κεντρικής Διοίκησης το 2014, από 25,3% του χρέους (93,1 δισ. ευρώ) το 2011. Ειδικότερα, το μερίδιο του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης το 2014 που αφορά

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Σύνθεση χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	(εκατ. ευρώ)			
	Σεπτέμβριος 2011	Σεπτέμβριος 2012	Σεπτέμβριος 2013	Σεπτέμβριος 2014
A. Επιτόκιο				
Σταθερού επιτοκίου ¹	64,0%	43,4%	28,4%	29,2%
Κυμαινόμενου επιτοκίου ^{1, 2}	36,0%	56,6%	71,6%	70,8%
B. Διαπραγμάτευση				
Διαπραγματεύσιμο	76,7%	45,1%	28,3%	24,8%
Μη διαπραγματεύσιμο	23,3%	54,9%	71,7%	75,2%
Γ. Νόμισμα				
Ευρώ	97,7%	96,7%	95,7%	95,4%
Νομίσματα εκτός Ευρωζώνης	2,3%	3,3%	4,3%	4,6%

Πηγή: Δελτία Δημοσίου Χρέους (Σεπτέμβριος 2011, Σεπτέμβριος 2012, Σεπτέμβριος 2013, Σεπτέμβριος 2014).

Σημειώσεις: ¹ Η σχέση σταθερού/κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.

² Τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Δομή χρέους Κεντρικής Διοίκησης

	2011		2012		2013		2014*	
	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους	Εκατ. ευρώ	% χρέους
A. Ομόλογα	259.774	70,6	86.297	28,2%	76.296	23,7%	66.568	20,7%
Ομόλογα στην αγορά εσωτερικού	240.940	65,5	81.769	26,8%	73.415	22,8%	63.791	19,8%
Ομόλογα στις αγορές εξωτερικού	18.521	5,0	4.308	1,4%	2.720	0,8%	2.640	0,8%
Τιτλοποιήσεις στο εξωτερικό	313	0,1	220	0,1%	161	0,1%	137	0,0%
B. Βραχυπρόθεσμοι Τίτλοι	15.059	4,1	18.357	6,0%	14.971	4,7%	15.115	4,7%
Έντοκα γραμμάτια	14.936	4,1	18.237	6,0%	14.852	4,6%	15.000	4,7%
Έντοκα γραμμάτια σε φυσικούς τίτλους	123	0,0	120	0,0%	119	0,0%	115	0,0%
Γ. Δάνεια	93.145	25,3	200.883	65,7%	230.211	71,6%	235.117	73,1%
Δάνεια Τραπεζής Ελλάδος	5.684	1,5	5.212	1,7%	4.735	1,5%	4.264	1,3%
Λοιπά δάνεια εσωτερικού	837	0,2	119	0,0%	116	0,0%	110	0,0%
Ειδικά και διακρατικά δάνεια	7.257	2,0	7.069	2,3%	7.004	2,2%	6.770	2,1%
Δάνεια Μηχανισμού Στήριξης	73.210	19,9	183.099	59,9%	213.152	66,3%	218.953	68,0%
Λοιπά δάνεια εξωτερικού	6.157	1,7	5.384	1,8%	5.204	1,6%	5.020	1,6%
Δ. Βραχυπρόθεσμα δάνεια	0	0,0	0	0,0%	0	0,0%	5.000	1,6%
Πώληση τίτλων με σύμφωνο επαναγοράς (repos)	0	0,0	0	0,0%	0	0,0%	5.000	1,6%
Σύνολο χρέους Κεντρικής Διοίκησης (A+B+Γ+Δ)	367.978	100,0	305.537	100,0%	321.478	100,0%	321.800	100,0%

Πηγή: Κρατικός Προϋπολογισμός 2015 και Κρατικός Προϋπολογισμός 2014.

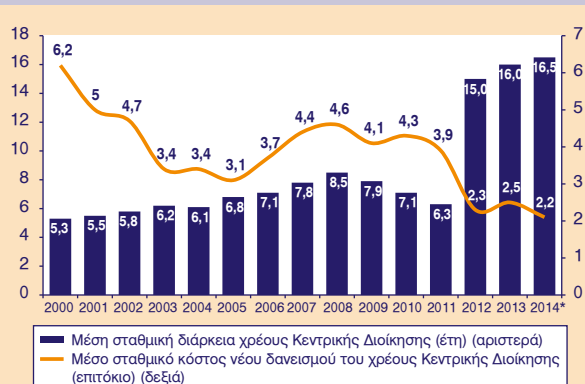
* Προβλέψεις Υπουργείου Οικονομικών.

δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ εκτιμάται στο 68% του χρέους, δηλαδή στα 218,9 δισ. ευρώ. Πρόκειται, ωστόσο, για μία αναλογία ομολόγων προς δάνεια, η οποία σταδιακά θα αλλάξει με την περαιτέρω επιστροφή της Ελλάδας για δανεισμό στις διεθνείς

αγορές κεφαλαίου. Τέλος, το 2014 η έκθεση σε έντοκα γραμμάτια του ελληνικού Δημοσίου διατηρήθηκε στο αποδεκτό επίπεδο των 15 δισ. ευρώ, ενώ μέρος των δανειακών αναγκών καλύφθηκε μέσω της αξιοποίησης της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς σε

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2

Χρέος Γενικής Κυβέρνησης: Μέση σταθμική διάρκεια και κόστος νέου δανεισμού

Πηγή: ΟΔΔΗΧ (2014).

* Εκτίμηση.

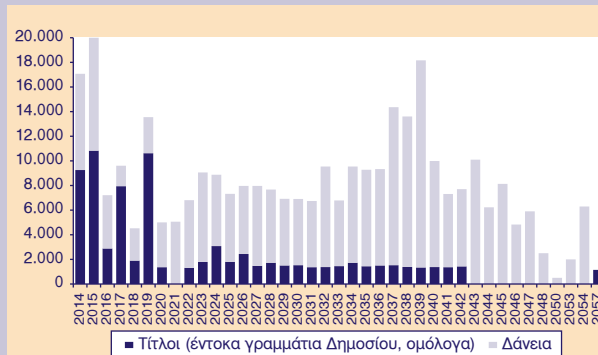
φορείς της Γενικής Κυβέρνησης, που έφτασε τα 5 δισ. ευρώ. Πρόκειται για την αξιοποίηση της εν λόγω μεθόδου από τις αρχές του 2014, οπότε και ο ΟΔΔΗΧ ανέλαβε την αρμοδιότητα της διαχείρισης των κρατικών διαθεσίμων, δίνοντας νέες δυνατότητες στους τρόπους κάλυψης των βραχυπρόθεσμων αναγκών του Δημοσίου, κυρίως, μέσω των πράξεων διαχείρισης ταμειακής ρευστότητας υπό τη μορφή repo agreements τις οποίες συνάπτει ο ΟΔΔΗΧ με φορείς της Γενικής Κυβέρνησης.

Παράλληλα, ωστόσο, με τη διαφοροποίηση ως προς τη δομή, το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης έχει βελτιωθεί σημαντικά τόσο ως προς τη διάρκεια ωρίμανσής του, όσο και ως προς το κόστος του. Συγκεκριμένα, το 2014 η μέση σταθμική διάρκεια ωρίμανσης του χρέους της Κεντρικής Διοίκησης αυξήθηκε κατά 162% σε σχέση με το 2011, φτάνοντας τα 16,5 έτη από 6,3 έτη το 2011, ενώ το μέσο σταθμικό κόστος νέου δανεισμού για το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης διατηρήθηκε και το 2014 σε επιτόκιο λίγο υψηλότερο του 2%, από περίεξ του 4% κατά την προ 2012 περίοδο (Διάγραμμα 2.2.2). Οι εν λόγω θετικές εξελίξεις είναι αποτέλεσμα, κυρίως, της διττής αναδιάρθρωσης του δημοσίου χρέους που έλαβε χώρα το 2012, στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, όπου οι λήξεις “μετατέθηκαν” στις επόμενες δεκαετίες και το κόστος δανεισμού περιορίστηκε στο μισό. Έτσι, οι λήξεις τίτλων και, κυρίως, δανείων που συνθέτουν το δημόσιο χρέος της χώρας έχουν καταναμηθεί, πλέον, σε ένα μεγάλο χρονικό εύρος που εκτείνεται έως και το 2057 (Διάγραμμα 2.2.3).

Η σημαντική μείωση του κόστους χρηματοδότησης και η μεγάλη επιμήκυνση και διασπορά της ωρίμανσης του δημοσίου χρέους, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτού κατέχεται από τον επίσημο

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3

Χρονοδιάγραμμα λήξης χρέους Κεντρικής Διοίκησης*

Πηγή: Κρατικός Προϋπολογισμός 2015.

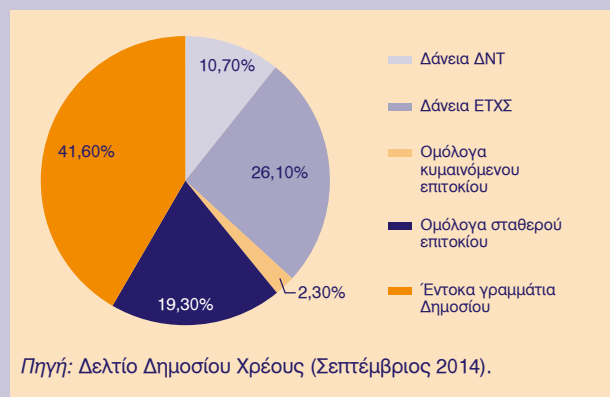
* Έως τις 30/9/2014.

τομέα, έχουν συνεισφέρει σημαντικά στη μακροχρόνια βιωσιμότητα του δημοσίου χρέους. Μιας και αυτή η διασπορά αφορά, κυρίως, τα δάνεια, το ζητούμενο είναι να επιτευχθεί και μία αντίστοιχη διασπορά της ωρίμανσης των τίτλων, και δη των ομολόγων, που είναι συσσωρευμένα ως το 2019 για τις επόμενες δεκαετίες. Προς αυτή την κατεύθυνση, βέβαια, είναι απαραίτητη η συνέχιση της σταδιακής επιστροφής της χώρας στις διεθνείς αγορές για δανεισμό. Το 2014 έγιναν τα πρώτα βήματα επιστροφής στις αγορές μετά από τέσσερα έτη, μέσω των δύο κοινοπρακτικών εκδόσεων ομολόγων σταθερού επιτοκίου πενταετούς (3 δισ. ευρώ) και τριετούς (1,5 δισ. ευρώ) διάρκειας, συμβάλλοντας θετικά στην αναδημιουργία της καμπύλης αποδόσεων των τίτλων.

Ο δανεισμός της χώρας από τις αγορές, σε συνδυασμό με τα θετικά δημοσιονομικά αποτελέσματα –πέραν των αρχικών εκτιμήσεων– και την αξιοποίηση της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς, επέτρεψε στη χώρα να καλύψει τις χρηματοδοτικές της ανάγκες χωρίς να επηρεαστεί άμεσα από το μερικό “πάγωμα” των χρηματοδοτικών ροών από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ. Συγκεκριμένα, κατά το 2014 εκταμιεύθηκαν μόνο 11,9 δισ. ευρώ –μέχρι και τον Ιούλιο– και το συνολικό χορηγούμενο ποσό, και από τις δύο δανειακές συμβάσεις του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, ανήλθε στα 226,9 δισ. ευρώ από τα συνολικά 237,5 δισ. ευρώ για την περίοδο 2010-2014 (βλ. σχετικό ιστότυπο Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ελλάδα). Αυτή η διαφορά μεταξύ προβλεπόμενων χρηματοδοτικών ροών από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ και πραγματοποιηθεισών εκταμιεύσεων για την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της χώρας καλύφθηκε, λοιπόν, και με το δανεισμό από τις διεθνείς αγορές. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Δελτίου Δημοσίου Χρέους του ΟΔΔΗΧ, έως

το Σεπτέμβριο του 2014, το 19,3% του νέου δανεισμού αφορούσε ομόλογα σταθερού επιτοκίου, ενώ το 36,8% αφορούσε δάνεια από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ (Διάγραμμα 2.2.4).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4
Σύνθεση νέου δανεισμού Κεντρικής Διοίκησης
(Ιαν.-Σεπτ. 2014)

Η ευχέρεια άντλησης αφενός χρηματοδότησης μέσω της σταδιακής επιστροφής στις αγορές, και αφετέρου ρευστότητας μέσω της πώλησης τίτλων με τη μέθοδο της επαναγοράς, κατέστη εφικτή διότι αμφότερες οι κινήσεις διαχείρισης δημοσίου χρέους πραγματοποιήθηκαν εντός του ασφαλούς πλαισίου του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, με αποτέλεσμα η χώρα να καταφέρει να καλύψει τις χρηματοδοτικές της ανάγκες με πόρους πέραν αυτών του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ. Είναι κρίσιμο, συνεπώς, για να συνεχιστεί τόσο η σταδιακή επιστροφή της χώρας στις αγορές, όσο και η δυνατότητα αξιοποίησης λοιπών μεθόδων άντλησης ρευστότητας και χρηματοδότησης (βλ. αξιοποίηση ενδοκυβερνητικού χρέους), οι επόμενες κινήσεις διαχείρισης του δημοσίου χρέους να λάβουν, επίσης, χώρα σε ένα περιβάλλον θεσμικής χρηματοδοτικής ασφάλειας από τους Ευρωπαίους εταίρους, το οποίο θα αποτρέψει τις όποιες κερδοσκοπικές πιέσεις και θα επιτρέψει να καλυφθούν πλήρως οι χρηματοδοτικές ανάγκες της χώρας για το 2015.

3. Ανθρώπινοι πόροι και κοινωνικές πολιτικές

3.1. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

Τα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) για το τρίτο τρίμηνο του 2014 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος) δείχνουν ότι η ανεργία συνέχισε την καθοδική της πορεία με το ποσοστό για τα άτομα άνω των 15 ετών να διαμορφώνεται στο 25,5%, χαμηλότερο κατά μία εκατοστιαία μονάδα σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του έτους και κατά 1,5 εκατοστιαία μονάδα σε σύγκριση με το τρίτο τρίμηνο του 2013. Οι περισσότεροι άνεργοι είναι γυναίκες, ενώ οι άνδρες εμφανίζουν μεγαλύτερη ευαισθησία στις οικονομικές συνθήκες. Τα στοιχεία του ΟΑΕΔ δείχνουν αύξηση των ανέργων τους μήνες Οκτώβριο και Νοέμβριο, οι οποίοι συνεχίζουν να μην καλύπτονται επαρκώς από το δίκτυο ασφαλείας του επιδόματος ανεργίας. Θετική εξέλιξη είναι η μείωση της ανεργίας το τελευταίο έτος (2013γ-2014γ), κυρίως για τους νέους (1/3 λιγότεροι άνεργοι), και τα άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ προβληματίζει η εικόνα των αποφοίτων Πανεπιστημίου. Κατ' αναλογία, οι γυναίκες απασχολούμενες αυξήθηκαν το τελευταίο έτος σε αντιδιαστολή με τους άνδρες, ενώ αυξήθηκαν σημαντικά και οι νέοι απασχολούμενοι, οι οποίοι εμφανίζουν πολύ μεγαλύτερη μεταβλητότητα στη διάρκεια της ύφεσης σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους ηλικιακά. Καλύτερη πορεία εμφανίζουν οι απασχολούμενοι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Τεχνολογικής Εκπαίδευσης και οι κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου, ενώ προβληματίζουν ακόμη μια φορά οι απασχολούμενοι απόφοιτοι Πανεπιστημίου, ο αριθμός των οποίων μειώθηκε σημαντικά. Θετικό σημείο στην ανάλυση είναι η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης σε κάποιους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας το τελευταίο έτος, οι οποίοι όμως, με εξαίρεση τον τουρισμό, είναι μικρού μεγέθους σε όρους απασχόλησης. Το εργατικό δυναμικό μειώθηκε το τελευταίο έτος, ειδικά οι άνδρες, ενώ αίσθηση προκαλεί η εστιασμένη μείωση σε ηλικιακές ομάδες που θεωρούνται κατά κανόνα πιο δραστήριες (25-64 ετών), με ποικίλες ερμηνείες να προ-

σφέρονται. Τα αποτελέσματα στο πεδίο της μισθωτής απασχόλησης με βάση τα στοιχεία του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ είναι υποδεέστερα σε σύγκριση με το 2013 αντανακλώντας μια πιθανή κόπωση της αγοράς εργασίας, ενώ οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης συνεχίζουν να μειώνονται ως μερίδιο του συνόλου των προσλήψεων.

3.1.1. Ανεργία

Η καθοδική πορεία της ανεργίας συνεχίστηκε και το τρίτο τρίμηνο του έτους (2014γ) πέφτοντας κάτω από 26% και προσεγγίζοντας τα επίπεδα του τέλους του 2012. Η παρατήρηση αυτή αποτελεί σίγουρα θετικό στοιχείο. Το γενικό ποσοστό για τον πληθυσμό άνω των 15 ετών διαμορφώθηκε στο 25,5%, μειωμένο σε σύγκριση τόσο με το αμέσως προηγούμενο τρίμηνο όσο και με το τρίτο τρίμηνο του 2013 (2013γ). Οι γυναίκες συνεχίζουν να έχουν υψηλότερο ποσοστό ανεργίας από τους άνδρες (29,2% έναντι 22,6%), χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις μείωσης της διαφοράς στα ποσοστά ανεργίας των δύο φύλων. Τα τελευταία στοιχεία από τις ΕΕΔ είναι μηνιαία και αφορούν στο μήνα Οκτώβριο¹. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι η καθοδική πορεία της ανεργίας συνεχίζεται, με το εποχικά διορθωμένο ποσοστό ανεργίας να βρίσκεται στο 25,8%, μειωμένο τόσο σε σύγκριση με τον Οκτώβριο του 2013 (27,8%) όσο και σε σύγκριση με το Σεπτέμβριο του 2014 (26,0%). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε οριακά τον Οκτώβριο, αλλά υπερκεράστηκε από την αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων².

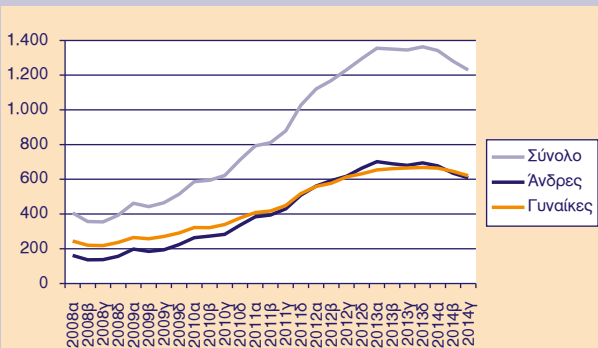
Το τρίτο τρίμηνο του 2014 υπήρχαν περίπου 12.000 περισσότερες άνεργες γυναίκες σε αντιδιαστολή με την εικόνα που υπογραμμίστηκε σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, όπου παρατηρήθηκε ότι οι άνεργοι άνδρες από το τέλος του 2012 ήταν περισσότεροι από τις αντίστοιχες γυναίκες. Από την άλλη πλευρά, η μείωση της ανεργίας είναι πιο αισθητή μεταξύ των ανδρών. Σε σύγκριση με το τρίτο τρίμηνο του 2013 ο αριθμός των ανδρών ανέργων έχει μειωθεί κατά 10,6%, ενώ σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του 2014 έχει μειωθεί κατά 4,1%. Τα αντίστοιχα ποσοστά στην περίπτωση των γυναικών είναι 6,7% και 3,9%. Σε σύγκριση

1. Ουσιαστικά πρόκειται για το αποτέλεσμα της σταδιακής επεξεργασίας των στοιχείων του τριμήνου και την ανακοίνωσή τους μόλις είναι διαθέσιμα.

2. Υπενθυμίζεται ότι το ποσοστό ανεργίας υπολογίζεται ως μερίδιο του εργατικού δυναμικού, δηλαδή του αθροίσματος των απασχολούμενων και των ανέργων.

δε με την εικόνα της αγοράς εργασίας το 2008, δηλαδή πριν την ύφεση, με βάση το Διάγραμμα 3.1.1 προκύπτει ότι ο αριθμός των άνεργων ανδρών αυξήθηκε ταχύτερα από εκείνον των γυναικών (4,4 φορές έναντι 2,8 φορές). Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις αυτές, οι άνεργοι άνδρες εμφανίζουν μεγαλύτερη μεταβλητότητα σε περιόδους ύφεσης σε σύγκριση με τις άνεργες γυναίκες.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.1
Αριθμός ανέργων κατά φύλο (σε χιλ.), 2008α-2014γ

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Μια εναλλακτική πηγή δεδομένων για τους άνεργους πέραν της ΕΛΣΤΑΤ είναι τα μηνιαία στοιχεία του ΟΑΕΔ. Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά κανόνα εντοπίζονται σημαντικές αποκλίσεις στον αριθμό των ανέργων μεταξύ του ΟΑΕΔ και των ΕΕΔ³. Για παράδειγμα, ο αριθμός των ανέργων βάσει των ΕΕΔ υπολογίζεται σε 1,20 εκατ. τον Οκτώβριο του 2014, ενώ βάσει του ΟΑΕΔ οριακά ξεπερνούν το 1 εκατ., συμπεριλαμβανομένων αυτών που δεν αναζητούν εργασία (περίπου 206 χιλ.⁴). Τη στιγμή συγγραφής του παρόντος υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία ως το Νοέμβριο του 2014. Σύμφωνα με την εξέλιξη των ανέργων τα τελευταία έτη, ο Οκτώβριος σηματοδοτεί το τέλος της τουριστικής περιόδου, με άλλα λόγια, η πτωτική πορεία του αριθμού των ανέργων ανακόπτεται. Έτσι, ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε περίπου 5% τον Οκτώβριο

και ακόμη 4,3% το Νοέμβριο, ακολουθώντας την αναμενόμενη πορεία, η οποία πιθανότατα θα αντικατοπτριστεί στα στοιχεία των ΕΕΔ που αφορούν στο τελευταίο τρίμηνο του έτους (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2014).

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες πληροφορίες που μπορεί να αντλήσει κανείς από τα στοιχεία του ΟΑΕΔ είναι το ποσοστό των ανέργων που λαμβάνουν επίδομα ανεργίας. Όπως έχει επισημανθεί σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, το εν λόγω ποσοστό είναι αδικαιολόγητα χαμηλό, αν θεωρήσει κανείς ότι το επίδομα ανεργίας στοχεύει στην ανακούφιση των ανέργων από τις οικονομικές επιπτώσεις της ανεργίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το Νοέμβριο του 2014 το ποσοστό των ανέργων που επιδοτούνταν ήταν 14,1%, δηλαδή περίπου τρεις στους είκοσι, αν ληφθούν υπόψη μόνο οι εγγεγραμμένοι άνεργοι που αναζητούν εργασία (11,4% σε διαφορετική περίπτωση). Το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 15,3% το Νοέμβριο του 2013 και 27,3% τον ίδιο μήνα το 2012. Η μείωση του μεριδίου των ανέργων που δικαιούνται επίδομα ανεργίας οφείλεται μάλλον στην αύξηση του αριθμού των μακροχρόνια ανέργων που δεν δικαιούνται τακτικό επίδομα ανεργίας και λιγότερο στους περιορισμούς που έθεσε ο Ν. 3986/2011⁵. Να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι, βάσει των στοιχείων του ΟΑΕΔ, οι μακροχρόνια άνεργοι αυξήθηκαν ως μερίδιο του συνόλου των ανέργων που αναζητούν εργασία από 40,2% το Νοέμβριο του 2011 σε 52,8% τον ίδιο μήνα το 2014. Η αύξηση αντανακλάται και στα στοιχεία των ΕΕΔ, όπου όμως ανέκαθεν το μερίδιο των μακροχρόνια ανέργων ήταν υψηλότερο (π.χ. 50,8% το τρίτο τρίμηνο του 2011), όμως η διαφορά αυτή φαίνεται να διευρύνεται στη διάρκεια της ύφεσης (75,4% το τρίτο τρίμηνο του 2014 βάσει των ΕΕΔ)⁶.

Συνδυάζοντας το χαμηλό ποσοστό των ανέργων που δικαιούνται επίδομα ανεργίας με τη μικρή διάρκεια (ως 12 μήνες) και το χαμηλό ύψος αυτού (€360 με προσαύξηση 10% για κάθε προστατευόμενο μέλος), γίνεται ευκόλως κατανοητό ότι το επίδομα ανεργίας ως εργαλείο άσκησης παθητικής πολιτικής απασχόλησης απέχει από το να χαρακτηριστεί επαρκές.

3. Μία βασική αιτία είναι ότι στον ΟΑΕΔ προσέρχονται οικειοθελώς οι άνεργοι για να εγγραφούν, επομένως υπάρχουν σημαντικά περιθώρια μη καταγραφής ανέργων στο βαθμό που αυτοί δεν έχουν κίνητρο να προσέλθουν για να δηλώσουν ότι αναζητούν εργασία, ενώ στις ΕΕΔ η καταγραφή γίνεται από ερευνητές στην οικία των ερωτώμενων.

4. Ο ορθός όρος για αυτούς που δεν έχουν και δεν αναζητούν εργασία είναι άεργοι και σύμφωνα με τον ορισμό του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO) που χρησιμοποιεί η ΕΛΣΤΑΤ δεν περιλαμβάνονται στους άνεργους της ΕΕΔ, επομένως η απόκλιση μεταξύ στοιχείων ΟΑΕΔ και ΕΕΔ είναι ακόμη μεγαλύτερη.

5. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 4203/2013 από 1.1.2014 ο/η άνεργος/η δεν μπορεί να επιδοτηθεί περισσότερες από 400 ημέρες ανεργίας συνολικά για την τετραετία που προηγείται της αίτησης λήψης επιδόματος ανεργίας. Αυτή η ρύθμιση προφανώς αφορά κυρίως στους εποχικά άνεργους, οι οποίοι όμως αντιπροσωπεύουν ένα αρκετά ευμετάβλητο ποσοστό του συνόλου των επιδοτούμενων ανέργων: 13,1% το Νοέμβριο του 2011, 22,2% τον ίδιο μήνα το 2012, 14,9% το 2013 και 27,5% το 2014, αντίστοιχα.

6. Εφόσον οι μακροχρόνια άνεργοι δεν δικαιούνται τακτικό επίδομα ανεργίας (αν και από 1.1.2014 δικαιούνται επίδομα €200 ως 12 μήνες, εφόσον το οικογενειακό τους εισόδημα δεν υπερβαίνει τα €10.000), έχουν χαμηλό κίνητρο να παραμείνουν εγγεγραμμένοι στα μητρώα του ΟΑΕΔ, ειδικά αν δεν προσδοκούν σε εύρεση απασχόλησης από τις υπηρεσίες του οργανισμού.

Ηλικία

Όσο νεότερος είναι κάποιος, τόσο δυσκολότερη είναι η εύρεση εργασίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό ανεργίας για τους νέους 15-19 ετών είναι 2,3 φορές υψηλότερο από εκείνο για το σύνολο του πληθυσμού. Ενδεικτικά, το ποσοστό ανεργίας αγγίζει το 58,6% για την πρώτη ηλικιακή ομάδα (15-19 ετών), μειώνεται κατά περίπου 10 εκατοστιαίες μονάδες σε 48,4% για τη δεύτερη ηλικιακή ομάδα (20-24 ετών) και πέφτει ακόμη περισσότερο σε 39,7% για την τρίτη ηλικιακή ομάδα (25-29 ετών). Από εκεί και έπειτα το ποσοστό ανεργίας μειώνεται κάτω από το μέσο όρο του πληθυσμού, ωστόσο παραμένει σε υψηλά επίπεδα ανεξαρτήτως κριτηρίων. Αν δε συνδυαστεί το φύλο με την ηλικία, τα ποσοστά ανεργίας για τις γυναίκες των τριών πρώτων ηλικιακών ομάδων (15-29 ετών) είναι εξαιρετικά υψηλά. Είναι εξίσου ενδιαφέρον ότι η διαφορά στο ποσοστό ανεργίας ανδρών και γυναικών μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι γυναίκες έχουν σχεδόν είκοσι εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερη ανεργία από τους άνδρες στην πρώτη ηλικιακή ομάδα (15-19 ετών), μόλις 5,6 εκατοστιαίες μονάδες στην τρίτη ηλικιακή ομάδα (25-29 ετών), ενώ μόνο στα άτομα άνω των 65 το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλότερο για τις γυναίκες⁷.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατακόρυφα στη διάρκεια της ύφεσης για όλες τις ηλικιακές ομάδες. Ωστόσο, το τελευταίο έτος (2013γ-2014γ) φαίνεται να έχει αντιστραφεί η εικόνα, καθώς καταγράφεται μια μείωση του συνολικού αριθμού των ανέργων κατά 8,6% ή 116 χιλ. άτομα. Η μεγαλύτερη μείωση ξεπερνά οριακά το 33,0% και αφορά στους ανέργους της πρώτης ηλικιακής ομάδας (15-19 ετών) και ακολουθεί η τρίτη ηλικιακή ομάδα (25-29 ετών) με μείωση 11,6%. Τον τελευταίο χρόνο μόνο οι άνεργοι άνω των 65 ετών παρουσίασαν αύξηση. Μεταξύ των φύλων η διαφορά που εντοπίζεται είναι η μεγαλύτερη μείωση των ανέργων ανδρών των τριών πρώτων ηλικιακών ομάδων (15-29 ετών). Μιας και η μείωση των ανέργων αφορά κυρίως σε νεότερες ηλικίες, είναι πιθανό να τροφοδοτείται από τα προγράμματα απασχόλησης στο πλαίσιο άσκησης ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Προφανώς κάτι τέτοιο δεν είναι κατακριτέο, εφόσον αποτρέπει τη φυγή των νέων στο εξωτερικό και την απαξίωση σε ένα βαθμό των δεξιοτήτων και των γνώσεων που ενσωματώνουν⁸ παράλληλα με την αποφυγή καταστάσεων κοινωνικής περιθωριοποίησης, ωστόσο δημιουργεί ανησυχίες ως προς τη χρονική

διάρκεια που τέτοιες λύσεις θα είναι διαθέσιμες, αλλά και ως προς τη δυνατότητα να δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας.

Εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική σύνθεση των ανέργων και η εξέλιξή της είναι σημαντική, διότι επιτρέπει την υλοποίηση στοχευμένων ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης, όπως είναι η επιδοτούμενη εργασία ή τα προγράμματα κατάρτισης. Το μεγαλύτερο τμήμα των ανέργων το τρίτο τρίμηνο του έτους είναι απόφοιτοι Λυκείου (38,3%) και ακολουθούν οι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΤΕΙ) (20,2%). Παρά το γεγονός ότι στη διάρκεια της ύφεσης αυξήθηκαν οι άνεργοι από όλες τις εκπαιδευτικές κατηγορίες με δυσανάλογο τρόπο, η εκπαιδευτική σύνθεση των ανέργων δεν έχει αλλάξει ουσιαστικά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι οι άνεργοι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Τεχνολογικής Εκπαίδευσης τριπλασιάστηκαν από την έναρξη της ύφεσης ως το τρίτο τρίμηνο του 2014, όμως όλες οι υπόλοιπες εκπαιδευτικές ομάδες ανέργων υπερτριπλασιάστηκαν. Είναι χαρακτηριστικό και δημιουργεί προβληματισμό ότι οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου (ΑΕΙ) σχεδόν τετραπλασιάστηκαν, ενώ μόνο οι απόφοιτοι Λυκείου είχαν ανάλογη αρνητική επίδοση.

Παρ' όλα αυτά, το ποσοστό ανεργίας παραμένει χαμηλότερο για τους απόφοιτους υψηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων και συνεχίζει να εμφανίζει σχεδόν γραμμική αρνητική συσχέτιση: όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο, τόσο μειώνεται η ανεργία. Οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου, λόγου χάρη, έχουν ποσοστό ανεργίας 20,6%, το δεύτερο χαμηλότερο μετά τους κατόχους Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου (12,7%). Ωστόσο, οι εξελίξεις του τελευταίου έτους (2013γ-2014γ) δεν είναι ευνοϊκές για τους πρώτους, καθώς είναι η μοναδική εκπαιδευτική ομάδα που είδε το ποσοστό ανεργίας να αυξάνεται (0,3 εκατοστιαίες μονάδες) παράλληλα με την αύξηση του αριθμού των ανέργων κατά 9,9%. Μεγαλύτερη μείωση του ποσοστού ανεργίας από το μέσο όρο του πληθυσμού (4,0 εκατοστιαίες μονάδες) είχαν οι απόφοιτοι Γυμνασίου (8,3 εκατοστιαίες μονάδες) και περισσότερο ακόμη οι απόφοιτοι Δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση (11,8 εκατοστιαίες μονάδες). Από τις παρατηρήσεις αυτές προκύπτει ότι η μείωση των ανέργων προήλθε πρωτίστως από τις χαμηλές εκπαιδευτικές κατηγορίες. Απομένει να διερευνηθεί στην επόμενη ενότητα αν αυτή η μείωση μεταφράστηκε σε αύξηση της απασχόλησης ή μείωση του εργατικού δυναμικού.

7. Δεν πρέπει να βιαστεί κάποιος να εξαγάγει συμπεράσματα δεδομένου ότι το δείγμα σε αυτή την ηλικιακή ομάδα είναι μικρό.

8. Ενδέχεται οι επιδοτούμενες θέσεις απασχόλησης να μην αξιοποιούν τις γνώσεις και τις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού στο οποίο απευθύνονται.

3.1.2. Απασχόληση

Αναφορικά με την απασχόληση, το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών (απασχολούμενοι/πληθυσμός) συνεχίζει να είναι υψηλότερο από εκείνο των γυναικών (46,6% έναντι 31,3% το 2014γ), όμως η διαφορά υπέρ των ανδρών στη διάρκεια της κρίσης συρρικνώθηκε (από 23,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2008γ σε 15,3 εκατοστιαίες μονάδες το 2014γ), εν μέρει εξαιτίας της ταχύτερης μείωσης των απασχολούμενων ανδρών. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από την έναρξη της ύφεσης το 2008 ως το 2014 (πάντοτε τρίτο τρίμηνο) οι άνδρες απασχολούμενοι μειώθηκαν 25,3%, ενώ οι γυναίκες απασχολούμενες μειώθηκαν κατά 16,5%. Η παρατήρηση επιβεβαιώνει ότι οι άνδρες επηρεάστηκαν περισσότερο από την ύφεση σε σύγκριση με τις γυναίκες. Σε αντιδιαστολή με τη γενική εικόνα, συγκρίνοντας την κατάσταση στην αγορά εργασίας το τρίτο τρίμηνο του 2014 με εκείνη ένα έτος πίσω, προκύπτει ότι, σε αντίθεση με τους άνδρες απασχολούμενους που μειώθηκαν κατά 4,2% (92,1 χιλ. λιγότερες θέσεις), οι γυναίκες απασχολούμενες αυξήθηκαν κατά 3,0% (43,1 χιλ. περισσότερες θέσεις). Καλύτερα φαίνεται να τα πηγαίνουν οι γυναίκες και σε σύγκριση με το δεύτερο τρίμηνο του έτους, καθώς οι απασχολούμενες αυξήθηκαν κατά 1,8% έναντι μόλις 1% αύξησης των απασχολούμενων ανδρών. Η αύξηση της απασχόλησης το τρίτο τρίμηνο του έτους ήταν αναμενόμενη, δεδομένης της ισχυρής ώθησης που δίνει ο τουρισμός στην οικονομική δραστηριότητα.

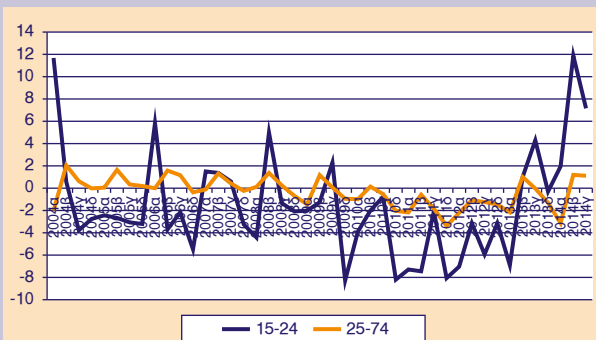
Ηλικία

Άνω του 80% των απασχολούμενων είναι ηλικίας 30-64 ετών και περίπου έξι στους δέκα είναι άνδρες, στοιχεία που παρέμειναν σχετικά σταθερά στη διάρκεια της ύφεσης. Αν και η ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών έχει το μικρότερο μερίδιο απασχολούμενων (μόλις 0,4% του συνόλου), υπέστη τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση (61,8%) στη διάρκεια της ύφεσης. Οι ηλικιακές ομάδες 25-29 και 20-24 ακολουθούν σε μείωση απασχολούμενων. Αυτό σημαίνει ότι η ύφεση επηρέασε δυσμενέστερα τις νεότερες ηλικιακές ομάδες, πιθανόν διότι αυτές έχουν λιγότερο στενή σχέση με την αγορά εργασίας (υψηλότερο ποσοστό μερικής απασχόλησης και απασχόλησης ορισμένου χρόνου), αλλά και εξαιτίας της νομοθεσίας που προβλέπει μεγαλύτερη αποζημίωση για παλαιότερους εργαζόμενους, οι οποίοι συνήθως έχουν περισσότερα έτη προϋπηρεσίας. Σε επίπεδο έτους, δηλαδή συγκρίνοντας το τρίτο τρίμηνο του 2013 με εκείνο του 2014, είναι παρήγορο ότι οι νεότεροι απασχολούμενοι (15-29) αυξήθηκαν σημα-

ντικά, ενώ οι απασχολούμενοι 30-64 ετών συνέχισαν να μειώνονται.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.2

Τριμηνιαία μεταβολή απασχολούμενων κατά ηλικιακή ομάδα (%), 2004α-2014γ

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Στο Διάγραμμα 3.1.2 φαίνεται η ποσοστιαία μεταβολή του αριθμού των απασχολούμενων ξεχωριστά για νέους (15-24 ετών) και μεγαλύτερους σε ηλικία (25-74). Η πρώτη παρατήρηση είναι ότι οι νέοι εμφανίζουν πολύ εντονότερη μεταβλητότητα σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους απασχολούμενους: ο συντελεστής μεταβλητότητας⁹ είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερος στην περίπτωση των νέων για την περίοδο 2004α-2014γ (30,8% έναντι 7,6%). Η δεύτερη παρατήρηση είναι ότι η ύφεση είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της μεταβλητότητας της απασχόλησης, ελαφρώς περισσότερο στην περίπτωση των νέων: ο συντελεστής μεταβλητότητας αυξήθηκε 3,2 φορές για τους νέους στη διάρκεια της ύφεσης και 3 φορές για τους μεγαλύτερους απασχολούμενους. Η τρίτη παρατήρηση που απαιτεί προσεκτικότερη εξέταση του σχετικού διαγράμματος είναι ότι πριν την ύφεση η απασχόληση επεκτείνεται κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του έτους, ενώ στη διάρκεια της ύφεσης η αύξηση της απασχόλησης, ή έστω η μικρότερη μείωση, καταγράφεται το δεύτερο και τρίτο τρίμηνο. Επιπλέον, μέχρι το 2009 η αύξηση των νέων απασχολούμενων φαίνεται να προηγείται εκείνης των μεγαλύτερων, ενώ από εκεί και έπειτα φαίνεται να ακολουθεί. Η μετατόπιση της μέγιστης/ελάχιστης τιμής στην περίπτωση αύξησης/μείωσης της απασχόλησης των νέων κατά περίπου ένα τρίμηνο, ενδέχεται να σχετίζεται με την ισχυροποίηση του τουριστικού κλάδου τα τελευταία δύο χρόνια στη χώρα ή και τη μεταβολή της διάρκειας της τουριστικής περιόδου, εν μέρει λόγω

9. Ο συντελεστής μεταβλητότητας προκύπτει ως το πηλίκο της τυπικής απόκλισης προς το μέσο όρο της κατανομής και επιτρέπει, μεταξύ άλλων, τη σύγκριση κατανομών με διαφορετικά μεγέθη, όπως είναι εδώ οι απασχολούμενοι νέοι και μεγαλύτεροι ηλικιακά.

της αύξησης των επισκεπτών και εν μέρει λόγω της φθίνουσας πορείας των υπολοίπων κλάδων της ελληνικής οικονομίας λόγω της ύφεσης.

Εκπαίδευση

Υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης εμφανίζουν οι κάτοχοι Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου (76,4%) και χαμηλότερο οι απόφοιτοι Δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση (19,0%), όπως προβλέπει η Θεωρία Ανθρώπινου Κεφαλαίου¹⁰. Λόγω της σημαντικής αύξησης των εισακτέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση από τη δεκαετία του 1980, τα νεότερα άτομα είναι περισσότερο εκπαιδευμένα. Σε συνδυασμό με την αύξηση της εισροής γυναικών στην αγορά εργασίας, οι οποίες κατά κανόνα έχουν περισσότερη εκπαίδευση, ερμηνεύεται σε μεγάλο βαθμό η μεγάλη διαφορά στα ποσοστά απασχόλησης των περισσότερων εκπαιδευμένων σε σύγκριση με τα λιγότερα εκπαιδευμένα άτομα. Στη διάρκεια της ύφεσης η μείωση στα ποσοστά απασχόλησης είναι μικρότερη για τους κατόχους Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου, ενώ σε απόλυτους αριθμούς οι απασχολούμενοι αυτής της ομάδας αυξήθηκαν πάνω από 50,0%. Περιέργως, οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου έχουν τη μεγαλύτερη μείωση στο ποσοστό απασχόλησης (17,5 εκατοστιαίες μονάδες), ενώ σε απόλυτους αριθμούς οι απασχολούμενοι αυτής της κατηγορίας μειώθηκαν κατά 14,2%, και ακολουθούν οι απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Τεχνολογικής Εκπαίδευσης με μείωση 16,3%. Σε απόλυτους όρους, ωστόσο, δηλαδή με γνώμονα τη μείωση των απασχολούμενων, η σχέση εκπαίδευσης και απασχόλησης είναι αρνητική, με την έννοια ότι οι ομάδες με χαμηλότερη εκπαίδευση έχασαν τους περισσότερους απασχολούμενους: 44,3% για τους απόφοιτους Δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση (περίπου 400 χιλ. θέσεις εργασίας), 29,4% για τους απόφοιτους Γυμνασίου (περίπου 150 χιλ. θέσεις εργασίας), κ.ά.

Κατά το τελευταίο έτος (2013γ-2014γ), θετικό πρόσημο είχαν οι μεταβολές των απασχολούμενων με Τριτοβάθμια Τεχνολογική Εκπαίδευση (3,7%) και των κατόχων Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου (9,2%), φαινόμενο που αντικατοπτρίζεται και σε αυξήσεις στο ποσοστό απασχόλησης των συγκεκριμένων εκπαιδευτικών ομάδων. Επομένως, αυτές φαίνεται να είναι οι δύο εκπαιδευτικές ομάδες που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας την περίοδο που από πολλούς χαρακτηρίζεται ως πρώτα δειλά βήματα ανάπτυξης στη χώρα. Οι απασχολούμενοι με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης είτε

αυξήθηκαν οριακά (<1 εκατοστιαίας μονάδας), είτε μειώθηκαν (με Δημοτικό ή λιγότερη εκπαίδευση). Επομένως, η μείωση των ανέργων που αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα πρέπει να προήλθε από τη μείωση του εργατικού δυναμικού. Λαμβάνοντας υπόψη ότι τα περισσότερα άτομα με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης είναι μεγαλύτερα ηλικιακά, η λογική ερμηνεία είναι ότι πολλοί από αυτούς συνταξιοδοτήθηκαν ή απλά αποθαρρύνθηκαν και σταμάτησαν την αναζήτηση εργασίας.

Προβληματισμό όμως προκαλεί η εξέλιξη της απασχόλησης των αποφοίτων Πανεπιστημίου, καθώς μειώθηκε περαιτέρω το τελευταίο έτος (2013γ-2014γ) και, μάλιστα, σημαντικά: 6,5% λιγότεροι απασχολούμενοι (47,3 χιλ. χαμένες θέσεις εργασίας) και 4,1 εκατοστιαίες μονάδες μείωση του ποσοστού απασχόλησης. Αν ληφθούν υπόψη δε οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης που διευκολύνουν την ένταξη στην αγορά εργασίας και στοχεύουν τόσο νέους γενικά όσο και απόφοιτους Πανεπιστημίου ειδικά, τότε το πρόβλημα φαίνεται να αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία. Μια πιθανή εξήγηση είναι η υποκατάσταση αποφοίτων Πανεπιστημίου με φθηνότερους απόφοιτους Τριτοβάθμιας Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, μια άλλη είναι η ελλιπής στόχευση προς απόφοιτους Πανεπιστημίου μεγαλύτερων ηλικιών από τα προγράμματα ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης (κατά κανόνα εστιάζουν σε νέους απόφοιτους), ενώ μια τρίτη ερμηνεία θα μπορούσε να είναι η προβληματική σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και η συνεπαγόμενη αναντιστοιχία των προσόντων που ζητούν οι επιχειρήσεις και αυτών που ενσωματώνουν οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου. Χωρίς να αποκλείονται άλλες πιθανές ερμηνείες, θα ήταν σκόπιμο να εξεταστούν σε βάθος τα αίτια του φαινομένου.

Κλάδος οικονομικής δραστηριότητας

Παρά το γεγονός ότι οι απασχολούμενοι συνέχισαν να μειώνονται το τελευταίο έτος (2013γ-2014γ), είναι ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς αν αυτό ισχύει για όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και σε ποια έκταση. Ο Πίνακας 3.1.1 παρουσιάζει τις μεταβολές στον αριθμό των απασχολούμενων για τρία επιλεγμένα τρίμηνα: 2008γ, 2013γ και 2014γ. Με αυτόν τον τρόπο σχηματίζεται κατευθείαν η εικόνα της συνολικής μεταβολής της απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στη διάρκεια της ύφεσης, αλλά και οι εξελίξεις τον τελευταίο χρόνο. Οι κλάδοι που πρωταγωνιστούν στην ελληνική οικονομία σε όρους αριθμού

10. Εφόσον η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται ως μορφή επένδυσης, τα άτομα με περισσότερη εκπαίδευση έχουν δαπανήσει περισσότερα για την εκπαίδευσή τους (άμεσο και έμμεσο κόστος), επομένως έχουν μεγαλύτερο κίνητρο να απολαύσουν τις αποδόσεις αυτής της εκπαίδευσης βρίσκοντας αμειβόμενη απασχόληση. Για μια εκτενέστερη παρουσίαση της Θεωρίας Ανθρώπινου Κεφαλαίου βλέπε Χολέζας (2005), *Ιδιωτικές αποδόσεις της εκπαίδευσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση*, Διδακτορική Διατριβή, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

απασχολούμενων και επλήγησαν περισσότερο από την ύφεση είναι οι Κατασκευές (60,7% μείωση), η Μεταποίηση (42,1%) και το Χονδρικό και λιανικό εμπόριο (24,1%), ενώ ο Τουρισμός (Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης) φαίνεται ότι συγκράτησε σε μεγάλο βαθμό την απασχόληση, εν μέρει διότι στηρίζεται λιγότερο στην εσωτερική ζήτηση σε σύγκριση με άλλους κλάδους.

Η αύξηση των απασχολούμενων σε ένα σημαντικό αριθμό κλάδων τον τελευταίο χρόνο, έστω και μικρότερων σε μέγεθος βάσει αριθμού απασχολούμενων, είναι αναμφίβολα θετικό στοιχείο. Μεταξύ των κλάδων που αύξησαν τους απασχολούμενους τους είναι οι Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης (17,4% ή 49,9 χιλ. νέες θέσεις εργασίας) και σε μικρότερη έκταση η Εκπαίδευση (2,0%). Άλλοι

μικρότεροι κλάδοι που συνέβαλαν θετικά στην αύξηση της απασχόλησης είναι η Διαχείριση ακίνητης περιουσίας (39,5% ή 1,5 χιλ. νέες θέσεις εργασίας), παρά τη μείωση της οικοδομικής δραστηριότητας και τη μείωση των χορηγήσεων στεγαστικών δανείων, οι Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία (8,5%), αλλά και οι Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες (37,2%). Το ερώτημα που εύλογα προκύπτει είναι αν και κατά πόσο η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης που καταγράφεται είναι αποτέλεσμα των πολιτικών επιδοτούμενης απασχόλησης ή πρακτικής άσκησης που εφαρμόζονται από το κράτος για την ανακούφιση ή την ομαλότερη ένταξη των ανέργων στην αγορά εργασίας, καθώς και αν αντικατοπτρίζουν δημιουργία εισοδήματος, μιας και η έναρξη επαγγέλματος δε σημαίνει απαραίτητα αποδοχές. Πρόκειται για ζητήματα που θα ήταν ενδιαφέρον

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1.1 Μεταβολές στην απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	2008γ-2014γ		2013γ-2014γ	
	(’000)	(%)	(’000)	(%)
A. Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	-30,3	-5,9	-19,6	-3,9
B. Ορυχεία και λατομεία	-6,3	-35,6	2,1	22,6
Γ. Μεταποίηση	-228,4	-42,1	-21,9	-6,5
Δ. Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	-6,0	-18,1	-0,2	-0,7
E. Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	-9,0	-27,9	-0,3	-1,3
ΣΤ.Κατασκευές	-241,9	-60,7	-9,6	-5,8
Z. Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	-199,8	-24,1	-20,2	-3,1
H. Μεταφορά και αποθήκευση	-43,4	-20,4	-8,7	-4,9
Θ. Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	-2,9	-0,9	49,9	17,4
I. Ενημέρωση και επικοινωνία	-0,5	-0,7	-1,3	-1,7
K. Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-28,3	-24,2	-24,0	-21,3
Λ. Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	-3,5	-39,8	1,5	39,5
M. Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	-35,4	-15,0	-8,2	-3,9
N. Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	11,6	14,9	24,2	37,2
Ξ. Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	-65,3	-17,4	-23,8	-7,1
O. Εκπαίδευση	-34,1	-10,8	5,6	2,0
Π. Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	-21,3	-9,2	-1,5	-0,7
P. Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	-12,8	-21,3	3,7	8,5
Σ. Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	-19,3	-20,5	1,6	2,2
T. Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών	-26,5	-34,9	1,0	2,1
Y. Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	0,4	28,6	0,7	63,6

Πηγή: Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

να εξεταστούν σε βάθος, ώστε να μπορέσουν να διαμορφωθούν οι κατάλληλες παρεμβάσεις για τη στήριξη ή την ενίσχυση κλάδων οικονομικής δραστηριότητας.

3.1.3. Εργατικό δυναμικό

Η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό δε μεταβάλλεται σημαντικά διαχρονικά. Είναι ενδεικτικό ότι, τον τελευταίο χρόνο, το ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό μεταβλήθηκε άνω της μίας εκατοστιαίας μονάδας μόνο στην ηλικιακή ομάδα 20-24 ετών (αυξήθηκε κατά 1,4 εκατοστιαίες μονάδες). Αυτό δε σημαίνει, βεβαίως, ότι δεν υπάρχουν ροές, απλώς είναι συγκριτικά μικρές σε μέγεθος και δεν μπορούν να επηρεάσουν το δείκτη. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που έχει επισημανθεί και στα προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων* είναι η μείωση του δείκτη συμμετοχής των ανδρών (4,8 εκατοστιαίες μονάδες) και η αύξηση του δείκτη συμμετοχής των γυναικών (1,6 εκατοστιαίες μονάδες) στη διάρκεια της ύφεσης¹¹. Το τελευταίο έτος φαίνεται ότι συνεχίζεται η τάση μείωσης των ανδρών που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, αφού οι συμμετέχοντες μειώθηκαν 5,7% ή 163,9 χιλ. Όμως, σε επίπεδο έτους μείωση εμφανίζουν και οι γυναίκες, αφού οι συμμετέχουσες στην αγορά εργασίας εμφάνισαν μείωση 0,1% ή 1,1 χιλ. Όπως ήδη αναφέρθηκε για το σύνολο του πληθυσμού, η μοναδική ομάδα που σημειώνει αύξηση των συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας είναι η ομάδα 20-24 ετών (7,2%), τόσο των ανδρών (1,3%) όσο, και κυρίως, των γυναικών (14,9%). Το ανησυχητικό στοιχείο είναι ότι μειώνονται σημαντικά οι άνδρες που συμμετέχουν στην αγορά εργασίας στις ηλικιακές ομάδες 25-29 ετών (6,0%), 30-44 ετών (5,8%) και 45-64 ετών (6,7%) με πιθανότερες ερμηνείες τη μετανάστευση για τις δύο πρώτες και την πρόωρη συνταξιοδότηση για την τελευταία ηλικιακή ομάδα, χωρίς, βεβαίως, να αποκλείεται η στροφή στην αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία ή η αποθάρρυνση.

Οι μεταβολές στο εργατικό δυναμικό με γνώμονα την εκπαίδευση παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον, καθώς σκιαγραφούν τις εκπαιδευτικές μεταβολές, με άλλα λόγια την αύξηση των ατόμων με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο και τη μείωση των ατόμων με χαμηλό

εκπαιδευτικό επίπεδο. Μόνο τα τελευταία έτη και παρά την ύφεση, ή ίσως εξαιτίας αυτής¹², οι συμμετέχοντες στην αγορά εργασίας που κατέχουν Μεταπτυχιακό ή/και Διδακτορικό τίτλο αυξήθηκαν κατά 64,1%, η μεγαλύτερη αύξηση μεταξύ των εκπαιδευτικών ομάδων, ενώ οι απόφοιτοι Δημοτικού ή με λιγότερη εκπαίδευση μειώθηκαν σε ποσοστό 29,9%. Ως αποτέλεσμα το μερίδιο των πρώτων αυξήθηκε από 2,2% σε 3,6% και των δεύτερων μειώθηκε από 19,7% σε 14,2% στη διάρκεια της ύφεσης (2008γ-2014γ). Οι εξελίξεις στο εργατικό δυναμικό το τελευταίο έτος είναι αρνητικές σε όλες τις εκπαιδευτικές ομάδες με εξαίρεση τους κατόχους Μεταπτυχιακού ή/και Διδακτορικού τίτλου, όπου καταγράφεται αύξηση. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η μείωση των συμμετεχόντων στην αγορά εργασίας με απολυτήριο Δημοτικού ή λιγότερη εκπαίδευση (7,3%), ενώ για ακόμη μια φορά ανησυχητική είναι η διαπίστωση ότι μειώθηκαν αισθητά οι απόφοιτοι Πανεπιστημίου που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό. Το πιθανότερο σενάριο στην πρώτη περίπτωση σε συνδυασμό με τις παρατηρήσεις για τις μεταβολές στην ηλικιακή σύνθεση του εργατικού δυναμικού και τις μεταβολές σε ανέργους και απασχολούμενους είναι η συνταξιοδότηση, πιθανόν πρόωρη, των ατόμων με χαμηλή εκπαίδευση.

3.1.4. Στοιχεία μισθωτής απασχόλησης - ΕΡΓΑΝΗ

Τον Ιανουάριο του 2015 δόθηκε στη δημοσιότητα από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας η έκθεση του πληροφοριακού συστήματος ΕΡΓΑΝΗ για το Δεκέμβριο του 2014 και το σύνολο του έτους. Το μήνα Δεκέμβριο οι προσλήψεις υπολείπονται των απολύσεων κατά 834 θέσεις, όταν το Δεκέμβριο του 2013 το ισοζύγιο ήταν θετικό κατά 19.999 θέσεις. Αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί¹³ ως μια ανατροπή του θετικού κλίματος που φαινόταν να διέπει την αγορά ως τώρα στο πλαίσιο της αύξησης της πολιτικής αβεβαιότητας. Το παρήγορο είναι ότι σε επίπεδο έτους υπάρχει θετικό πρόσημο, καθώς καταγράφηκαν 99.122 περισσότερες προσλήψεις από απολύσεις, όμως και πάλι τα αποτελέσματα υπολείπονται εκείνων του περασμένου έτους, οπότε οι προσλήψεις ξεπέρασαν κατά 133.488 τις απολύσεις¹⁴. Όπως σημειώθηκε και στα προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, φαίνεται ότι

11. Μια πιθανή ερμηνεία είναι η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας, προκειμένου να στηρίξουν το εισόδημα του νοικοκυριού, είτε είναι έγγαμες είτε όχι.

12. Η ύφεση και η αύξηση της ανεργίας που προκάλεσε ενδέχεται να ώθησε τα άτομα στην απόκτηση περισσότερης εκπαίδευσης με στόχο την ευκολότερη εύρεση καλύτερα αμειβόμενης εργασίας.

13. Η φράση "θα μπορούσε" επιλέγεται σκοπίμως, καθώς σύμφωνα με τα στοιχεία προηγούμενων μηνών ήδη από τον Αύγουστο του 2014 τα αποτελέσματα στην αγορά εργασίας είναι υποδεέστερα σε σύγκριση με το 2013. (βλέπε Πίνακα III, σελ. 6, Έκθεση ΕΡΓΑΝΗ, Δεκέμβριος 2014).

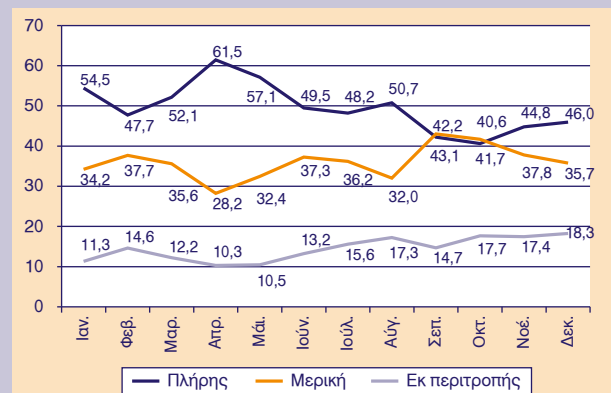
14. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί, όπως και στα προηγούμενα τεύχη των *Οικονομικών Εξελίξεων*, ότι το είδος των προσλήψεων απαιτεί μεγαλύτερη ανάλυση. Ενδέχεται, λόγω χάρη, να συμπεριλαμβάνονται οι προσλήψεις εποχικών υπαλλήλων στο Δημόσιο ή οι επιδοτούμενες θέσεις απασχόλησης στο πλαίσιο προγραμμάτων ενεργητικής πολιτικής απασχόλησης. Αυτές και παρόμοιες κατηγορίες απασχόλησης μάλλον δεν αντανακλούν τη δυναμικότητα του ιδιωτικού τομέα.

η κινητικότητα στην αγορά εργασίας έχει αυξηθεί και συνεχίζει να αυξάνεται, καθώς τόσο το Δεκέμβριο όσο και ολόκληρο το έτος, τόσο οι προσλήψεις όσο και οι απολύσεις (οικειοθελείς αποχωρήσεις ή καταγγελίες συμβάσεων) εμφανίζονται αυξημένες σε σύγκριση με τα αντίστοιχα μεγέθη του 2013. Αναμφισβήτητα, η αύξηση της κινητικότητας των εργαζομένων αποτελούσε ζητούμενο, ωστόσο, δεδομένων των συνθηκών στην αγορά, υπάρχει κίνδυνος αυτή να προκύπτει όχι προς αναζήτηση καλύτερων προοπτικών (θέση ή αμοιβή), αλλά μάλλον ως ανάγκη (απώλεια θέσης εργασίας και αναζήτηση νέας).

Στο πλαίσιο της ευελιξίας της αγοράς εργασίας είναι σκόπιμο να διερευνηθεί κανείς το είδος της απασχόλησης που αφορούν οι προσλήψεις. Στο Διάγραμμα 3.1.3 παρουσιάζονται σε όρους μεριδίων τα διαφορετικά είδη προσλήψεων, καθώς και η εξέλιξή τους μέσα στο 2014. Οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης από τον Απρίλιο του έτους, οπότε αγγίζουν το υψηλότερο μερίδιο (61,5%) του συνόλου των προσλήψεων, μειώνονται σταθερά και καταλήγουν στο 46,0% το Δεκέμβριο του έτους. Σε σύγκριση με το έτος 2013¹⁵ (53,9%), οι προσλήψεις πλήρους απασχόλησης είναι σημαντικά μικρότερο μερίδιο του συνόλου των προσλήψεων, στοιχείο όχι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό. Συναφώς, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης φαίνεται να ενισχύονται περαιτέρω, ειδικά οι πιο χαρακτηριστικές. Έτσι, ενώ το 2013 οι προσλήψεις εκ περιτροπής απασχόλησης αποτελούσαν το 9,0% του συνόλου, το 2014 το μερίδιο σκαρφάλωσε στο 14,3%, σηματοδοτώντας τη χειρότερη των όρων απασχόλησης για τους εργαζόμενους. Μάλιστα, η πορεία της εκ περιτροπής απασχόλησης δείχνει ανοδική τάση από το Μάιο του 2014, χωρίς σημάδια κόπωσης. Οι προσλήψεις μερικής απασχόλησης διατήρησαν το μερίδιό τους σχεδόν σταθερό σε επίπεδο έτους (36,2% το 2014 έναντι 37,1% το 2013), σημειώνοντας μάλιστα μείωση από το Σεπτέμβριο και έπειτα, οπότε η έξαρση πιθανόν οφείλεται σε εποχικές προσλήψεις, όπως λόγου χάρη οι απασχολούμενοι στην εκπαίδευση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.1.3

Προσλήψεις κατά είδος σύμβασης και μήνα (%)

Πηγή: Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Έκθεση ΕΡΓΑΝΗ, Δεκέμβριος 2014, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Οι μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης (μερική απασχόληση και εκ περιτροπής απασχόληση) είναι ένα ακόμη στοιχείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αξιολογηθεί η πορεία της αγοράς εργασίας. Το Δεκέμβριο του 2014 μετατράπηκαν συνολικά 1.509 συμβάσεις πλήρους απασχόλησης σε μερική απασχόληση σε σύγκριση με 4.350 το Νοέμβριο (μείωση 35,3%) και 3.837 το Δεκέμβριο του 2013 (μείωση 26,7%), στοιχείο αναμφίβολα θετικό. Αναφορικά με τις μετατροπές πλήρους απασχόλησης σε εκ περιτροπής απασχόληση, τα μεγέθη του Δεκεμβρίου είναι μειωμένα σε σύγκριση με το Νοέμβριο του 2014 και το Δεκέμβριο του 2013 σε απόλυτους αριθμούς, όμως ως μερίδιο του συνόλου των μετατροπών είναι στα ίδια επίπεδα με το Δεκέμβριο του 2013 (46,4% έναντι 48,3%). Επομένως, παρατηρείται μια σχετική σταθερότητα. Το πιο έντονα αρνητικό στοιχείο που εντοπίζεται στις μετατροπές συμβάσεων πλήρους απασχόλησης είναι το υψηλό μερίδιο μετατροπών σε εκ περιτροπής απασχόλησης χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του απασχολούμενου (18,6%), το οποίο εμφανίζεται μεν μειωμένο σε σύγκριση με το Δεκέμβριο του 2013, αλλά αυξήθηκε σε σύγκριση με το Νοέμβριο του 2014.

15. Στοιχεία Μαρτίου-Δεκεμβρίου 2013 (βλέπε Έκθεση ΕΡΓΑΝΗ, Δεκέμβριος 2013).

3.2. Πρόσφατες εξελίξεις στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό

Νικόλαος Κ. Κανελλόπουλος

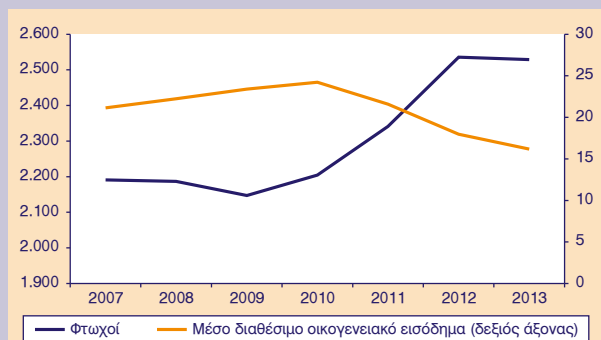
Η τρέχουσα οικονομική κρίση έχει δύο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τις προηγούμενες: είναι πολύ βαθιά και χρονικά παρατεταμένη. Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, και ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, το κοινωνικό κράτος οφείλει να στηρίζει τους πολίτες ή τις κοινωνικές ομάδες που αποδεδειγμένα αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα, εφαρμόζοντας πολιτικές ανακούφισης και επανένταξης. Σε περιόδους βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής, όπως η τρέχουσα, οι πόροι για κοινωνικές πολιτικές αναπόφευκτα καθίστανται περιορισμένοι και η χρήση τους πρέπει να είναι πιο προσεκτική και να στοχεύει στην επίτευξη του μέγιστου δυνατού οφέλους. Ίσως μάλιστα είναι σκόπιμο προγράμματα ή πολιτικές, οι οποίες κρίνονται ανεπαρκείς ή αναποτελεσματικές, να επανασχεδιαστούν και οι πόροι τους να ανακατανεμηθούν αποδοτικότερα. Για την όποια χάραξη και εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής είναι αναγκαίο να γνωρίζουν οι αρμόδιοι ποια νοικοκυριά και κοινωνικές ομάδες αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα διαβίωσης και ποιο είναι το μέγεθός τους. Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, καθώς και η διαχρονική τους εξέλιξη.

Η κυριότερη πηγή στατιστικών δεδομένων για τη μέτρηση των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο είναι η δειγματοληπτική Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Η έρευνα διεξάγεται ετησίως από την ΕΛΣΤΑΤ, συντονίζεται από την Eurostat και προσφέρει συγκρίσιμα πανευρωπαϊκά στοιχεία σχετικά με τη διανομή και τη σύνθεση του εισοδήματος, καθώς και τον κοινωνικό αποκλεισμό, ενώ επίσης συλλέγει πληροφόρηση για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ατόμων, τη θέση τους στην αγορά εργασίας, κ.ά. Στη συνέχεια, θα χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία της EU-SILC για τα πρόσφατα έτη μέχρι τα τελευταία διαθέσιμα, δηλαδή αυτά του 2013 (EU-SILC 2013), τα οποία δημοσιεύτηκαν το φθινόπωρο του 2014 και αφορούν σε εισοδήματα του 2012.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της EU-SILC το μέσο ετήσιο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα για το 2013 ανέρχεται σε €16.170, καταγράφοντας μείωση για τρίτο συναπτό έτος. Η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος σε σχέση με το 2012 είναι 10%, ενώ σε σχέση με το

2010, οπότε και άρχισε η παρατεταμένη πτώση του, υπολογίζεται σε 33%. Δηλαδή μέσα σε τρία χρόνια, 2010-2013, το μέσο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα μειώθηκε κατά το ένα τρίτο (βλ. Διάγραμμα 3.2.1). Αν και το διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα μειώθηκε δραματικά κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, το ποσοστό της σχετικής φτώχειας του πληθυσμού δεν αυξήθηκε αναλόγως. Σύμφωνα με τους ορισμούς της Eurostat, που υιοθετεί και η ΕΛΣΤΑΤ, ως φτωχό θεωρείται το άτομο που το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημά του είναι μικρότερο από 60% του διάμεσου του αντίστοιχου εθνικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Με άλλα λόγια χρησιμοποιείται η έννοια της σχετικής φτώχειας. Προκύπτει ότι το 23,1% του πληθυσμού της Ελλάδας, ήτοι 892.763 νοικοκυριά με συνολικό αριθμό μελών 2.529.005 άτομα βρισκόνταν το 2013 σε κίνδυνο φτώχειας. Αυτό το ποσοστό των φτωχών το 2013 δεν μεταβλήθηκε σε σχέση με το 2012, ενώ το 2011 ήταν 21,4% και το 2010 20,1% (βλ. Διάγραμμα 3.2.2). Έτσι μπορεί να υποστηριχθεί ότι παρατηρείται πλέον σταθεροποίηση του ποσοστού της φτώχειας. Ωστόσο, από το 2009 και μέχρι το 2013 τα φτωχά άτομα έχουν αυξηθεί κατά 18% ή αλλιώς 382 χιλιάδες νέοι φτωχοί έχουν προστεθεί στους υπάρχοντες φτωχούς (βλ. Διάγραμμα 3.2.1). Σε χρηματικούς όρους, για το 2013 το κατώφλι της φτώχειας υπολογίζεται σε €5.023 ετησίως ανά άτομο, ενώ το αντίστοιχο ποσό για νοικοκυριά με δύο ενήλικα μέλη και δύο μέλη κάτω των 14 ετών είναι €10.547 ετησίως. Αυτά τα ποσά για το 2012 εκτιμώνται σε €5.708 και €11.986, αντίστοιχα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1
Αριθμός φτωχών και μέσο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα, 2007-2013 (σε χιλιάδες)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC.

Επίσης, προκύπτει ότι το 2013 οι πιο ευάλωτες ομάδες στη φτώχεια είναι οι άνεργοι και ιδιαίτερα οι άνεργοι άνδρες (50,7%), τα νοικοκυριά με τρεις ή περισσότερους ενήλικες και εξαρτώμενα παιδιά (38%), τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με τουλάχιστον ένα εξαρτώμενο παιδί (37,2%), οι μη οικονομικά ενεργοί εκτός των συ-

νταξιούχων (30,3%), όσοι ενοικιάζουν κατοικία (30,3%), τα παιδιά μέχρι 17 ετών (28,8%), όσοι εργάζονται με μερική απασχόληση (27%) και τα νοικοκυριά με έναν ενήλικα κάτω των 65 ετών (24,4%).

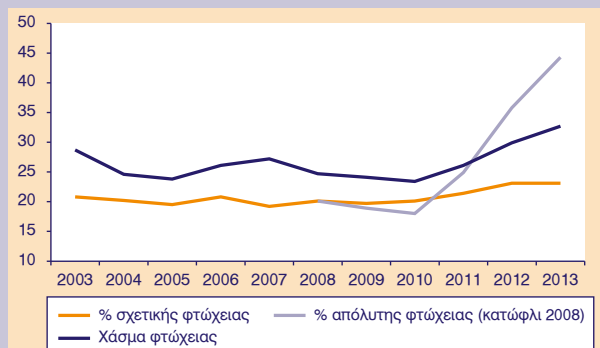
Το ποσοστό των φτωχών μετρά όλα τα άτομα κάτω από τη γραμμή της φτώχειας θεωρώντας τα εξίσου φτωχά. Ένα ποιοτικό, ωστόσο, χαρακτηριστικό της φτώχειας, που παρουσιάζει ενδιαφέρον, είναι η ένταση της φτώχειας, δηλαδή πόσο φτωχοί είναι οι φτωχοί. Η αποτύπωση αυτού του μεγέθους γίνεται με το χάσμα της φτώχειας, που ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ της γραμμής της φτώχειας και του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών ως ποσοστό της τελευταίας. Με άλλα λόγια, το χάσμα της φτώχειας δείχνει κατά μέσο όρο πόσο χαμηλότερα από τη γραμμή της φτώχειας βρίσκονται οι φτωχοί. Το 2013 το χάσμα της φτώχειας υπολογίζεται σε 32,7% (βλ. Διάγραμμα 3.2.2). Συνεπώς, το 50% των φτωχών κατέχουν εισόδημα μεγαλύτερο από το 67,3% της γραμμής της φτώχειας, ήτοι περισσότερα από €3.380 ετησίως ανά άτομο. Μεταξύ 2009 και 2013 το χάσμα της φτώχειας αυξανόταν αδιαλείπτως και συνολικά διευρύνθηκε κατά 8,6 ποσοστιαίες μονάδες. Συνεπώς, ενώ οι φτωχοί ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού δεν αυξήθηκαν δραματικά, εμφανίζονται περισσότερο φτωχοί με χαμηλότερο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα.

Η μέχρι τώρα ανάλυση όριζε τα φτωχά άτομα σε σχέση με το διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα κάθε έτους. Μία εναλλακτική προσέγγιση της εξέλιξης της φτώχειας που επιχειρείται συχνά είναι εάν αυτή οριστεί διατηρώντας σταθερά ορισμένα κριτήρια που ίσχυαν σε κάποια προγενέστερη χρονιά, συνήθως την περίοδο των “παχιών αγελάδων”. Πιο συγκεκριμένα, συνήθως χρησιμοποιείται η γραμμή φτώχειας του 2008 εκφρασμένη σε τιμές του 2013 με βάση την εξέλιξη του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. Σε αυτή την περίπτωση η διαφορά που προκύπτει μεταξύ της παραπάνω σχετικής φτώχειας και της εδώ σε απόλυτους όρους είναι εντυπωσιακή, αν και αναμενόμενη. Για το 2013 το ποσοστό φτώχειας υπολογισμένο με τη γραμμή φτώχειας του 2008 εκτιμάται σε 44,3%, ενώ με τον ίδιο τρόπο υπολογισμού ένα έτος πριν ήταν 35,8%. Είναι ενδιαφέρον ότι η φτώχεια σε όρους του 2008 μέχρι το 2010, δηλαδή τα πρώτα έτη της κρίσης, μειωνόταν οριακά, ενώ από το 2010 και έπειτα καταγράφει εντυπωσιακή αύξηση. Προκύπτει, λοιπόν, ότι η μεγάλη χειροτέρευση στο βιοτικό επίπεδο των ατόμων προήλθε όχι στα πρώτα έτη της κρίσης, αλλά στα επόμενα. Αυτό, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, οφείλεται κατ’ εξοχήν στη δραματική αύξηση της

ανεργίας, αλλά και στα πιο αυστηρά μέτρα λιτότητας που υιοθετήθηκαν. Εξελιξείς που οδήγησαν στην παραπάνω αναφερθείσα κατάρρευση των εισοδημάτων των νοικοκυριών. Έτσι η δραματική μείωση των εισοδημάτων, διατηρώντας πρακτικά αμετάβλητη τη γραμμή φτώχειας, είναι στατιστικά αναμενόμενο να κατατάσσει πολύ περισσότερα νοικοκυριά κάτω από αυτή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

Διαχρονική εξέλιξη φτώχειας και χάσματος φτώχειας, 2007-2013

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC.

Ένας άλλος κοινωνικός δείκτης που συνήθως προβάλλεται είναι το τμήμα του πληθυσμού που πέρα του κινδύνου της φτώχειας αντιμετωπίζει και τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού¹. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό των ατόμων που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό είναι 35,7%, ενώ πριν την κρίση, το 2009, ήταν 27,6%. Ακόμα, χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της ευημερίας μίας χώρας το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 18-59 που διαβιούν σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας, δηλαδή νοικοκυριά όπου τα μέλη τους εργάζονται λιγότερο από 20% της συνήθους απασχόλησής τους κατά το προηγούμενο έτος. Το ποσοστό αυτό για το 2013 ήταν 19,6%, αυξημένο κατά 3,5 ποσοστιαίες μονάδες μέσα σε ένα έτος (2012: 16,1%), ως αποτέλεσμα της αύξησης της ανεργίας.

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι μεταβολές του κινδύνου φτώχειας δεν ήταν του ίδιου μεγέθους για επιμέρους ομάδες του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μία μετατόπιση της φτώχειας από τους ηλικιωμένους και τους συνταξιούχους προς τους πιο νέους και τα παιδιά, ενώ εντοπίζεται επιπλέον μετακίνηση της φτώχειας από τις αγροτικές περιοχές προς τις αστικές και από τους λιγότερους εκπαιδευμένους σε άτομα με υψηλότερα προσόντα (Μητράκος, 2014).

1. Ως τέτοια άτομα λογίζονται εκείνα που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή αντιμετωπίζουν υλικές στερήσεις (στερούνται τουλάχιστον 4 από μία λίστα 9 συγκεκριμένων αγαθών και υπηρεσιών) ή μένουν σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας (δηλαδή εργάζονται λιγότερο από 20% της συνηθισμένης απασχόλησής τους το προηγούμενο έτος).

Στο Διάγραμμα 3.2.3 απεικονίζεται η διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού και ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες για τα τελευταία δέκα έτη. Όλες οι πληθυσμιακές ομάδες στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου καταγράφουν ποσοστά φτώχειας υψηλότερα από το εθνικό, με άλλα λόγια είναι ομάδες υψηλού κινδύνου. Παρ' όλα αυτά το 2013 οι συνταξιούχοι και οι ηλικιωμένοι άνω των 65 καταγράφουν ποσοστά φτώχειας σαφώς χαμηλότερα από το εθνικό, ενώ και διαχρονικά φαίνεται ότι το ποσοστό των φτωχών σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες έχει μειωθεί εντυπωσιακά σχεδόν στο μισό (οι συνταξιούχοι από 28% το 2003 κατέληξαν σε 12,4% το 2013, ενώ για τους ηλικιωμένους τα αντίστοιχα μεγέθη ήταν 29,3% και 15,1%). Οι συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, παρ' όλες τις μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημά τους, διατηρούν κατά κανόνα κάποιο εξασφαλισμένο εισόδημα από συντάξεις, σε αντίθεση με τους ανέργους. Εντούτοις, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η θέση των συνταξιούχων πιθανόν να έχει χειροτερεύσει σε όρους "κοινωνικού μισθού", π.χ. καλούνται να πληρώσουν περισσότερα για υπηρεσίες υγείας (Ματσαγγάνης, 2014).

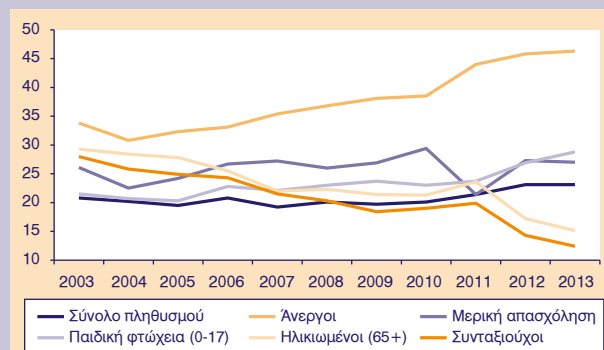
Στον αντίποδα, το ποσοστό των παιδιών μέχρι 17 ετών που ζουν σε φτωχές οικογένειες αυξήθηκε κατά περίπου 7 εκατοστιαίες μονάδες (2003:21,5%, 2013:28,8%), καταδεικνύοντας ότι πλέον οι ομάδες που αντιμετωπίζουν πιο σοβαρά προβλήματα φτώχειας είναι οι νέοι και όχι οι ηλικιωμένοι. Επίσης, ο κίνδυνος φτώχειας για τους ανέργους ήταν και παραμένει εξαιρετικά υψηλός – διπλάσιος του εθνικού μέσου όρου. Αν σε αυτό συνυπολογιστεί το γεγονός ότι ο αριθμός των ανέργων έχει αυξηθεί δραματικά και ότι για πολλά νοικοκυριά τα εισοδήματα από εργασία ήταν η μοναδική πηγή εισοδήματος, τότε κανείς αντιλαμβάνεται το μέγεθος του προβλήματος. Αξίζει συναφώς να σημειωθεί ότι, αν και η φτώχεια των εργαζομένων με ευέλικτες μορφές εργασίας, π.χ. μερική

απασχόληση, είναι υψηλότερη από τον εθνικό μέσο όρο (2013: 27%), σε καμία περίπτωση δεν είναι τόσο υψηλή όσο των ανέργων και μάλλον παραμένει διαχρονικά σταθερή. Συνεπώς, η απασχόληση, πλήρης ή μερική, είναι πολύ σημαντικός παράγοντας αποτροπής της φτώχειας και είναι σκόπιμο να ληφθούν πολιτικές για την προστασία και τόνωσή της.

Μία ιδιαιτερότητα της Ελλάδος είναι η χαμηλή επίδραση που φαίνεται να έχουν τα κοινωνικά επιδόματα στη μείωση της φτώχειας. Στο σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων συμπεριλαμβάνονται οι συντάξεις (γήρατος, θανάτου, αναπηρίας, κτλ.), καθώς και το σύνολο των κοινωνικών επιδομάτων (οικογενειακά επιδόματα, επίδομα ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας, ΕΚΑΣ, κτλ.). Με βάση τα στοιχεία της EU-SILC του 2013, το ποσοστό της σχετικής φτώχειας, χωρίς να υπολογίζονται όλες οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα, εκτιμάται στο 53,4%. Αν συμπεριληφθούν μόνο οι συντάξεις στο διαθέσιμο οικογενειακό εισόδημα, το επίπεδο της φτώχειας μειώνεται κατά 25,4 εκατοστιαίες μονάδες στο 28%, ενώ η επίδραση στη μείωση της φτώχειας όλων των υπόλοιπων κοινωνικών επιδομάτων είναι μόλις 4,9 ποσοστιαίες μονάδες. Με άλλα λόγια, προκύπτει μεγάλη βαρύτητα των συντάξεων στην αποτροπή της φτώχειας, ενώ τα υπόλοιπα κοινωνικά επιδόματα φαίνεται να έχουν μικρή σχετικά επίδραση. Δεδομένου ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις αποτελούν το 44,6% του συνολικού διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος, και από αυτό το 40% είναι συντάξεις και μόνο το 4,6% κοινωνικά επιδόματα, φαίνεται ότι τα περιθώρια άσκησης κοινωνικής πολιτικής για άλλες, πλην των συνταξιούχων, ομάδες (άνεργοι, οικογένειες με χαμηλό εισόδημα, ανάπηροι, κτλ.) είναι μάλλον περιορισμένα. Η κρίση και η αυξημένη ζήτηση για κοινωνική προστασία έφερε στην επιφάνεια αδυναμίες και ελλείψεις του πλαισίου κοινωνικής προστασίας, προσφέροντας ευκαιρία επανασχεδιασμού και εκσυγχρονισμού του.

Χρησιμοποιώντας στοιχεία από την Eurostat (βλ. Διάγραμμα 3.2.4), προκύπτει ότι η Ελλάδα με 23,1% έχει τη δεύτερη υψηλότερη φτώχεια στην Ευρώπη μετά τη Σερβία (24,5%), ενώ βρίσκεται πολύ υψηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (EE-27: 16,6% και EE-15: 16,5%). Με βάση το δείκτη που συνδυάζει τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, η Ελλάδα κατατάσσεται τέταρτη με 35,7%, ενώ οι μόνες χώρες που βρίσκονται σε χειρότερη θέση είναι η Βουλγαρία (48%), η Σερβία (42%) και η Ρουμανία (40,4%). Στον αντίποδα, οι χώρες με τη μικρότερη φτώχεια φαίνεται ότι είναι η Ισλανδία και η Τσεχία, όπου το ποσοστό φτώχειας είναι μικρότερο του 10%, ενώ οι χώρες με το μικρότερο ποσοστό ατόμων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού είναι η Ισλανδία, η Νορβηγία και η Τσεχία, οι οποίες καταγράφουν ποσοστά μικρότερα του 15%.

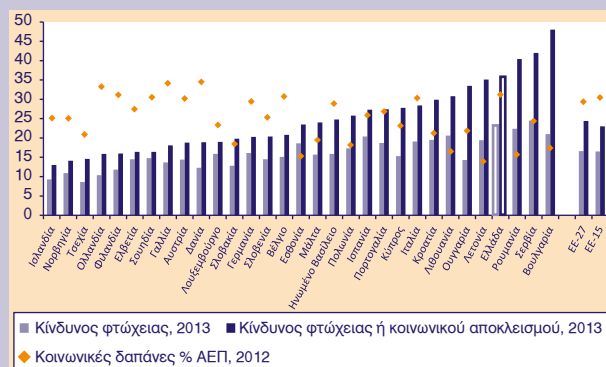
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3
Διαχρονική εξέλιξη του κινδύνου φτώχειας για επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες 2003-2013

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, EU-SILC.

Ένα ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι η Ελλάδα, αν και δαπανά για κοινωνική προστασία μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ της από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, υπολείπεται σαφώς σε επίδοση στους κοινωνικούς δείκτες². Χώρες όπως η Ολλανδία, η Φιλανδία, η Σουηδία, η Αυστρία, το Βέλγιο και η Ιταλία δαπανούν περίπου (ίδιο ποσοστό του ΑΕΠ τους με την Ελλάδα, αλλά καταγράφουν πολύ χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας. Ακόμα και σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, οι οποίες ξεδεύουν μικρότερο μέρος του ΑΕΠ τους για κοινωνική προστασία από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, η επίδοση της Ελλάδος είναι σαφώς χαμηλότερη. Προκύπτει, λοιπόν, ότι η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, η οποία σε μεγάλο βαθμό εξαντλείται σε συντάξεις, είναι αναποτελεσματική και αφήνει πολλά κενά προστασίας, αφού πολλές χώρες με αντίστοιχο μερίδιο πόρων έχουν σαφώς καλύτερες επιδόσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.4
Κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού σε χώρες της Ευρώπης και δαπάνη για κοινωνική προστασία

Πηγή: Eurostat, EU-SILC.

Για να συνοψίσουμε, σε σχετικούς όρους η φτώχεια αυξήθηκε στην κρίση, αλλά φαίνεται να έχει ήδη σταθεροποιηθεί, ενώ έχει διευρυνθεί το χάσμα της φτώχειας. Επιπλέον, προκύπτει μία σαφής μετακίνηση του κινδύνου φτώχειας από τους ηλικιωμένους και συνταξιούχους προς τους πιο νέους και ιδιαίτερα τους άνεργους, οι οποίοι καταγράφουν και το μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα. Τα τελευταία έτη έχουν λάβει χώρα μεταρρυθμίσεις προς τη σωστή κατεύθυνση, όπως το

επίδομα ανεργίας για τους ελεύθερους επαγγελματίες, το ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων με εισοδηματικά κριτήρια, η πιλοτική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ο έλεγχος νομιμότητας για την είσπραξη συγκεκριμένων επιδομάτων, κ.ά. Εντούτοις, φαίνεται ότι το κοινωνικό κράτος, αν και δαπανά σημαντικό κομμάτι του ΑΕΠ, αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες κοινωνικής προστασίας και γι' αυτό και καταγράφονται ποσοστά φτώχειας πολύ υψηλότερα από άλλες ευρωπαϊκές χώρες με παρόμοια κατανομή πόρων.

Ως προς αυτά κρίνεται σκόπιμη αφενός η εφαρμογή πολιτικών για την καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας με την καθολική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, και αφετέρου η εφαρμογή πολιτικών για την επανένταξη των ανέργων στην αγορά εργασίας. Συναφώς, το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα θα πρέπει να εφαρμοστεί σε όλη τη χώρα, συμπληρωματικά στα υπόλοιπα επιδόματα, όμως να μην περιοριστεί αποκλειστικά στην απόδοση ενός μικρού βοηθήματος, αλλά να συνοδευτεί από υποβοηθητικές ενέργειες (δωρεάν παροχές υγείας, κτλ.) και προγράμματα κατάρτισης. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να επανεξεταστεί η επιμήκυνση του επιδόματος ανεργίας³, ενώ είναι σκόπιμο τα κριτήρια για την είσπραξη του επιδόματος μακροχρόνιας ανεργίας να γίνουν λιγότερο αυστηρά (ίσως με τη χρήση εισοδηματικών κριτηρίων χωρίς όμως όριο ηλικίας⁴), αλλά και οι αρμόδιοι φορείς (ΟΑΕΔ) να ενημερώνουν τους δικαιούχους. Επιπλέον, τα υπόλοιπα κοινωνικά επιδόματα πρέπει να δίνονται με κοινά κριτήρια και να μη διαφοροποιούνται ανάλογα με το επάγγελμα (π.χ. ποικίλα επιδόματα τυφλών), ενώ ίσως είναι σκόπιμο να εξεταστεί η ενοποίησή τους και τα κριτήρια παροχής τους. Μία ανεπτυγμένη δημοκρατική κοινωνία οφείλει πρωτίστως να ενδιαφέρεται για την ανακούφιση και επανένταξη των αναξιοπαθούντων και, κυρίως, των παιδιών, και δευτερευόντως για την αποκατάσταση εισοδηματικών απωλειών διαχρονικά προστατευμένων και ευνοημένων επαγγελματικών ομάδων. Ταυτόχρονα, πρέπει να προωθηθούν πολιτικές φιλικές προς την απασχόληση. Πολιτικές που θα ενθαρρύνουν τις προσλήψεις, είτε πρόκειται για διαρθρωτικές αλλαγές απελευθέρωσης αγορών είτε για τις ήδη ασκούμενες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, δύνανται να αποτελέσουν τον καταλύτη για τη μείωση της ανεργίας και της συνδεδεμένης με αυτή φτώχειας.

2. Η αύξηση του μεριδίου του ΑΕΠ που δαπανάται για κοινωνική προστασία εν μέρει οφείλεται και στη μεγάλη μείωση του ΑΕΠ που καταγράφεται τα τελευταία έτη. Παρ' όλα αυτά, η σύγκλιση με το μέσο όρο της Ευρώπης των 27 είχε πραγματοποιηθεί και πριν την εκδήλωση της κρίσης. Το 2008 η Ελλάδα δαπανούσε 26,2% του ΑΕΠ, ενώ για την Ευρώπη των 27 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 26,7%.

3. Βλ. προηγούμενο άρθρο για τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας όπου υπολογίζεται το ποσοστό των ανέργων που επιδοτούνται.

4. Αν και σύμφωνα με το Ν. 4093/2012 προβλέπεται μείωση του ορίου ηλικίας από τα 45 στα 20 έτη, με πράξη νομοθετικού περιεχομένου ορίζεται ότι η συνολική δαπάνη για το εν λόγω επίδομα δεν μπορεί να ξεπερνά τα €35 εκατ., ποσό πολύ μικρό σε σχέση με τους δικαιούχους (Ματσαγγάνης, 2014).

Βιβλιογραφία

Ματσαγγάνης Μ. (2014), “Φτώχεια και κοινωνική προστασία στην Ελλάδα της κρίσης” στο *Κοινωνική Συνοχή και Οικονομική Κρίση: Δεδομένα, Μαθήματα και Προοπτικές Ανάπτυξης*, επιμέλεια Τζένιφερ Καβουνίδα, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Μητράκος Θ. (2014), “Ανισότητα και φτώχεια: Τάσεις και προκλήσεις κατά την περίοδο της κρίσης” στο *Κοινωνική Συνοχή και Οικονομική Κρίση: Δεδομένα, Μαθήματα και Προοπτικές Ανάπτυξης*, επιμέλεια Τζένιφερ Καβουνίδα, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

4. Αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδοι

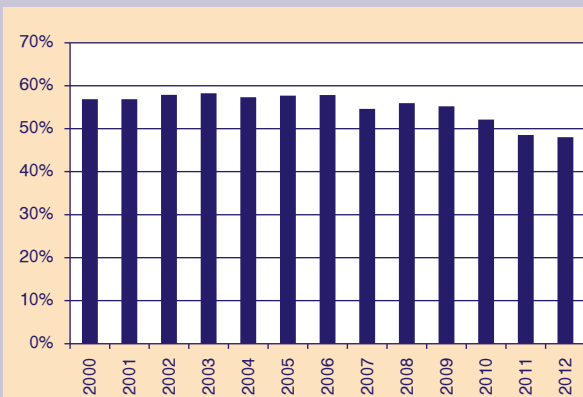
4.1. Εξέλιξη της ελληνικής αγοράς καυσίμων κίνησης, 2009-2014

Βασίλης Λυχναράς

4.1.1. Επισκόπηση του κλάδου των πετρελαιοειδών στην Ελλάδα

Στη χώρα μας, ο κλάδος των πετρελαιοειδών αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τόσο την πορεία του εθνικού ενεργειακού τομέα, όσο και την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Τα προϊόντα πετρελαίου έχουν εδώ και αρκετά χρόνια την υψηλότερη συμμετοχή στην ακαθάριστη εγχώρια κατανάλωση ενέργειας. Μάλιστα μέχρι και το 2010, η εγχώρια κατανάλωση προϊόντων πετρελαίου ξεπερνούσε το 50% της συνολικής κατανάλωσης της χώρας, ενώ στη συνέχεια, λόγω της οικονομικής ύφεσης και άλλων παραγόντων, παρουσίασε μικρή μείωση (Διάγραμμα 4.1.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.1
Συμμετοχή πετρελαιοειδών στην ακαθάριστη εγχώρια κατανάλωση ενέργειας

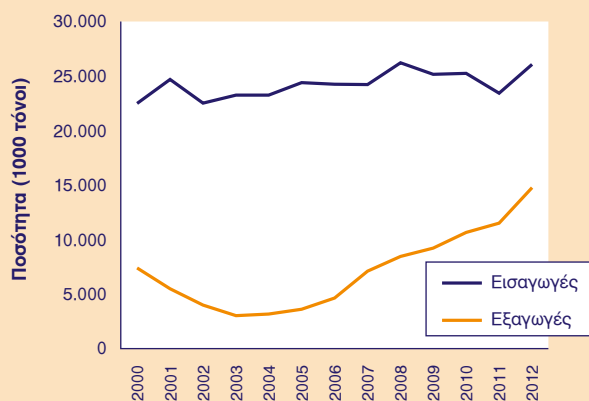
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat.

Μάλιστα, η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλή εξάρτηση από τις εισαγωγές ενεργειακών προϊόντων και κυρίως πετρελαιοειδών. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το 2012, περίπου το 67% των ακαθάριστων ενεργειακών αναγκών της χώρας προήλθαν από

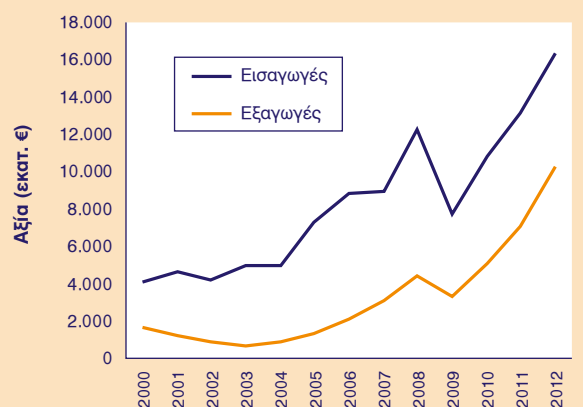
εισαγωγές, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος για την ΕΕ28 δεν ξεπέρασε το 54%. Ως εκ τούτου, η ενεργειακή εξάρτηση της χώρας μας από τις εισαγωγές πετρελαιοειδών αποτελεί έναν ουσιαστικό παράγοντα σταθερότητας του ελληνικού ενεργειακού τομέα, ενώ ταυτόχρονα οι διεθνείς τιμές του αργού πετρελαίου έχουν άμεσες επιδράσεις στην εγχώρια αγορά και την εθνική οικονομία. Οι εισαγωγές πετρελαίου από τη χώρα είναι ιδιαίτερα υψηλές, αλλά είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται τάση αύξησης των εξαγωγών πετρελαιοειδών (Διάγραμμα 4.1.2 (α) και (β)).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.2
Εμπορικό ισοζύγιο πετρελαίου και πετρελαιοειδών

(α): Ποσότητες σε 1000 τόνους

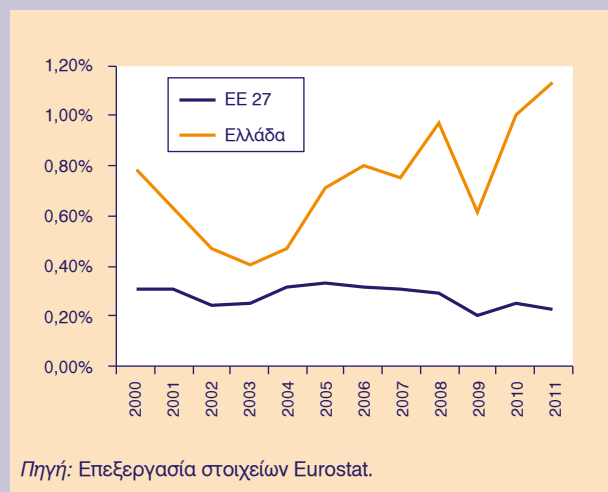
(β): Αξία σε εκατ. €

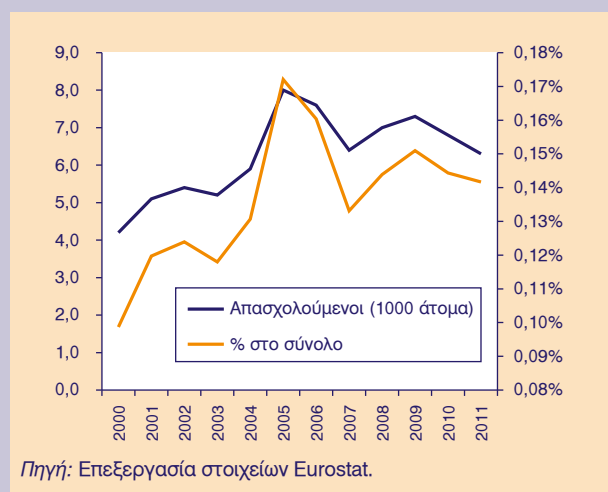
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat.

Γενικότερα, ο κλάδος των πετρελαιοειδών, και πιο συγκεκριμένα της διύλισης αργού πετρελαίου, αποτελεί ένα σημαντικό οικονομικό και εξωστρεφή τομέα της ελληνικής οικονομίας. Η συμμετοχή του κλάδου διύλισης πετρελαϊκών προϊόντων στο ΑΕΠ της χώρας είναι σημαντική και υψηλότερη από το μέσο όρο των 27 χωρών της ΕΕ (Διάγραμμα 4.1.3). Επίσης, η απασχόληση στον κλάδο έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και αφορά περίπου στο 0,15% του συνόλου των απασχολούμενων (Διάγραμμα 4.1.4), ενώ ποσοστιαία βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το μέσο όρο της ΕΕ. Η Ελλάδα διαθέτει υψηλή δυναμικότητα διύλισης αργού πετρελαίου και, συγκεκριμένα, στον κλάδο δραστηριοποιούνται 2 εταιρείες που διαθέτουν 4 διυλιστήρια συνολικής ετήσιας ονομαστικής δυναμικότητας 26,4 εκατ. τόνων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.3
Συμμετοχή του κλάδου διύλισης πετρελαιοειδών στο ΑΕΠ (σε τρέχουσες τιμές)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.4
Απασχόληση στον κλάδο διύλισης πετρελαιοειδών

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε, η μικρή αγορά της Ελλάδας δεν μπορεί παρά να λειτουργεί ως λήπτης τιμών της διεθνούς αγοράς και, συνεπώς, οι όποιες μεταβολές στις διεθνείς τιμές αργού πετρελαίου έχουν άμεσες θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις στην εγχώρια αγορά. Στη συνέχεια παρουσιάζεται μια συγκριτική καταγραφή της πορείας τόσο των εγχώριων τιμών των καυσίμων και της εγχώριας κατανάλωσης, όσο και της διεθνούς τιμής του πετρελαίου και σχολιάζονται οι όποιες αλληλεπιδράσεις.

4.1.2. Εξέλιξη των τιμών των καυσίμων στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2014

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη των τιμών των καυσίμων κίνησης κατά την τελευταία εξαετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4.1.5 (α), (β), (γ) και (δ), όπου καταγράφεται ο ετήσιος μέσος όρος και το εύρος των τιμών για την αμόλυβδη βενζίνη και το πετρέλαιο κίνησης, τόσο ως τελικές τιμές καταναλωτή (τιμές αντλίας), όσο και ως τιμές προ φόρων και λοιπών επιβαρύνσεων. Από τα δύο πρώτα διαγράμματα που αφορούν στην αμόλυβδη βενζίνη, παρατηρούμε τη μεγάλη διαφορά μεταξύ της τιμής προ φόρων και της τελικής τιμής. Επίσης, καταγράφεται η έντονη αύξηση της τιμής της αμόλυβδης προ φόρων, κατά την περίοδο 2009-2012 και στη συνέχεια η μείωση της τιμής για τα έτη 2013-2014 (Διάγραμμα 4.1.5 (α)), μεταβολές που σχετίζονται άμεσα με την πορεία των διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου. Αντίστοιχα, οι τελικές τιμές (Διάγραμμα 4.1.5 (β)), ακολουθούν την αυξητική πορεία μέχρι το 2012, αλλά δεν παρουσιάζουν τόσο έντονη μείωση στη συνέχεια, κάτι που σχετίζεται με το επίπεδο των επιβαρύνσεων στο προϊόν, όπως αναλύεται διεξοδικότερα στη συνέχεια. Σε ό,τι αφορά το πετρέλαιο κίνησης, παρατηρούμε παρόμοια εξέλιξη στις τιμές προ φόρων, εξαιτίας των διεθνών τιμών, αλλά και εντονότερη μείωση στις τελικές τιμές μετά το 2012, κάτι που οφείλεται στις χαμηλότερες επιβαρύνσεις, όπως θα δούμε παρακάτω.

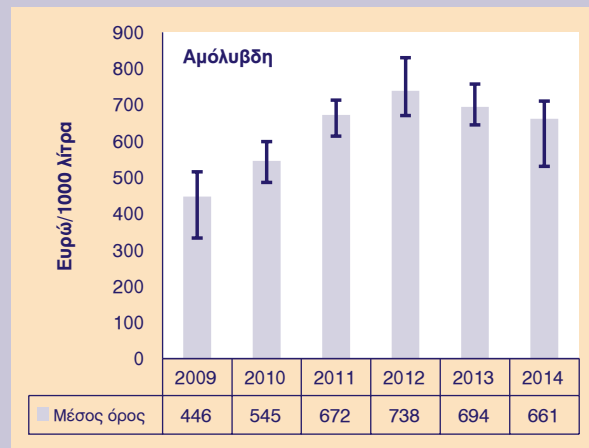
4.1.3. Εξέλιξη των τιμών εντός του 2014

Όπως είναι γνωστό, τους τελευταίους μήνες η διεθνής τιμή του πετρελαίου παρουσίασε σημαντική πτώση, γεγονός που επηρέασε και τις εγχώριες τιμές των καυσίμων. Συνεπώς, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξετάσουμε την πορεία των τιμών στη διάρκεια του έτους. Το Διάγραμμα 4.1.6 (α) και (β) παρουσιάζει τις μέσες μηνιαίες τιμές προ φόρων, καθώς και τις τελικές τιμές καταναλωτή. Παρατηρούμε τη μεγάλη πτώση που καταγράφουν οι τιμές προ φόρων μετά τον Σεπτέμβριο του 2014, ενώ η μείωση δεν φαίνεται τόσο έντονα στις τελικές τιμές, καθώς οι επιβαρύνσεις αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της τελικής τιμής και έχουν μείνει σταθερές. Επίσης, παρατηρούμε ότι, ενώ η τιμή της αμόλυβδης βενζίνης προ φόρων είναι χαμηλότερη από

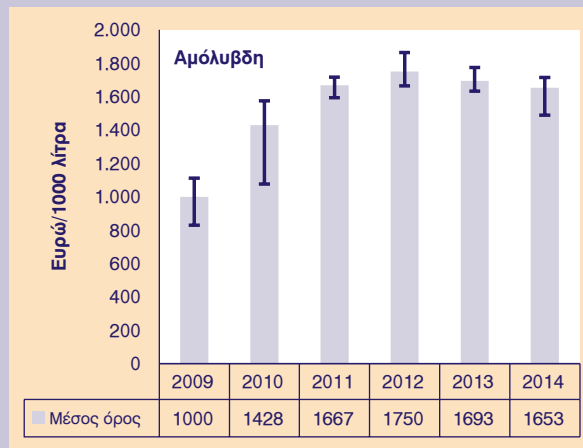
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.5

Εξέλιξη των τιμών των καυσίμων κίνησης, 2009-2014 (σε ευρώ/1000 λίτρα)

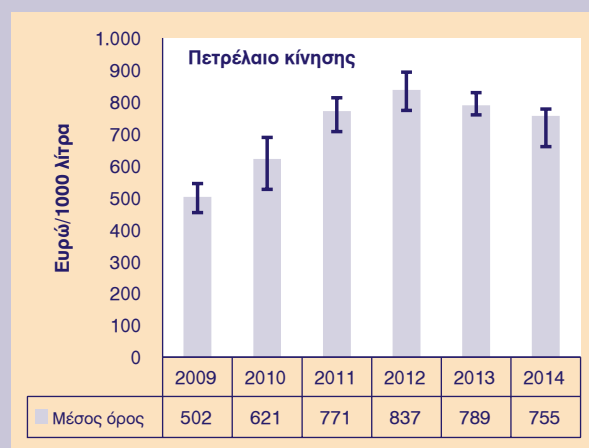
(α): Μέσες ετήσιες τιμές αμόλυβδης, προ φόρων

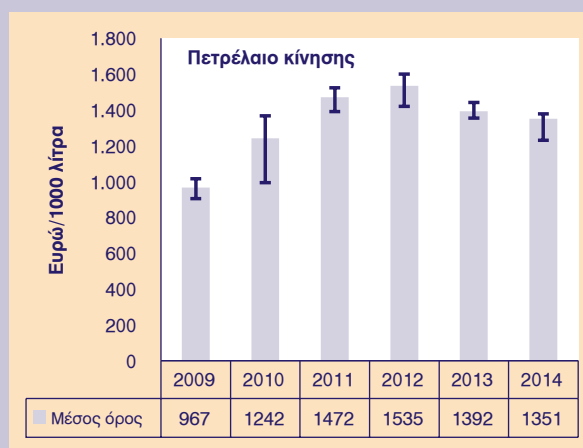
(β): Μέσες ετήσιες τιμές αμόλυβδης, τελικές

(γ): Μέσες ετήσιες τιμές πετρελαίου κίνησης, προ φόρων

(δ): Μέσες ετήσιες τιμές πετρελαίου κίνησης, τελικές

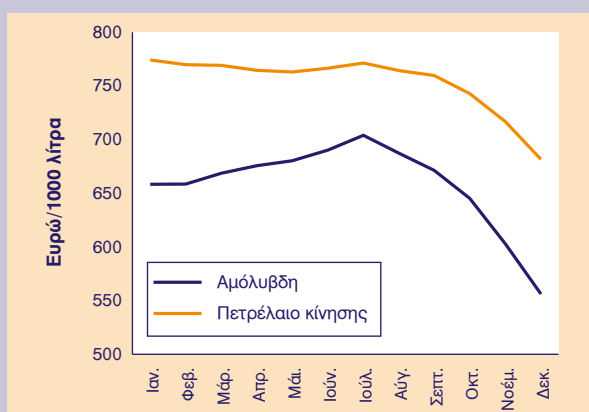

Πηγή: European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, Oil bulletin (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

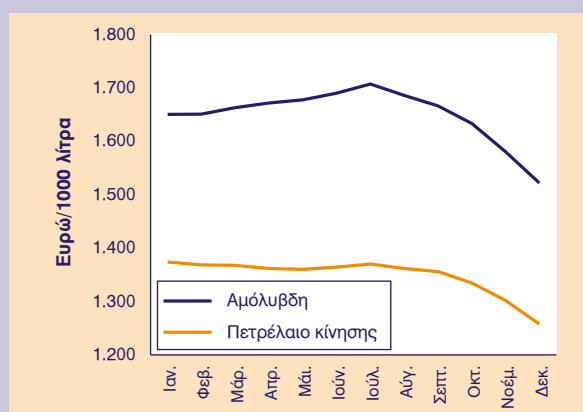
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.6

Εξέλιξη των τιμών των καυσίμων κίνησης, 2014 (σε ευρώ/1000 λίτρα)

(α): Μέσες μηνιαίες τιμές, προ φόρων

(β): Μέσες μηνιαίες τιμές, τελικές

Πηγή: European Commission, Energy, Market observatory & Statistics, Oil bulletin (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm).

αυτή του πετρελαίου κίνησης, στις τελικές τιμές συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο, καθώς η φορολογία για το πετρέλαιο κίνησης είναι χαμηλότερη. Ωστόσο, τα παραπάνω αποτελούν απλά μια απεικόνιση της πορείας των τιμών και απαιτείται διεξοδικότερη ανάλυση για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις των μεταβολών των διεθνών τιμών στην εγχώρια αγορά.

4.1.4. Εξέλιξη των διεθνών τιμών του πετρελαίου

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, ένας βασικός παράγοντας που επηρεάζει την εξέλιξη των εγχώριων τιμών των καυσίμων είναι η πορεία των διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου. Το Διάγραμμα 4.1.7 παρουσιάζει την πορεία των μέσων μηνιαίων διεθνών τιμών κατά την εξαετία 2009-2014. Από το διάγραμμα παρατηρούμε την έντονη πτώση των διεθνών τιμών κατά το τελευταίο πεντάμηνο του 2014, όπου οι τιμές έφτασαν στα επίπεδα του 2009. Συνεπώς, η πτώση των διεθνών τιμών επηρεάζει άμεσα τις εγχώριες τιμές των καυσίμων, αλλά, όπως είναι αναμενόμενο, η μείωση των τελικών τιμών

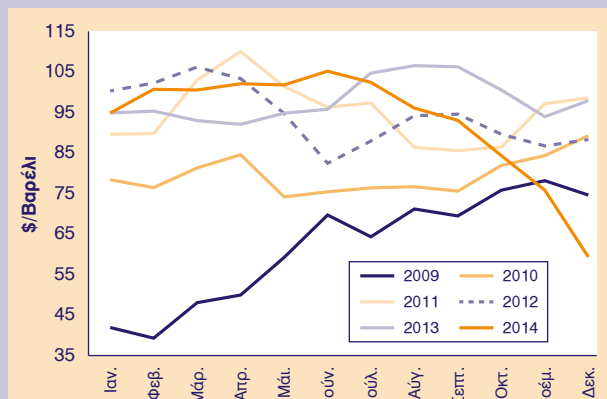
δεν είναι τόσο ραγδαία, καθώς παραμένουν οι σταθερές επιβαρύνσεις, όπως θα φανεί και στη συνέχεια.

4.1.5. Επιβαρύνσεις και φόροι καυσίμων

Ένας δεύτερος παράγοντας που επηρεάζει τα επίπεδα των τελικών τιμών των καυσίμων στη χώρα μας είναι η φορολόγησή τους, όπου πέρα από τον ΦΠΑ, η βασική επιβάρυνση για τον καταναλωτή είναι ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (ΕΦΚ). Ο Πίνακας 4.1.1 παρουσιάζει την εξέλιξη του ΕΦΚ για την αμόλυβδη βενζίνη και το πετρέλαιο κίνησης από το 2009 μέχρι σήμερα. Παρατηρούμε τη μεγάλη αύξηση του συντελεστή του ΕΦΚ για την αμόλυβδη βενζίνη από 359 σε 670 €/χιλιόλιτρο, κάτι που από τη μία έχει επηρεάσει σημαντικά την εξέλιξη της τιμής και από την άλλη μειώνει τη θετική επίδραση από τη μείωση των διεθνών τιμών. Επίσης, αν παρατηρήσουμε το Διάγραμμα 4.1.5 (α) και (β), είναι φανερό η μεγάλη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των τιμών προ φόρων και των τελικών τιμών. Αντίθετα, ο ΕΦΚ για το πετρέλαιο κίνησης κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα, και μάλιστα μετά το 2012 μειώθηκε. Έτσι, υπάρχει μικρότερη διαφορά μεταξύ των τιμών προ φόρων και των τελικών τιμών, ενώ, όπως αναφέρθηκε ήδη, είναι πιο έντονη και ευδιάκριτη η επίδραση από τις μεταβολές στη διεθνή τιμή του αργού πετρελαίου.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.7

Εξέλιξη των μέσων μηνιαίων διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου

Πηγή: U.S. Energy Information Administration (<http://www.eia.gov/>).

4.1.6. Κατανάλωση καυσίμων κίνησης στην Ελλάδα

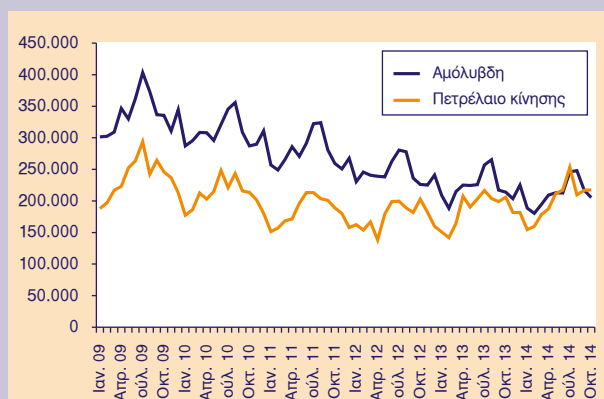
Το Διάγραμμα 4.1.8 παρουσιάζει τη μηνιαία εξέλιξη της εγχώριας κατανάλωσης των καυσίμων κίνησης την περίοδο 2009-2014, όπου για το 2014 παρουσιάζονται μόνο τα διαθέσιμα προσωρινά στοιχεία. Οι βασικές παρατηρήσεις αφορούν στα υψηλότερα επίπεδα κατανάλωσης αμόλυβδης βενζίνης σε σχέση με το πετρέλαιο κίνησης που ωστόσο τείνουν να εξισωθούν, την αυξημένη κατανάλωση καυσίμων κατά τους θερινούς μήνες, την πτωτική πορεία στην κατανάλωση βενζίνης και τη σχετικά σταθερή πορεία στη χρήση πετρελαίου κίνησης. Φαίνεται λοιπόν ότι η οικονομική ύφεση, σε συνδυασμό

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.1.1 Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (ΕΦΚ) σε ευρώ/χιλιόλιτρο

Περίοδος	Αμόλυβδη	Πετρέλαιο κίνησης	Σχετική Νομοθεσία
Από 1/2009 έως 7/2009	359	302	N.3483/2006
Από 7/2009 έως 2/2010	410	302	N.3483/2006 & N.3775/2009
Από 2/2010 έως 3/2010	530	352	N.3828/2010
Από 3/2010 έως 5/2010	610	382	N.3833/2010
Από 5/2010 έως 11/2012	670	412	N.3845/2010
Από 11/2012	670	330	N.3845/2010 & N.4092/2012

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.1.8

Κατανάλωση καυσίμων κίνησης (σε τόνους)

Πηγή: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Γενική Γραμματεία Ενέργειας και Ορυκτών Πρώτων Υλών, Γενική Διεύθυνση Ενέργειας, Διεύθυνση Υδρογονανθράκων, Τμήμα Μελετών και Ασφάλειας Εφοδιασμού.

με την αύξηση των διεθνών τιμών του αργού πετρελαίου μέχρι το 2013, αλλά και την αύξηση των επιβαρύνσεων στην αμόλυβδη βενζίνη, οδήγησε σε σημαντική μείωση της κατανάλωσής της. Ωστόσο, η έλλειψη στοιχείων κατανάλωσης για τους τελευταίους μήνες του 2014 δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις της πρόσφατης πτώσης των διεθνών τιμών στην εγχώρια κατανάλωση.

4.1.7. Σύνοψη – Συμπεράσματα

Ο ενεργειακός τομέας της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από υψηλή συμμετοχή των πετρελαιοειδών στην εγχώρια κατανάλωση, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζει μεγάλο βαθμό ενεργειακής εξάρτησης από τις εισαγωγές πετρελαίου. Ως αποτέλεσμα, η χώρα μας λειτουργεί ως λήπτης διεθνών τιμών αργού πετρελαίου και οι όποιες

μεταβολές τους έχουν άμεσες επιπτώσεις στην εγχώρια αγορά. Ωστόσο, οι τιμές των καυσίμων κίνησης στην Ελλάδα φαίνεται να επηρεάζονται εξίσου σημαντικά και από έναν ακόμα παράγοντα και πιο συγκεκριμένα από το υψηλό ποσοστό των επιβαρύνσεων στην τελική τιμή, εξαιτίας της φορολόγησης. Η αύξηση του ΕΦΚ στην αμόλυβδη βενζίνη τα τελευταία έτη, σε συνδυασμό με την επιβάρυνση του ΦΠΑ, αλλά και τις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στη χώρα, φαίνεται να έχουν επιδράσει αρνητικά στην κατανάλωση. Ταυτόχρονα, το υψηλό ποσοστό συμμετοχής των φόρων στην τελική τιμή φαίνεται να λειτουργεί ως τροχοπέδη στην καθοδική πορεία των τιμών εξαιτίας της πρόσφατης κατακόρυφης μείωσης των διεθνών τιμών.

Αντίθετα, σε ό,τι αφορά το πετρέλαιο κίνησης, ο ΕΦΚ φαίνεται να έχει μικρότερες επιδράσεις τόσο στην τελική τιμή, όσο και στην κατανάλωση και οι επιπτώσεις από τις μεταβολές των διεθνών τιμών είναι πιο ευδιάκριτες στις τιμές καταναλωτή. Επίσης, λόγω της διαφοράς στα επίπεδα του ΕΦΚ μεταξύ αμόλυβδης βενζίνης και πετρελαίου κίνησης, παρατηρείται ότι, ενώ η τιμή προ φόρων της αμόλυβδης είναι χαμηλότερη από αυτή του πετρελαίου κίνησης, στις τελικές τιμές συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τέλος, ενώ παραδοσιακά η χώρα μας παρουσίαζε υψηλότερα επίπεδα κατανάλωσης αμόλυβδης βενζίνης σε σχέση με το πετρέλαιο κίνησης, τελευταία, εξαιτίας παραγόντων που αναφέρθηκαν προηγουμένως, υπάρχει τάση εξίσωσης της χρήσης των δύο τύπων καυσίμων.

Σε κάθε περίπτωση, η παρούσα εργασία αποτελεί μόνο το εισαγωγικό μέρος μιας διεξοδικότερης εν εξελίξει έρευνας και τα συμπεράσματα που παρουσιάζονται εδώ αποτελούν πρωταρχικές εκτιμήσεις βάσει της απεικόνισης των τιμών. Θα πρέπει να τονιστεί ότι για την εξαγωγή ακριβών και ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με τις επιπτώσεις των μεταβολών των διεθνών τιμών στην εγχώρια αγορά απαιτείται διεξοδικότερη ανάλυση.

4.2. Ανάλυση της ελληνικής αλυσίδας προσφοράς τροφίμων

Ιωάννα Ρεζίτη

4.2.1. Εισαγωγή

Η αλυσίδα προσφοράς τροφίμων συνδέει σημαντικούς τομείς της οικονομίας που είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική ευημερία, καθώς και για την υγεία των πολιτών. Επίσης αποτελείται από μία ευρεία ποικιλία προϊόντων και εταιρειών που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές αγορές και πωλούν ποικίλα προϊόντα διατροφής. Το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας της επηρεάζει όλους τους εμπλεκόμενους τομείς, από τη γεωργία μέχρι το λιανικό εμπόριο.

Η αγοραία ισχύς των επιχειρήσεων κατά μήκος της αλυσίδας διαφέρει ανάλογα με την κατηγορία προϊόντος και ανάλογα με τις σχετικές αγορές στις οποίες δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις αυτές. Αυτό έχει αντίκτυπο στις συμβατικές σχέσεις μεταξύ των κυρίων φορέων κατά μήκος της αλυσίδας και μπορεί να επηρεάσει το βαθμό μετάδοσης της αύξησης των τιμών των βασικών γεωργικών προϊόντων στις τιμές καταναλωτή. Λόγω αυτής της πολυπλοκότητας, χρειάζεται προσοχή στην εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων για τη λειτουργία της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων.

Οι υψηλές τιμές καταναλωτή στα τρόφιμα έχουν αποτελέσει πηγή προβληματισμού για την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, διότι θέτουν υπό πίεση τα εισοδήματα των νοικοκυριών. Οι πιέσεις είναι ιδιαίτερα μεγάλες στα ασθενή νοικοκυριά που αναλώνουν ένα μεγάλο μέρος του εισοδήματός τους σε τρόφιμα. Λόγω αυτού του προβληματισμού, το 2010 συστάθηκε ένα φόρουμ υψηλού επιπέδου που θα επικουρεί την Επιτροπή στην εκπόνηση της βιομηχανικής πολιτικής στον τομέα των γεωργικών προϊόντων¹.

Η παρούσα ανάλυση της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων δεν καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής, αλλά υπολογίζει την κατανομή της προστιθέμενης αξίας στους εμπλεκόμενους τομείς και εντοπίζει μια σειρά από ζητήματα για περαιτέρω ανάλυση.

4.2.2. Δομή της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων

Ο αγροδιατροφικός τομέας στη Ελλάδα εξελίσσεται συνεχώς, οδηγούμενος κυρίως από την οικονομική κρίση, από τις επακόλουθες αλλαγές στις προτιμήσεις των καταναλωτών και τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ των μελών της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων. Ως αποτέλεσμα, στον τομέα παρατηρούνται δύο κύριες τάσεις:

- αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης της αγοράς στο λιανεμπόριο τροφίμων και
- αυξανόμενη προτίμηση των καταναλωτών για προϊόντα “ιδιωτικής ετικέτας”.

Ενόψει της οικονομικής κρίσης, η Επιτροπή Ανταγωνισμού έχει δώσει εκ νέου έμφαση στην αντιμονοπωλιακή νομοθεσία στον τομέα της μεταποίησης και του λιανεμπορίου τροφίμων, ενώ επεκτείνει περαιτέρω τις προσπάθειες:

- (α) παρακολούθησης της αγοράς, για να προσδιορίσει ανεπάρκειες και μη συμμετρική μετάδοση της αύξησης των τιμών κατά μήκος της αλυσίδας σε συγκεκριμένα προϊόντα και
- (β) συνηγορίας, για να προσδιορίσει ρυθμιστικά εμπόδια στο ανταγωνισμό τα οποία μπορούν να οδηγήσουν σε ακαμψίες στην αγορά.

Η αλυσίδα προσφοράς τροφίμων συνδέει τρεις κύριους τομείς (Διάγραμμα 4.2.1): το γεωργικό τομέα², τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών και τον τομέα του διανεμητικού εμπορίου (χονδρικό και λιανικό). Από το γεωργικό τομέα παράγονται τα πρωτογενή προϊόντα, από τα οποία ένα μικρό μέρος προορίζεται απευθείας για κατανάλωση, ωστόσο ο κύριος όγκος τους αποτελεί την εισροή στην παραγωγή μεταποιημένων ειδών διατροφής. Τα είδη διατροφής διανέμονται μέσω του χονδρικού εμπορίου στους λιανοπωλητές (σουπερμάρκετ, εξειδικευμένους λιανοπωλητές τροφίμων, υπαίθριες αγορές κλπ.), από τους οποίους οι τελικοί καταναλωτές προμηθεύονται την πλειονότητα των τροφίμων και ποτών που καταναλώνουν³.

Η αλυσίδα προσφοράς τροφίμων χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλομορφία φορέων που συμμετέχουν σε αυτή όπως αγρότες, επιχειρήσεις επεξεργασίας τροφίμων, διαπραγματευτές, επιχειρήσεις χονδρικής και επιχειρήσεις λιανικής. Δραστηριοποιούνται σε αυτή τόσο πολύ μεγάλες επιχειρήσεις όσο και ΜΜΕ, ως ανταγωνιστές, προμηθευτές ή πελάτες. Τα προβλήματα που δημιουργούνται από τις σχέσεις μεταξύ τους αναστέλλουν την πλήρη αξιοποίηση του δυναμικού της

1. Η Επιτροπή θα μπορεί να ζητά τη γνώμη του φόρουμ για κάθε ζήτημα που συνδέεται με την ανταγωνιστικότητα και τη λειτουργία της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς και να διατυπώνει νέες συστάσεις ανάλογα με την εξέλιξη της αλυσίδας προσφοράς.

2. Όταν αναφερόμαστε στο γεωργικό τομέα, εννοούμε τη γεωργία και την αλιεία.

3. Συμπεριλαμβάνουμε και τις υπηρεσίες εστίασης, από τις οποίες οι καταναλωτές προμηθεύονται τα τρόφιμα και τα ποτά που καταναλώνουν.

αλυσίδας. Ωστόσο η προώθηση διατηρήσιμων και βαισιζόμενων στην αγορά σχέσεων μεταξύ των φορέων είναι αναγκαία για τη βελτίωση της λειτουργίας της αλυσίδας.

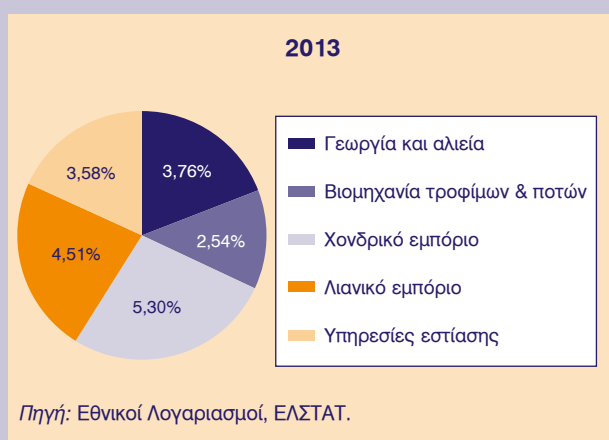
Η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) ενός κλάδου υπολογίζεται ως η διαφορά της συνολικής παραγωγής και της ενδιάμεσης ανάλωσης των πρώτων υλών και αγαθών που χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγή. Η ΑΠΑ θεωρείται κατάλληλη μεταβλητή για την αξιολόγηση της οικονομικής σημαντικότητας ενός κλάδου στη συνολική οικονομία. Επομένως, η παρούσα ανάλυση θα επικεντρωθεί στη χρονική εξέλιξη της ΑΠΑ της αλυσίδας και στο πώς η ΑΠΑ διανέμεται στους κλάδους της αλυσίδας. Με αυτόν τον τρόπο, θα διαπιστώσουμε τυχόν ανισορροπίες στη διαπραγματευτική ισχύ των συμβαλλόμενων φορέων. Εξάλλου, στην αλυσίδα προσφοράς οι ΑΠΑ των διαφόρων κλάδων συνδέονται μεταξύ τους – το προϊόν του προηγούμενου κλάδου (upstream sector) αποτελεί μέρος των ενδιάμεσων εισροών στον επόμενο κλάδο (downstream sector).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.1
Σχεδιαστική απεικόνιση της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων

Η αλυσίδα προσφοράς τροφίμων αποτελεί σημαντικό τομέα της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με τα προσωρινά στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών, το 2013 η συμμετοχή της ΑΠΑ της αλυσίδας προσφοράς στην ελληνική οικονομία⁴ ήταν περίπου 20%. Το διανεμητικό εμπόριο⁵ κυριαρχεί με ποσοστό 10%, όπου το χονδρικό εμπόριο συμμετέχει με 5,30% και ακολουθεί το λιανικό εμπόριο με 4,51%. Όσον αφορά τους υπόλοιπους τομείς ακολουθούν η γεωργία και αλιεία με 3,76%, οι υπηρεσίες εστίασης με 3,58% και, τέλος, η βιομηχανία τροφίμων, ποτών & καπνού με 2,54% (Διάγραμμα 4.2.2). Ωστόσο,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.2
Συμμετοχή της ΑΠΑ των κλάδων της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων στην ελληνική οικονομία

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.3
Χρονική μεταβολή της συμμετοχής της ΑΠΑ στην ελληνική οικονομία, κατά κλάδο της αλυσίδας προσφοράς

4. Ως ποσοστό των 64 κλάδων της οικονομίας.

5. Με βάση την ταξινόμηση των Εθνικών Λογαριασμών, στο διανεμητικό εμπόριο συμπεριλαμβάνουμε τους κωδικούς 46 (χονδρικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών) και 47 (λιανικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών).

όπως παρατηρούμε στο Διάγραμμα 4.2.3, το 2013 τα μερίδια της ΑΠΑ του εμπορίου μειώθηκαν κατά το ίδιο ποσοστό (-11%) σε σχέση με το 2010, ενώ τα μερίδια της γεωργίας και της βιομηχανίας αυξήθηκαν κατά 16% και 18%, αντίστοιχα. Το μερίδιο των υπηρεσιών εστίασης αυξήθηκε κατά 3,5%.

Χρησιμοποιώντας στοιχεία για την ΑΠΑ από τη διάρθρωση των επιχειρήσεων για τη μεταποίηση, το διανεμητικό εμπόριο και τις υπηρεσίες εστίασης, υπολογίζουμε τη συμμετοχή των επιμέρους κλάδων στην ΑΠΑ της αλυσίδας προσφοράς⁶ (Πίνακας 4.2.1). Στην ανάλυση αυτή ορίζουμε τους κλάδους της αλυσίδας προσφοράς με βάση την ταξινόμηση της NACE Rev.2 της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

- Ο αγροτικός τομέας περιλαμβάνει τους κωδικούς 01 (Φυτική και ζωική παραγωγή, θήρα και συναφείς δραστηριότητες) και 03 (Αλιεία και υδατοκαλλιέργεια).
- Η μεταποίηση περιλαμβάνει τους κωδικούς 10 (βιομηχανία τροφίμων) και 11 (ποτοποιία).
- Για το χονδρικό εμπόριο χρησιμοποιούμε τον κωδικό 46.3 (χονδρικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού)⁷.
- Το λιανικό εμπόριο περιλαμβάνει τον κωδικό 46.2 (λιανικό εμπόριο τροφίμων, ποτών και καπνού σε ειδικευμένα καταστήματα) και τον κωδικό 47.11 (λιανικό εμπόριο σε μη ειδικευμένα καταστήματα που πωλούν κυρίως τρόφιμα, ποτά ή καπνό), χωρίς να περιλαμβάνουμε τους κωδικούς 47.26 και 47.19

(λιανικό εμπόριο προϊόντων καπνού σε ειδικευμένα καταστήματα και άλλο λιανικό εμπόριο σε μη ειδικευμένα καταστήματα, αντίστοιχα).

- Για τις υπηρεσίες εστίασης χρησιμοποιούμε τον κωδικό 56.

Στον Πίνακα 4.2.1 παρατηρούμε ότι, κατά την περίοδο 2008-2011, οι κλάδοι ακολούθησαν διαφορετικό ρυθμό ανάπτυξης. Ο γεωργικός τομέας αύξησε το μερίδιό του στο 39% και συνεχίζει να είναι ο σημαντικότερος κλάδος της αλυσίδας. Το διανεμητικό εμπόριο τροφίμων διατήρησε το ποσοστό του στο 29%, μεγαλύτερο και από τη μεταποίηση τροφίμων. Η μεταποίηση έμεινε σταθερή με 22%, ενώ τα μερίδια του χονδρεμπορίου και της εστίασης μειώθηκαν. Κατά την περίοδο 2008-2011, η ΑΠΑ της εφοδιαστικής αλυσίδας μειώθηκε κατά περίπου 7,5% ως αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης. Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρούνται μεγάλες μειώσεις στο χονδρικό εμπόριο (-13%) και στην εστίαση (-24%), ενώ μικρή αύξηση (+2%) παρατηρείται στην ΑΠΑ του λιανικού εμπορίου. Η ΑΠΑ της αλυσίδας προσφοράς μειώθηκε (κατά -7%) διατηρώντας το ποσοστό της στο 9%.

Η ΑΠΑ του διανεμητικού εμπορίου τροφίμων αντιπροσωπεύει το 25% του συνολικού διανεμητικού εμπορίου (Πίνακας 4.2.2). Το 29% του κύκλου εργασιών και της απασχόλησης του συνολικού εμπορίου αφορά το εμπόριο τροφίμων. Τα μερίδια του λιανικού εμπορίου τροφίμων στο συνολικό λιανικό εμπόριο είναι σημαντικά μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα μερίδια του χονδρικού εμπορίου τροφίμων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.1 Συμμετοχή κλάδων στην ΑΠΑ της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων (εκατ. €)

Έτος	Γεωργία & αλιεία	Μεταποίηση τροφίμων και ποτών	Χονδρεμπόριο τροφίμων	Λιανεμπόριο τροφίμων	Υπηρεσίες εστίασης	Σύνολο αλυσίδας προσφοράς	Σύνολο 64 κλάδων
2008	6.565 (37%)	3.923 (22%)	2.288 (13%)	2.644 (15%)	2.106 (12%)	17.526 (8%) ¹	213.933
2009	6.598 (37%)	4.085 (23%)	2.415 (13%)	2.857 (16%)	2.050 (11%)	18.005 (8%)	212.216
2010	6.453 (36%)	4.035 (23%)	2.122 (12%)	3.006 (17%)	2.212 (12%)	17.828 (9%)	199.645
2011	6.262 (39%)	3.367 (22%)	1.997 (12%)	2.696 (17%)	1.606 (10%)	16.212 (9%)	182.302

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Εθνικοί Λογαριασμοί και Διάρθρωση Επιχειρήσεων – Στις παρενθέσεις % επί του συνόλου της αλυσίδας προσφοράς, ¹ % επί του συνόλου των 64 κλάδων. Δεν υπάρχουν πιο πρόσφατα στοιχεία.

6. Προσπαθούμε να προσεγγίσουμε την ΑΠΑ της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων με αναλυτικότερη κατάταξη των κλάδων σύμφωνα με τη διάρθρωση των επιχειρήσεων και όχι τους Εθνικούς Λογαριασμούς.

7. Το χονδρικό εμπόριο προϊόντων καπνού το περιλαμβάνουμε στην εφοδιαστική αλυσίδα τροφίμων γιατί δεν υπάρχει γι' αυτό ξεχωριστός κωδικός NACE Rev.2, ώστε να το εξαιρέσουμε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4.2.2 Μερίδια του διανεμητικού εμπορίου τροφίμων στο συνολικό εμπόριο

	2011			% Μεταβολή μεριδίων (2008-2011)		
	Χονδρικό εμπόριο τροφίμων (1)	Λιανικό εμπόριο τροφίμων (2)	Συνολικό διανεμητικό εμπόριο τροφίμων (3)	Χονδρικό εμπόριο τροφίμων	Λιανικό εμπόριο τροφίμων	Συνολικό διανεμητικό εμπόριο τροφίμων
ΑΠΑ	19%	37%	25%	+11%	+23%	+24%
Κύκλος εργασιών	24%	39%	29%	-6%	+18%	+10%
Μισθωτοί και ημερομίσθιοι	22%	41%	29%	-7%	+34%	+16%
Κόστος απασχολουμένων	18%	43%	26%	-7%	+36%	+20%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ Διανεμητικό εμπόριο: (1) % επί του συνολικού χονδρικού εμπορίου, (2) % επί του συνολικού λιανικού εμπορίου, (3) % επί του συνολικού διανεμητικού εμπορίου (χονδρικού + λιανικού).

Κατά την περίοδο 2008-2011, παρατηρείται μεγάλη αύξηση (+24%) στο μερίδιο της ΑΠΑ του διανεμητικού εμπορίου τροφίμων ως προς το συνολικό εμπόριο. Στην ίδια περίοδο, παρατηρείται σημαντική αύξηση του μεριδίου του κόστους εργασίας της διανομής τροφίμων στο συνολικό εμπόριο (+20%) λόγω μεγάλης αύξησης του κόστους στο λιανικό εμπόριο.

4.2.3. Εξελίξεις στις τιμές των τροφίμων

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη διακύμανση τιμών στα αγροτικά προϊόντα. Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2007 οι τιμές βασικών γεωργικών προϊόντων αυξήθηκαν κατακόρυφα λόγω προσωρινών διαρθρωτικών παραγόντων, με αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών καταναλωτή στα τρόφιμα. Κατά τα επόμενα δύο χρόνια (2008-2009) οι τιμές των γεωργικών προϊόντων μειώθηκαν και έκτοτε παρατηρείται μεγάλη αστάθεια των τιμών. Παρά τη μείωση των τιμών των γεωργικών προϊόντων, οι τιμές καταναλωτή στα τρόφιμα συνέχισαν να αυξάνονται και μόνο κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2013 παρουσίασαν μικρή κάμψη (Διάγραμμα 4.2.4).

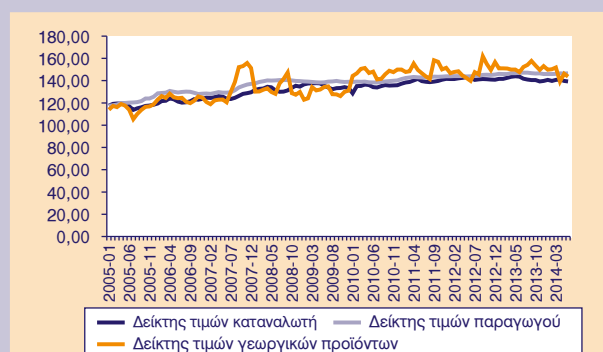
Οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ της εξέλιξης των τιμών βασικών γεωργικών προϊόντων και τιμών καταναλωτή στα τρόφιμα είναι αποτέλεσμα των διαρθρωτικών αδυναμιών του συστήματος της αλυσίδας καθώς και της διάρθρωσης του ανταγωνισμού σε ορισμένα σημεία της αλυσίδας. Αυτή η διαφορετική τάση των τιμών έχει αρνητικές επιπτώσεις στην αλυσίδα προσφοράς τροφίμων, γιατί όχι μόνο εμποδίζει τους καταναλωτές να επωφελούνται από τη διαμόρφωση χαμηλών τιμών, αλλά και γιατί αναστέλλει την ανάκαμψη των γεωργικών τιμών λόγω μείωσης της ζήτησης για είδη διατροφής.

Με τις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης, είναι πιο επιτακτικό από ποτέ να εξασφαλιστεί η απρό-

σκοπη μετακύλιση της μείωσης των τιμών των βασικών γεωργικών προϊόντων στους καταναλωτές και να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των τομέων της εφοδιαστικής αλυσίδας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.2.4

Εξέλιξη των τιμών κατά μήκος της εφοδιαστικής αλυσίδας τροφίμων (2005:01-2014:06)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

4.2.4. Συμπεράσματα

Η αλυσίδα προσφοράς τροφίμων συνδέει μεταξύ τους το γεωργικό τομέα, τη βιομηχανία μεταποίησης τροφίμων και τους διανεμητικούς τομείς που από κοινού συνεισφέρουν το 9% της προστιθέμενης αξίας της οικονομίας.

Ο σημαντικότερος τομέας της ελληνικής αλυσίδας προσφοράς είναι η γεωργία (39% της ΑΠΑ) και ακολουθεί το διανεμητικό εμπόριο (29%), με το λιανικό εμπόριο να κυριαρχεί του χονδρικού. Η βιομηχανία μεταποίησης τροφίμων κατέχει την τρίτη θέση (22%). Αυτή η δομή έρχεται σε αντίθεση με τη δομή της ευρωπαϊκής

αλυσίδας προσφοράς τροφίμων όπου ο διανεμητικός τομέας είναι ο σημαντικότερος (43%), και ακολουθούν η μεταποίηση τροφίμων (33%) και η γεωργία (25%).

Δεδομένου ότι η βιομηχανία μεταποίησης τροφίμων και οι διανεμητικοί τομείς έχουν πολλές αλληλεπιδράσεις με άλλους τομείς της οικονομίας, η δυσλειτουργία της αγοράς κατά μήκος της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων μπορεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην οικονομία. Οι ανισότητες στη διαπραγματευτική ισχύ μεταξύ των φορέων συμβάλλει στη μείωση της ταχύτητας όσο και του μεγέθους μετάδοσης των μεταβολών στις τιμές κατά μήκος της αλυσίδας και εξηγούν την ασυμμετρία. Επίσης, η μετάδοση με υστέρηση των μεταβολών στις τιμές καθυστερεί τις απαραίτητες προσαρμογές και συμβάλλει στη διατήρηση ανεπαρκειών σε όλα τα στάδια της αλυσίδας. Οι ανεπάρκειες αυτές μπορούν να

εντείνουν την αστάθεια των τιμών στις αγορές βασικών γεωργικών προϊόντων.

Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της οργάνωσης του γεωργικού τομέα καθώς και η αύξηση του μεριδίου της ΑΠΑ στην αλυσίδα προσφοράς είναι απαραίτητες, επειδή ο γεωργικός τομέας παρουσιάζει υψηλό κατακερματισμό σε σύγκριση με τους άλλους τομείς της αλυσίδας οι οποίοι είναι καλύτερα οργανωμένοι και συνεπώς διαθέτουν μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ.

Λόγω της σπουδαιότητας του διανεμητικού εμπορίου τροφίμων στην αλυσίδα προσφοράς, είναι αναγκαία η συνεχής παρακολούθηση της διάρθρωσής του, για τον εντοπισμό και την άρση των στρεβλώσεων της αγοράς, οι οποίες έχουν συμβάλει στις ασυμμετρίες κατά τη μετάδοση των τιμών κατά μήκος της αλυσίδας προσφοράς τροφίμων.

4.3. Ζητήματα Οικονομικού Προγραμματισμού

Βασίλης Καφούρος

Ένα πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης, για να αποτύχει να γίνει ένα ακόμα ευχολόγιο όπως δεκάδες προηγούμενα τα οποία έχουν κατά καιρούς δει το φως της δημοσιότητας¹, πρέπει, εκτός από το να θέτει στόχους επί στόχων, να εξηγεί, να αναλύει και να παρουσιάζει τους τρόπους, τις διαδικασίες και τα μέσα με τη βοήθεια των οποίων θα υλοποιηθούν αυτοί οι στόχοι. Με δεδομένη δε τη γενικότερη συγκυρία στην οποία βρίσκεται εδώ και πολύ καιρό η ελληνική οικονομία και η ελληνική δημόσια διοίκηση, ένα τέτοιο πρόγραμμα πρέπει, μάλλον αναγκαστικά, να αποτελείται από τρία μέρη. Τα δύο πρώτα μπορούν να χαρακτηριστούν ως βραχυπρόθεσμα, ενώ το τρίτο έχει έναν πιο μεσοπρόθεσμο ορίζοντα.

4.3.1. Διερεύνηση των διαθέσιμων οικονομικών εργαλείων

Η ρήση “πες μου τι οικονομικά εργαλεία έχεις για να δούμε τι στόχους μπορείς να θέσεις και, κατά συνέπεια, τι οικονομικό πρόγραμμα μπορείς να φτιάξεις” είναι η βασική αρχή του οικονομικού προγραμματισμού². Στις μέρες μας, τα οικονομικά εργαλεία τα οποία έχει στη διάθεσή της η ελληνική κυβέρνηση (δημοσιονομική πολιτική, νομισματική πολιτική, έλεγχος δημόσιων επιχειρήσεων, χρηματοδότηση κατά το δοκούν, θέσπιση κινήτρων, ύπαρξη μηχανισμών για τον έλεγχο και τις κατά καιρούς απαραίτητες επικαιροποιήσεις και διορθώσεις της υλοποίησης ενός εθνικού οικονομικού προγράμματος και των επιμέρους προγραμμάτων που θα το αποτελούν, και πολλά άλλα), είναι εξ αντικειμένου περιορισμένα. Κατά συνέπεια, δεν έχει νόημα στα πλαίσια ενός οικονομικού προγράμματος να τίθενται στόχοι οι οποίοι δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Δεν έχει επίσης νόημα στα πλαίσια ενός οικονομικού προγράμματος να τίθενται στόχοι οι οποίοι δεν μπορούν να υλοποιηθούν από το ίδιο το πρόγραμμα αλλά επαφίενται σε εξωγενείς συγκυρίες.

Θα είναι λοιπόν πολύ πιο παραγωγικό και πιο χρήσιμο, πριν αρχίσουμε να θέτουμε στόχους, να καταγράψουμε

τα οικονομικά εργαλεία τα οποία έχουμε, να διερευνήσουμε τις δυνατότητές τους και, στη βάση αυτή, να προχωρήσουμε.

Παραδείγματος χάριν:

- i) Τι νόημα έχει στα πλαίσια ενός οικονομικού προγράμματος να θέτουμε ως στόχο την αύξηση των εξαγωγών ενός συγκεκριμένου κλάδου τη στιγμή κατά την οποία το τι θα κάνει τελικά αυτός ο κλάδος είναι κάτι τελείως ανεξάρτητο από τις οποιεσδήποτε επιταγές ή, έστω, επιθυμίες του προγράμματος.
- ii) Τι νόημα έχει να θέτουμε κίνητρα για την ανάπτυξη κάποιων συγκεκριμένων μορφών τουρισμού όταν δεν έχουμε στη διάθεσή μας ούτε τα χρήματα για να τα υλοποιήσουμε ούτε και τους μηχανισμούς για να ελέγξουμε την υλοποίησή ή, έστω, την αποτελεσματικότητά της εφαρμογής τους.

4.3.2. Διερεύνηση των στόχων οι οποίοι μπορούν να υλοποιηθούν με τα διαθέσιμα εργαλεία

Στη βάση των παραπάνω, και μόνο τότε, επιλέγουμε εφικτούς στόχους. Ως τέτοιοι πρέπει να νοούνται εκείνοι οι οποίοι μπορούν να υλοποιηθούν με τα οικονομικά εργαλεία, τους διοικητικούς και τους ελεγκτικούς μηχανισμούς τους οποίους είτε έχουμε στη διάθεσή μας είτε γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι θα τους αποκτήσουμε σύντομα. Τους ιεραρχούμε ανάλογα με τη συνεισφορά τους στην ελληνική οικονομία, το επείγον του χαρακτήρα τους, τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα τα οποία εκτιμούμε ότι θα έχουν στο άμεσο ή σχετικά απώτερο μέλλον, την ευκολία υλοποίησής τους (άμεσα αποτελέσματα), τη στρατηγική τους σημασία σε σχέση με κάποιο μεσο-μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα και, ανάλογα με διάφορα και πολλά άλλα κριτήρια τα οποία μπορεί να θέσει η κυβέρνηση ή και οι επιφορτισμένοι με την εκπόνηση του προγράμματος, προχωράμε στην υλοποίησή τους.

Παραδείγματος χάριν:

Πριν αρχίσει να υλοποιείται η οποιαδήποτε μεταρρύθμιση, καλό θα είναι να εξεταστεί αν υπάρχουν οι δομές εκείνες (διοικητικές, τεχνολογικές, υλικές, νομικές, επάρκειας ανθρώπινου δυναμικού, κλπ.) οι οποίες μπορούν να τη φέρουν σε πέρας. Αν δεν υπάρχουν, είναι προφανές ότι η προσοχή και οι προσπάθειές μας πρέπει να επικεντρωθούν πρώτα στη δημιουργία τους και κατόπιν σε αυτά τα οποία θα κληθούν να επιτελέσουν.

1. Βλ., μεταξύ αρκετών άλλων, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), 1965, 1976, 1980, 1985.

2. Βλ. μεταξύ πάρα πολλών άλλων, Κατηφόρης (1984), Arrow (1984), Chow (2011), Hare (2006), Lewis (2003), Mihalyi (2011), Musgrave (1977), Tinbergen (1967), United Nations (1970).

4.3.3. Μεταρρυθμίσεις οι οποίες πρέπει να γίνουν προκειμένου να μπορεί να γίνει εφικτή η υλοποίηση ενός οικονομικού προγράμματος

Στην προκειμένη περίπτωση, και στη συγκεκριμένη οικονομική και πολιτική συγκυρία, μια είναι “η μητέρα όλων των μεταρρυθμίσεων”, η οποία είναι και η εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση για την επιτυχία της υλοποίησης ενός οικονομικού προγράμματος: ο εξορθολογισμός του δημόσιου τομέα. Κάτι τέτοιο βέβαια έχει πάρα πολλές παραμέτρους και εκφάνσεις και, όπως δυστυχώς έχει δείξει η πείρα πολλών δεκαετιών στη χώρα μας (αλλά και αλλού), δεν γίνεται από τη μια μέρα στην άλλη. Είναι όμως η προϋπόθεση εκείνη χωρίς την οποία κανένα απολύτως οικονομικό πρόγραμμα δεν πρόκειται όχι απλά να υλοποιηθεί αλλά ούτε καν να αρχίσει να υλοποιείται. Θα ήταν λοιπόν περισσότερο χρήσιμο για ένα πρόγραμμα, στην παρούσα φάση, αντί να θέτει στόχους οι οποίοι, αν και έχουν τεθεί εδώ και δεκαετίες, δεν έχουν ακόμα υλοποιηθεί, να διερευνήσει τους λόγους για τους οποίους δεν έχουν υλοποιηθεί και να προτείνει τρόπους με τους οποίους η υλοποίησή τους θα μπορούσε, θεωρητικά τουλάχιστον, να αποτελέσει μια ρεαλιστική προοπτική.

Παραδείγματος χάριν:

- i) Ένα συνεπές και απλό φορολογικό σύστημα και ένα αναπτυξιακό πλαίσιο τα οποία να μην αλλάζουν κάθε χρόνο (ή και συχνότερα).
- ii) Η συγχώνευση όσων οργανισμών ασχολούνται με το ίδιο αντικείμενο και όπου, σε πολλές περιπτώσεις, κανείς δεν έχει καμία ευθύνη για το στιδήςποτε.
- iii) Η απλοποίηση των γραφειοκρατικών και άλλων διαδικασιών στα υπουργεία, η οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων κάθε υπουργείου και των φορέων τους με στόχο την αποφυγή των επικαλύψεων των αρμοδιοτήτων, τους και πάρα πολλά άλλα.

Με λίγα λόγια, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η εκπόνηση και η υλοποίηση ενός οικονομικού προγράμματος απαιτεί:

- i. θεωρητική συνέπεια και εσωτερική λογική στην εκπόνησή του,
- ii. επιλογή ρεαλιστικών στόχων,
- iii. επιλογή βέλτιστων στόχων σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο,
- iv. κατάλληλα εργαλεία και κατάλληλους μηχανισμούς διοίκησης και ελέγχου για την υλοποίησή του,
- v. παροχή κινήτρων σε όλους τους φορείς (δημόσιους και ιδιωτικούς) οι οποίοι εμπλέκονται στην υλοποίησή του,
- vi. μηχανισμούς ελέγχου και διορθωτικών παρεμβάσεων
- vii. χρηματοδότηση,
- viii. πολιτική βούληση.

Μόνο όταν μπορέσουμε να εξασφαλίσουμε όλα αυτά θα μπορούμε να αναφερόμαστε σε οικονομικό πρόγραμμα και όχι, όπως αναφέρθηκε και στην αρχή αυτού του άρθρου, σε ένα ακόμα ευχολόγιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στα Ελληνικά

Κατηφόρης, Γεώργιος. 1984. *Γενικές Αρχές Προγραμματισμού*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). 1965. *Σχέδιον Προγράμματος Οικονομικής Αναπτύξεως της Ελλάδος 1966-1970*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). 1976. *Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως 1976-1980* (28 Μελέτες). Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). 1980. *Πρόγραμμα Περιφερειακής Αναπτύξεως 1981-1985*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). 1985. *Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης 1983-1987*. Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Στα Αγγλικά

Arrow, Kenneth J. 1984. *Collected Papers of Kenneth J. Arrow. Volume 4, The Economics of Information*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, Belknap Press.

Chow, Gregory. 2011. “Economic Planning in China”. Princeton University, Department of Economics, Center for Economic Policy Studies, Working Papers: 1381.

Clark, David Alexander, ed. 2006. *The Elgar Companion to Development Studies*. Cheltenham, U.K. and Northampton, Mass.: Elgar.

Hare, Paul G. 2006. “National Economic Planning”. Στον Clark (2006), pp. 409-14.

Lewis, W. Arthur. 2003. *The Principles of Economic Planning*. London: Routledge Library Editions.

Mihalyi, P. 2011. “The 2011 Governance Reform of the Eurozone: Two Well-Known Problems of the Centrally Planned Economies”. *Acta Oeconomica*, 61 (3): 281-291.

Musgrave, Richard A. 1977. “National Economic Planning: The U.S. Case”. *American Economic Review*, 67 (1): 50-54.

Tinbergen, Jan. 1967. *Development Planning*. London: World University Library.

United Nations. 1970. *Multi Level Planning and Decision Making: Papers Presented to the Sixth Meeting of Senior Economic Advisers to the E.E.C. Governments*. New York: United Nations.

Κριτική προσέγγιση του νέου πλαισίου δημιουργίας των τουριστικών επενδύσεων κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης 2010-2014

Σαραντάκου Έφη*, Τσάρτας Πάρις**

Η επιχειρηματικότητα στον τουρισμό εξαρτάται από ένα πλήθος παραμέτρων που σχετίζονται με τη φορολογία και την ανάπτυξη, το περιβάλλον, τον πολιτισμό, τις μεταφορές, την ασφάλεια κ.ά. Οι πολιτικές που εφαρμόζει κάθε φορά το κράτος σε όλους αυτούς τους τομείς δημιουργούν ένα πλαίσιο με συγκεκριμένο προσανατολισμό (λιγότερο ή περισσότερο φιλικό στις ιδιωτικές ή τις δημόσιες επενδύσεις, σε ένα μέγεθος επενδύσεων κ.ά.). Ωστόσο, ο προσανατολισμός αυτός γίνεται συχνά κατανοητός και κρίνεται τελικά εκ των υστέρων, μια και η ελληνική πραγματικότητα διακρίνεται από αντιφάσεις και μεγάλη διάσταση μεταξύ των προθέσεων που δηλώνει ο κεντρικός προγραμματισμός και της πολιτικής που υλοποιείται μέσα από ένα πλέγμα εξαιρέσεων σε τοπικό επίπεδο¹.

Το παρόν άρθρο έχει ως αντικείμενο το νέο πλαίσιο που διαμορφώθηκε την περίοδο 2010-2014, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες και με συγκεκριμένη στοχοθέτηση. Σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, που μεταφράστηκε σε έλλειψη ρευστότητας από το κράτος και το τραπεζικό σύστημα, το βάρος έχει μετατοπισθεί από τα οικονομικά κίνητρα στις χωροταξικές και πολεοδομικές προνομίες, στην προσπάθεια απλούστευσης των διαδικασιών και μηχανισμών χωροθέτησης και περιβαλλοντικής αδειοδότησης και στη δημιουργία μιας σειράς νέων τουριστικών προϊόντων με έμφαση στο τουριστικό real estate.

* Διδάκτορας Χωροταξίας - Τουριστικής Ανάπτυξης.

** Καθηγητής Τουριστικής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Αιγαίου.

1. Σαραντάκου 2010:127.

2. Σαραντάκου 2010:113.

3. ΕΤΕ 2014:4.

Μεθοδολογική προσέγγιση του ζητήματος

Μεθοδολογικά το ζήτημα αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα. Το άρθρο ξεκινάει με την καταγραφή της κατάστασης προ κρίσης σε συσχέτισμό με τα δομικά χαρακτηριστικά των ελληνικών τουριστικών περιοχών και το πλέγμα των εφαρμοσμένων κρατικών πολιτικών.

Στη συνέχεια περιγράφονται οι τάσεις και οι ζυμώσεις της περιόδου που προηγήθηκε (2000-2009). Η περίοδος αναφοράς 2010-2014 περιγράφεται μέσα από την κριτική ανάλυση ενός μεγάλου αριθμού νέων νομοθετημάτων που έχουν θεσμοθετηθεί και αφορούν όλο το πλέγμα δημιουργίας των τουριστικών επενδύσεων (εισαγωγή νέων τουριστικών προϊόντων, χωρικές και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις, αλλαγές στη διαδικασία αδειοδότησης).

Τα κριτήρια με βάση τα οποία γίνεται ο σχολιασμός του νέου πλαισίου είναι η αποτελεσματικότητά του και η συνέπειά του με τους διατυπωμένους στόχους της θεσμοθέτησής του καθώς και ο βαθμός διαμόρφωσης μιας συνεκτικής πολιτικής για τις επενδύσεις από τους εμπλεκόμενους αδειοδοτικούς φορείς.

1. Χαρακτηριστικά του ελληνικού τουριστικού χώρου σε σχέση με τις ασκούμενες χωρικές και αναπτυξιακές πολιτικές

Η ελληνική περίπτωση εμφανίζει ειδικά δομικά χαρακτηριστικά: τη μικρή έγγεια ιδιοκτησία και τη συσχετιζόμενη με αυτήν κυριαρχία ενός ενδογενούς "βιοτεχνικού" μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης². Ο χαρακτηρισμός αυτός αφορά τα χαρακτηριστικά της οργάνωσης (μικρές, οικογενειακού τύπου, μονάδες, χαμηλό ποσοστό εξειδίκευσης, πολυ-απασχόληση). Ο ελληνικός τουριστικός χώρος παρουσιάζει έντονο καταμερισμό της ιδιοκτησίας της γης. Όπως αναφέρεται σε σχετική μελέτη της ΕΤΕ³, μόνο το 17% των ιδιοκτησιών της χώρας είναι μεγαλύτερο των 500 στρ. (με το μέσο ευρωπαϊκό να είναι 66%), ενώ το 25% αφορά ιδιοκτησίες μικρότερες των 25 στρ. και το 17% ιδιοκτησίες από 50 έως 100 στρ. Αυτή η ιδιοκτησιακή διασπορά είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Μέγεθος ιδιοκτησίας γης και οργάνωση της τουριστικής ανάπτυξης

Γνωρίσματα	Κυριαρχία μεγάλων ιδιοκτησιών	Κυριαρχία μικρο-ιδιοκτησίας
Ρυθμός οικιστικής ανάπτυξης	Κατά μεγάλες ενότητες. Δημιουργία ομοιογενών ζωνών χρήσεων γης	Αποσπασματική. Ανάμειξη χρήσεων γης
Μέγεθος μονάδων	Μεγάλες μονάδες, δυνατότητα και μικρότερων	Μικρές μονάδες, δυσκολία συγκέντρωσης εδαφικών εκτάσεων
Κινητικότητα στην αγορά γης	Τείνει να είναι μικρή	Τείνει να είναι μεγάλη
Διασπορά οικονομικής ωφέλειας	Μικρή	Μεγάλη

Πηγή: Σαραντάκου 2010:44.

ιστορικοκοινωνικών δεδομένων⁴, αλλά και των χωρικών πολιτικών που διαχρονικά εφαρμόστηκαν.

Σε τοπικό επίπεδο, ο έγγειος παράγοντας επηρεάζει άμεσα την οργάνωση της τουριστικής ανάπτυξης⁵ (Πίνακας 1).

Η διαχρονική απουσία ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού⁶ με αναπτυξιακές, χωρικές και ρυθμιστικές διαστάσεις, για τους ελληνικούς τουριστικούς προορισμούς, έχει ως αποτέλεσμα η εξέλιξη και οι προοπτικές τους να επηρεάζονται από την εφαρμογή ενός πλέγματος ασυντόνιστων και πολλές φορές αντιφατικών πολιτικών. Ειδικότερα η χωρική και η τουριστική πολιτική διακρίνεται διαχρονικά από μεγάλη διάσταση μεταξύ των προθέσεων που δηλώνει ο κεντρικός προγραμματισμός και της πολιτικής που υλοποιήθηκε σε τοπικό επίπεδο, έλλειψη ομοιογένειας και συνοχής, καθώς και από το πλήθος των αρμόδιων φορέων με διαφορετική οπτική, όπως είναι ο ΕΟΤ, το ΥΠΠΟ, το ΥΠΕΚΑ (πρωην ΥΠΕΧΩΔΕ και ΥΧΟΠ), η Περιφερειακή (παλαιότερα Νομαρχιακή) και τοπική Αυτοδιοίκηση και το ΣτΕ⁷. Αυτή η πρακτική ενίσχυσε τον περαιτέρω κατακερματισμό της γης στις περιοχές που υπήρχε η προσδοκία τουριστικής εκμετάλλευσης, ήδη από τη δεκαετία του 1960 και την έναρξη

της τουριστικής ανάπτυξης. Η εντατικότερη εκμετάλλευση της ατομικής ιδιοκτησίας, που αφορούσε μεγάλα λαϊκά στρώματα⁸, εξυπηρέτούσε και την ανάπτυξη πολλών κλάδων της εθνικής οικονομίας, αφού η οικοδομή και ο τουρισμός⁹ έπαιξαν το ρόλο της “ατμομηχανής”.

Το αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής ήταν η διαχρονική κυριαρχία των μικρών και πολύ μικρών τουριστικών μονάδων. Το μέσο μέγεθος του συνολικού καταλυματικού δυναμικού (κάθε τύπου καταλύματα) στην Ελλάδα είναι μόλις 31 κλίνες, όταν το αντίστοιχο στην Τουρκία είναι 200 κλίνες, την Πορτογαλία 138, την Κύπρο 102, την Ιταλία 47 κλίνες¹⁰. Το μέσο μέγεθος του ξενοδοχειακού δυναμικού στην Ελλάδα είναι εξίσου εξαιρετικά μικρό στις 76 κλίνες/40 δωμάτια και είναι χαρακτηριστικό ότι περίπου το 50% των τουριστικών κλινών της χώρας ανήκει σε μονάδες μέχρι 50 κλίνες ενώ οι μονάδες άνω των 400 κλινών στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 10,7% του συνόλου¹¹.

Αναδρομή στο προηγούμενο καθεστώς δημιουργίας των τουριστικών καταλυμάτων

Σύμφωνα με τον ν. 2160/93¹² (ΦΕΚ Α 118 Ρυθμίσεις για τον Τουρισμό και άλλες διατάξεις), τα τουριστικά

4. Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917-1923 είχε ως αποτέλεσμα την κατανομή των μικρών οικοπέδων. Το πρόβλημα εντάθηκε κατά τη διάρκεια των ετών, με ένα κληρονομικό δίκαιο που επιτρέπει την κατάτμηση των οικοπέδων και τη μεταβίβαση της κυριότητας στους κληρονόμους ως πολλαπλές χωριστές ιδιοκτησίες.

5. Οικονόμου 2000.

6. Τσάρτας 2010:162-170.

7. Σαραντάκου 2010:127.

8. Οικονόμου 2000:13.

9. Για τις πολλαπλασιαστικές δράσεις του τουρισμού βλ. Τσάρτας 2010:205-11.

10. ΙΤΕΠ 2008.

11. ΕΤΕ 2014.

12. Ο οποίος ίσχυε μέχρι την αντικατάστασή του από τον ν. 4276/14 (ΦΕΚ Α' 155/30-7-2014) “Απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστικών επιχειρήσεων και τουριστικών υποδομών, ειδικές μορφές τουρισμού και άλλες διατάξεις”.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Διαδικασία αδειοδότησης των τουριστικών εγκαταστάσεων διαμονής (έως το 2010)

	Προκαταρκτική περιβαλλοντική εκτίμηση & αξιολόγηση ΥΠΕΚΑ/ Περιφέρειες	Έγκριση καταλληλότητας γηπέδου ΕΟΤ	Έγκριση περιβαλλοντικών όρων* ΥΠΕΚΑ/ Περιφέρειες	Έγκριση αρχιτεκτονικής μελέτης ΕΟΤ	Οικοδομική άδεια Πολυεδομια	Άδεια λειτουργίας ΕΟΤ
Ξενοδοχεία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
Ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα		ΝΑΙ		ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
Τουριστικές κατοικίες και επαύλεις				ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ

Πηγή: Επεξεργασία των ν.1650/86, ν.3010/2002, ΠΔ/8.7.93/ΦΕΚ715/Β/93, ΠΔ43/ΦΕΚ43/Α/2002, ΠΔ337/ΦΕΚ281/Β/2000, ΥΑ 530992/87/ΦΕΚ557/1987.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Διαδικασία αδειοδότησης των τουριστικών καταλυμάτων με το νέο πλαίσιο 2015

	Έγκριση περιβαλλοντικών όρων* ΥΠΕΚΑ/ Περιφέρειες	Οικοδομική άδεια Πολυεδομια	Άδεια λειτουργίας ΕΟΤ
Ξενοδοχεία	ΝΑΙ	ΝΑΙ	ΝΑΙ
Ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα		ΝΑΙ	ΝΑΙ
Τουριστικές κατοικίες και επαύλεις		ΝΑΙ	ΝΑΙ

Πηγή: Επεξεργασία των ν.4014/2011, ν.4030/2011, ν.4276/2014, ΥΑ 277/ΦΕΚ3118/Β/2013, ΥΑ 21185/ΦΕΚ2840/Β/2014, ΥΑ213/ΦΕΚ10/Β/2015.

* Κατά την έγκριση περιβαλλοντικών όρων γνωμοδοτούν και μια σειρά φορέων όπως το Υπ. Πολιτισμού, οι αρμόδιες Δασικές Υπηρεσίες, η Δ/νση Υδάτων της Αποκεντρωμένης Διοίκησης και κατά περίπτωση η Περιφέρεια, το Υπ. Αγρ. Ανάπτυξης κ.ά.

καταλύματα διακρίνονται σε *κύρια* (ξενοδοχεία διάφορων τύπων, παραδοσιακοί ξενώνες και κάμπινγκ) και *μη κύρια* (ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα και τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες και επαύλεις).

Τα ξενοδοχεία σε σχέση με την κατοικία έχουν τετραπλάσιες δυνατότητες δόμησης του οικοπέδου¹³, υποχρέωση μεγαλύτερου οικοπέδου και περισσότερους

περιορισμούς σε ό,τι αφορά στη χωροθέτησή τους¹⁴. Επιπλέον ως παραγωγικές εγκαταστάσεις ακολουθούν μια συγκεκριμένη διαδικασία αδειοδότησης έξι σταδίων από διαφορετικούς φορείς (Πίνακας 2). Τα μη κύρια τουριστικά καταλύματα που χτίζονται ως κτίρια κατοικίας μπορούν να χωροθετηθούν σχεδόν παντού (Πίνακας 2).

13. Συντελεστή δόμησης 0,2 αντί 0,05 στις εκτός σχεδίου περιοχές.

14. Στην Ελλάδα η πρώτη προσπάθεια ρύθμισης της χωροθέτησης των τουριστικών καταλυμάτων ξεκίνησε με τις διατάξεις περί “κορεσμένων περιοχών” (ΦΕΚ 427/86, 797/86 και 550/Β/91). Σήμερα περιορισμούς στη χωροθέτηση των κύριων καταλυμάτων θέτει το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο (ΕΠΧΣΑΑ) για τον Τουρισμό (ΦΕΚ 3155/Β/2013) και κατά περίπτωση τα υποκείμενα εργαλεία χωρικού σχεδιασμού (ΖΟΕ, ΓΠΣ κ.ά.).

2. Οι τάσεις που διαμορφώθηκαν κατά τη δεκαετία του 2000 με αιχμή το ζήτημα της οργανωμένης “τουριστικής κατοικίας” στην Ελλάδα

Το οργανωμένο real estate παραθεριστικών κατοικιών, ή residential tourism¹⁵, είναι μια αναπτυξιακή πρακτική που συνδυάζει τον παραθερισμό σε μια μόνιμη κατοικία με τις τουριστικές εξυπηρετήσεις ενός ξενοδοχειακού καταλύματος και μια σειρά από ειδικές τουριστικές υποδομές (σπα, γκολφ, κ.ά.) σε μια οργανωμένη ανάπτυξη μεγάλης κλίμακας. Ως προϊόν ξεκίνησε από την Κεντρική και Νότια Αμερική, επεκτάθηκε στη Νότια Ευρώπη – κυρίως την Ισπανία, την Πορτογαλία και τη Γαλλία, και πιο πρόσφατα στην Κροατία, τη Βουλγαρία και την Τουρκία¹⁶.

Στην Ελλάδα το ζήτημα της οργανωμένης “τουριστικής κατοικίας”¹⁷, απασχολεί περίπου μια δεκαετία τους επαγγελματίες του τουρισμού και τα επενδυτικά σχήματα άλλων κλάδων όπως του κατασκευαστικού και του τραπεζικού, αλλά και τον ακαδημαϊκό χώρο, την πολιτική ηγεσία στα συναρμόδια υπουργεία, τους περιβαλλοντικούς φορείς, το ΣΤΕ, μια και η εισαγωγή της επιβάλλει να επανεξεταστούν οι περιορισμοί που θέτει το Σύνταγμα ως προς τη χωροταξική οργάνωση της χώρας, θέματα ιδιωτικής πολεοδόμησης, χρήσεων γης, τουριστικής και αστικής νομοθεσίας. Η πρώτη προσπάθεια να συνδυαστεί η τουριστική δραστηριότητα με το real estate γίνεται το 1997¹⁸ με την εισαγωγή στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο του εργαλείου των Περιοχών Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ), ενός οργανωμένου χωρικού υποδοχέα ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής και τουριστικής κατοικίας που μπορούν να μεταβιβασθούν

αυτοτελώς και κατά πλήρη κυριότητα σε τρίτους. Η εφαρμογή του περιορίστηκε στην ΠΟΤΑ Μεσσηνίας που ολοκληρώθηκε μετά από 20 χρόνια διαδικασιών και αποτελεί σήμερα τη μόνη ολοκληρωμένη οργανωμένη τουριστική εγκατάσταση μεγάλης κλίμακας στην Ελλάδα¹⁹.

Η ανάπτυξη residential tourism στην Ελλάδα προτείνεται από μια σειρά μελετών²⁰ που υποστηρίζουν ότι διατηρείται σημαντική ζήτηση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, ενώ υπάρχει σημαντικός αντίλογος που επισημαίνει σημάδια κάμψης του προϊόντος στην ευρωπαϊκή αγορά²¹. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, αρχίζει η συγκέντρωση γης²² από διάφορα επενδυτικά σχήματα που βλέπουν σε αυτή την κατεύθυνση μια επενδυτική δυνατότητα και πιέζουν πιο οργανωμένα για τις απαραίτητες θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα επέτρεπαν τη δυνατότητα δημιουργίας οργανωμένης τουριστικής κατοικίας στην Ελλάδα.

2.1. Παράγοντες που αποθαρρύνουν τις μεσαίες και μεγάλες επενδύσεις στον τουρισμό

Η διαπιστωμένη έλλειψη ικανού μεγέθους μεσαίων και μεγάλων τουριστικών επενδύσεων στην Ελλάδα φαίνεται ότι μπήκε ξανά στην αιχμή της δημόσιας συζήτησης, μετά την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης και τον σημαντικό περιορισμό των επενδυτικών δραστηριοτήτων²³. Την περίοδο αναφοράς μια σειρά από πρωτοβουλίες τραπεζών²⁴ και επιχειρηματικών φορέων (ΣΕΒ²⁵ και ΣΕΤΕ²⁶) φαίνεται ότι ασκεί οργανωμένα πλέον συγκροτημένη πίεση για συγκεκριμένες αλλαγές. Αυτές οι κατευθύνσεις εντάχθηκαν στις μνημονιακές πολιτικές που εφαρμόστηκαν την περίοδο αναφοράς. Από

15. Όπως είναι ο όρος στη διεθνή βιβλιογραφία βλ. και Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., Γκρίμπα Ε. 2011:453.

16. Μητράκη Ε. 2007.

17. Στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο χρησιμοποιείται ο όρος “τουριστική κατοικία” για τις προς πώληση κατοικίες εντός των οργανωμένων συγκροτημάτων (δηλαδή στα “Σύνθετα Τουριστικά Καταλύματα” (mixed use resorts), όπως θεσμοθετούνται με τον ν. 4002/11 και τα “Τουριστικά Χωριά” όπως θεσμοθετούνται με τον ν. 4092/12). Η χρήση του επιθετικού προσδιορισμού “τουριστικό” από τους εισηγητές αυτού του προϊόντος γίνεται κατά την άποψή μας για να ενισχύσει το τουριστικό πρόσημο σε αυτή την αναπτυξιακή πρακτική real estate.

18. Ν. 2545/1997 “Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές και άλλες διατάξεις”.

19. <http://www.kathimerini.gr/365652/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-odysseia-mias-megalhs-toyristikhs-ependyshs>

20. Σχετική μελέτη της ALPHA BANK (2006) εκτιμάει μια ζήτηση 3 εκατ. Ευρωπαίων ενδιαφερόμενων, που θα καλυφθεί με την προσφορά 1.000.000 κατοικιών. Η μελέτη της McKinsey and Company (2012), προσδιορίζοντας τις στρατηγικές για το αναπτυξιακό τουριστικό μοντέλο, μεταξύ αρκετών άλλων, εκτίμησε τη δυνατότητα κατασκευής 25 νέων Σύνθετων Τουριστικών Καταλυμάτων (integrated resorts) συνολικής επιφάνειας περίπου 4,5 εκατ. τ.μ.

21. Αυγερινού Σ., Σπυρόπουλος Ι., Τουφεγγοπούλου Α. 2013.

22. Από την αποδελτίωση των επενδυτικών φακέλων προκύπτει σε αρκετά ότι η αγορά γης έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000.

23. ΙΤΕΠ 2011.

24. ALPHA BANK 2006, Τραπεζα της Ελλάδος 2014.

25. ΣΕΒ 2010, ΣΕΒ 2014, McKinsey and Company 2012.

26. ΣΕΤΕ 2011.

την αποδελτίωση των σχετικών πρωτοβουλιών αλλά και εκθέσεων ανεξάρτητων φορέων²⁷, προκύπτουν ως σημαντικοί αποθαρρυντικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση μεγάλων και μεσαίων επενδύσεων στον τουρισμό οι παρακάτω:

A. Έλλειψη μεγάλων εκτάσεων

Η ύπαρξη πολλών μικρών ιδιοκτητών αυξάνει τον αριθμό των πράξεων που απαιτούνται για την απόκτηση ενός ικανού μεγέθους γης, και καθιστά τη διαδικασία πιο πολύπλοκη και χρονοβόρα. Το παράδειγμα της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας είναι ενδεικτικό, μιας και χρειάστηκε να αποκτήσει περισσότερα από 1.300 οικόπεδα²⁸.

B. Ασάφεια στο ιδιοκτησιακό καθεστώς

Με το ελληνικό κράτος να διεκδικεί σχεδόν το 60% της ελληνικής γης και παράλληλα τους ιδιώτες να διεκδικούν σχεδόν το 50% της ελληνικής γης, το ποσοστό των αλληλοεπικαλυπτόμενων διεκδικήσεων αυτή τη στιγμή είναι τουλάχιστον 10% – ποσοστό αρκετά υψηλό ώστε να αποτελεί σοβαρό εμπόδιο δυνητικών επενδύσεων²⁹. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ΕΤΕ (2014), η άρση αυτών των εμποδίων θα οδηγούσε σε επιπλέον ετήσια τουριστικά έσοδα της τάξης των €8,1 δισ. ετησίως (€6,3 δισ. σε επιπλέον τουριστικές εισπράξεις και €1,8 δισ. σε επιπλέον τουριστικές επενδύσεις).

Γ. Ασάφεια στο πλαίσιο των χρήσεων γης

Δομικά προβλήματα του χωρικού σχεδιασμού είναι η *έλλειψη συγκεκριμένης στόχευσης και συντονισμού με την αναπτυξιακή πολιτική*³⁰, ο επισφαλής χαρακτήρας του ισχύοντος καθεστώτος χωροθέτησης των ιδιωτικών επιχειρήσεων³¹ και κατ' επέκταση η *ανασφάλεια δικαίου στις επιχειρήσεις*³².

Ειδικότερα το πλαίσιο χρήσεων γης χαρακτηρίζεται από:

- Έγερση πολλαπλών επάλληλων και επικαλυπτόμενων επιπέδων και εργαλείων σχεδιασμού που το καθιστούν χαοτικό και χρονοβόρες και αναποτελεσματικές διαδικασίες ολοκλήρωσης χωροταξικών και πολεοδομικών σχεδίων.

- Έλλειψη καταγραφής και οριοθέτησης των προστατευόμενων περιοχών (δάση, αρχαιολογικοί χώροι, ρέματα, αιγιαλός κ.ά.).
- Έλλειψη οργανωμένων υποδοχέων παραγωγικών δραστηριοτήτων.
- Θέματα σύγκρουσης χρήσεων γης.
- Συχνές μεταβολές κανονιστικών διατάξεων που διέπουν την εγκατάσταση των παραγωγικών δραστηριοτήτων και φαινόμενα χορήγησης εγκρίσεων που διατρέχουν κίνδυνο προσβολής γιατί στηρίζονται σε ρυθμίσεις που έχουν κριθεί αντισυνταγματικές.

Δ. Νομοθετική και διοικητική δυσλειτουργία³³

Παρατηρείται γενικευμένη νομοθετική και διοικητική δυσλειτουργία, η οποία αντιστρατεύεται τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και υπονομεύει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων:

- Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα της διοικητικής διαδικασίας ενισχύουν τα περιθώρια αντιφατικών ερμηνειών, αδιαφάνειας και νομιμοφανούς παράκαμψης των κείμενων διατάξεων.
- Η ελλιπής στελέχωση και μηχανογράφηση των αρμόδιων υπηρεσιών δυσχεραίνουν τη συστηματική ανταπόκριση της διοίκησης στα ελεγκτικά και κυρωτικά της καθήκοντα.

3. Κριτική ανάλυση του νέου πλαισίου

Στις αιτιολογικές εκθέσεις των νομοθετικών ρυθμίσεων που εξετάστηκαν για τις ανάγκες του άρθρου (Παράρτημα 1) καταγράφεται ως επιδιωκόμενη στρατηγική η διαμόρφωση ενός “μεταρρυθμιστικού” πλαισίου με τους παρακάτω διατυπωμένους στόχους:

- Δημιουργία ενός φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος. Απλούστευση και επιτάχυνση διαδικασιών. Διαμόρφωση ενός ξεκάθਾਰου και σταθερού πλαισίου χωροθέτησης και περιβαλλοντικής αδειοδότησης που να ευνοεί τις μεγάλες επενδύσεις.
- Προσέλκυση μεγάλων τουριστικών επενδύσεων, με παράλληλη μείωση της διάσπαρτης τουριστικής δόμησης, με την ενθάρρυνση των οργανωμένων τουριστικών υποδοχέων.

27. Συνήγορος του πολίτη 2004:146-153.

28. Μικρό μέρος έγινε με αναγκαστική απαλλοτρίωση σύμφωνα με τη δυνατότητα που δίνει η νομοθεσία περί ΠΟΤΑ.

29. Ένας δείκτης που αφορά τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (Heritage Foundation) δίνει μια βαθμολογία 40/100 μόνο για την Ελλάδα, σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο 74/100. Οι παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη είναι κυρίως η ικανότητα των ατόμων και των επιχειρήσεων για την εκτέλεση των συμβάσεων, η πιθανότητα ότι η ιδιωτική περιουσία θα απαλλοτριωθεί και η ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος, ΕΤΕ 2014.

30. ΣΕΒ 2014.

31. Συνήγορος του πολίτη 2004.

32. ΣΕΒ 2014.

33. Συνήγορος του πολίτη 2004.

- Εισαγωγή τουριστικών προϊόντων και υποδομών που έλειπαν από την τουριστική προσφορά της χώρας και συνδέονται με την “τουριστική κατοικία”.
- Αξιοποίηση δημόσιας ακίνητης περιουσίας (αποπληρωμή του δημόσιου χρέους).

Στην περίοδο αναφοράς, η νομοθετική δραστηριότητα, η σχετική με τα θέματα που εξετάζουμε, ήταν καταγωγιστική. Σε ό,τι αφορά το ζήτημα που εξετάζουμε, με πρωτοβουλία των συναρμόδιων υπουργείων ψηφίστηκαν 26 νόμοι και ΠΝΠ (Παράρτημα 1) και εκδόθηκε ένα πλήθος ΠΔ, ΚΥΑ και ΥΑ, γεγονός που αποδεικνύει ότι υπό την πίεση των μνημονιακών δεσμεύσεων και των προαπαιτούμενων ενεργειών που ζητήθηκαν, καθημερινά άλλαζαν όλα τα σχετικά νομικά αντικείμενα. Από την αποδελτίωση των παραπάνω νομοθετικών ρυθμίσεων, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατευθύνσεις με αντιφατικά χαρακτηριστικά: α) μια μεταρρυθμιστική λογική στη στοχοθέτηση που περιγράψαμε παραπάνω και β) ενίσχυση υφιστάμενων παθογενειών που υπονομεύουν τον ανταγωνισμό. Ειδικότερα:

3.1. Πρωτοβουλίες που ακολουθούν μια μεταρρυθμιστική λογική

Μείωση των σταδίων δανειοδότησης από 6 σε 3 (Πίνακας 3, βλ. σ. 55) με τον περιορισμό του κρατικού ελέγχου στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής αδειοδότησης και της έγκρισης δόμησης³⁴. Στις μικρότερες επιχειρήσεις –που αποτελούν το 85% περίπου του συνόλου³⁵– απλοποιείται περισσότερο η διαδικασία με την εισαγωγή των Πρότυπων Περιβαλλοντικών Δεσμεύσεων³⁶. Τέλος, αρμοδιότητες ελέγχου και πιστοποίησης εκχωρούνται από το κράτος σε ιδιώτες, όπως ο έλεγχος της πραγματοποιούμενης δόμησης των νέων οικοδομών³⁷ καθώς και οι αρμοδιότητες κατάταξης των καταλυμάτων σε κατηγορίες³⁸. Για τη διευκόλυνση των μεγάλων επενδύ-

σεων δημιουργούνται ειδικές υπηρεσίες “μιας στάσης”, όπως το Enterprise Greece³⁹ και ειδικοί μηχανισμοί, όπως είναι οι *Στρατηγικές Επενδύσεις*⁴⁰, ένα ειδικό προνομιακό πλαίσιο για τις επενδύσεις στρατηγικής σημασίας. Συστήνεται το ΤΑΙΠΕΔ⁴¹ για την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας. Εισάγονται νέα προϊόντα (όπως τα *Σύνθετα Τουριστικά Καταλύματα*⁴² – *mixed use resorts*) και χωρικά εργαλεία ειδικών πολεοδομικών και χωροταξικών ρυθμίσεων για τη δημιουργία μεγάλων τουριστικών επενδύσεων (τα *Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων* – ΕΣΧΑΔΑ⁴³ και τα *Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων* επί ιδιωτικών ακινήτων – ΕΣΧΑΣΕ⁴⁴) και εγκρίνεται ένα χωροταξικό πλαίσιο για τον τουρισμό⁴⁵ που προωθεί κατά προτεραιότητα τις οργανωμένες εγκαταστάσεις μεγάλης κλίμακας.

Τα *Σύνθετα Τουριστικά Καταλύματα* θεσμοθετούνται με τον ν. 4002/2011 ως μια κατηγορία τουριστικού καταλύματος, αλλά ουσιαστικά λειτουργούν ως ένα υβρίδιο μεταξύ οργανωμένου χωρικού υποδοχέα και τουριστικού προϊόντος. Χωροθετούνται σε οικόπεδο από 150 έως 800 στρ. και περιλαμβάνουν ξενοδοχείο 5*, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής και τουριστικές κατοικίες που μπορεί μακροχρόνια να μισθωθούν ή να ενοικιαστούν. Τη διαδικασία διαχειρίζεται το Υπουργείο Τουρισμού. Μέχρι σήμερα έχουν κατατεθεί 11 προτάσεις⁴⁶ για τη δημιουργία ΣΤΚ από τις οποίες οι 4 (σε Κέα, Μήλο, Ίο, Λακωνία) βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο – έγκριση περιβαλλοντικών όρων ΚΥΑ δημιουργίας ΣΤΚ (βλ. Παράρτημα 2).

Το πλαίσιο των *Στρατηγικών Επενδύσεων*. Ως “στρατηγικές επενδύσεις” μπορεί να χαρακτηριστούν τουριστικές επενδύσεις στρατηγικής σημασίας σύμφωνα με τις ισχύουσες προϋποθέσεις. Η διαδικασία κινείται από το Υπουργείο Ανάπτυξης. Από τα ανοιχτά δεδομένα του

34. Μέσα από έναν συνδυασμό μιας σειράς νομοθετημάτων και κυρίως τον ν. 4014/2011, τον ν. 4030/2011 και τον ν. 4276/2014.

35. <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=JZXU2DEF7Q8%3D&tabid=37&language=el-GR>

36. Με την Υ.Α. 1958/12 (Πρότυπες Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις για τον Τουρισμό) που εκδόθηκε με εξουσιοδότηση του ν. 4014/2011, αυτοδίκαια ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει την ευθύνη να τηρεί τα προβλεπόμενα.

37. Με τον ν. 4030/2011 την ευθύνη για την άδεια δόμησης την έχουν οι μελετητές, ενώ τον έλεγχο οι ελεγκτές δόμησης που είναι ιδιώτες μηχανικοί.

38. Με τον ν. 4276/2014, η αρμοδιότητα κατάταξης των καταλυμάτων σε κατηγορίες εκχωρείται πλέον από τον ΕΟΤ στο ΞΕΕ.

39. Ν. 3894/2010.

40. Ν. 3894/2010, ν. 3986/2011, ν. 4072 /2012, ν. 4146/2013.

41. Ν. 3986/2011.

42. Ν. 4002/2011.

43. Ν. 3986/2011.

44. Ν. 4146/2013.

45. Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο (ΕΠΧΣΑΑ) για τον Τουρισμό ΦΕΚ 3155/Β/2013.

46. Πηγή: Υπ. Τουρισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Χαρακτηριστικά ΣΤΚ

Προϋποθέσεις δημιουργίας ΣΤΚ:

- Να διαθέτουν γήπεδο 150-800 στρ.
- Να περιλαμβάνουν ξενοδοχείο 5*, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής και τουριστικές κατοικίες

Πλεονεκτήματα ΣΤΚ:

- Απλούστερη και ταχύτερη διαδικασία από τους οργανωμένους τουριστικούς υποδοχείς (ΠΟΤΑ, ΠΕΡΠΟ κ.ά.)
- Απλούστερη και σαφέστερη διαδικασία από τις Στρατηγικές Επενδύσεις
- Δυνατότητα πώλησης τμήματος των τουριστικών κατοικιών (από 30%-70% ανάλογα με τον ΣΔ από 0,15 -0,05)
- Χωροθέτηση παντού σύμφωνα με το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τον τουρισμό
- Τοποθέτηση κτιρίων κατοικιών σε απόσταση 10 μέτρων από αιγιαλό

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Χαρακτηριστικά Στρατηγικών Επενδύσεων

Προϋποθέσεις ένταξης στο καθεστώς των Στρατηγικών Επενδύσεων:

- Η επένδυση πρέπει να έχει ένα ελάχιστο κόστος π.χ. άνω των €100 εκατ. (100.000.000) ή να δημιουργεί συγκεκριμένες θέσεις εργασίας π.χ. άνω των 150 θέσεων εργασίας

Πλεονεκτήματα Στρατηγικών Επενδύσεων:

- Παραχώρηση αιγιαλού χωρίς διαγωνισμό
- Δυνατότητα ειδικών πολεοδομικών και χωροταξικών παρεκκλίσεων μέσω ΕΣΧΑΣΕ και ΕΣΧΑΔΑ
- Μεγαλύτερες δυνατότητες αξιοποίησης και πώλησης από τα ΣΤΚ
- Δυνατότητα θέσπισης φορολογικών κινήτρων
- Δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης
- Διαχείριση φακέλου από την Invest in Greece, μοναδικό σημείο επαφής μεταξύ επενδυτή και Δημοσίου
- Χορήγηση διοικητικών αδειών σε 45 ημέρες (δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί)

Υπ. Ανάπτυξης⁴⁷ μέχρι τα τέλη του 2014 είχαν ενταχθεί στη διαδικασία των Στρατηγικών Επενδύσεων τρεις επενδυτικές προτάσεις συνολικού εκτιμώμενου προϋπολογισμού 1.408,6 εκατ. ευρώ. (βλ. Παράρτημα 2).

3.2. Ενίσχυση υφιστάμενων παθογενειών που υπονομεύουν τον ανταγωνισμό

Μια σειρά ρυθμίσεων διακινούν τη συνεχή επέκταση της “κόκκινης γραμμής” νομιμοποίησης αυθαιρέτων κάθε χρήσης, όπως οι ν. 4014/11 & ν. 4178/13 για τη “νομιμοποίηση” αυθαιρέτων και ο πρόσφατος 4315/2014⁴⁸ που επεκτείνει τη δυνατότητα τακτοποίησης δασικών

εκτάσεων που έχουν καταπατηθεί. Μέχρι και τον Οκτώβριο του 2014⁴⁹ έχουν ξεπεράσει τις 700.000 οι αιτήσεις υπαγωγής στις ρυθμίσεις των ν. 4014/11 & ν. 4178/13 και υπολογίζονται σε πάνω από 41 εκατ. τετραγωνικά δόμησης. Το 62% αφορά εξοχικές κατοικίες και τουριστικές περιοχές. Σε ποσό άνω των 2,4 δισ. ευρώ υπολογίστηκαν τα έσοδα που έφερε στο κράτος η διαδικασία της “νομιμοποίησης” αυθαιρέτων.

Η διατήρηση της εκτός σχεδίου δόμησης και μια σειρά προνομιακές για τα μικρά καταλύματα νέες ρυθμίσεις (άμεση και χωρίς έλεγχο τουριστική αδειοδότηση, νομιμοποίηση επιπλέον τετραγωνικών, δηλαδή αύξηση

47. <http://www.investingreece.gov.gr/default.asp?pid=173&la=2>.

48. Σχετική ανακοίνωση της WWF: ΥΠΕΚΑ - Υπουργείο Περιορισμένης Ευθύνης & Καταπατήσεων <http://www.wwf.gr/news/1337-2014-12-09-14-00-01>.

49. http://portal.tee.gr/portal/page/portal/INFO_TEE/INFO_2014/oct_2014/NEWSLETTER20141013.pf

των προς εκμετάλλευση χώρων, χωροθέτηση χωρίς περιορισμούς), επέφερε εντυπωσιακή αύξηση αυτής της κατηγορίας των καταλυμάτων. Μόνο μέσα στο 2014 χορηγήθηκε σήμα λειτουργίας σε 3.783 αυτοεξυπηρετούμενα καταλύματα σε όλη τη χώρα⁵⁰.

Τέλος, μέχρι και το τέλος της περιόδου αναφοράς, καθυστερήσεις ή παραλείψεις διατηρούν ανεπίλυτα ζητήματα, καίρια για την ανάπτυξη των επενδύσεων. Η έλλειψη δασολογίου και οριοθέτησης του αιγιαλού έχουν ως συνέπεια να παραμείνει μεγάλο τμήμα της ελληνικής επικράτειας σε μια γκρίζα ζώνη. Η καθυστέρηση της ολοκλήρωσης του Κτηματολογίου διατηρεί την ασάφεια ως προς το ιδιοκτησιακό των ακινήτων, αποτελεί εμπόδιο στη χρησιμοποίησή τους για παραγωγικούς σκοπούς και είναι η ρίζα δημιουργίας δικαστικών διενέξεων⁵¹.

3.3. Σχολιασμός του σημερινού πλαισίου με βάση τα κριτήρια που έχουν τεθεί

Αναφορικά με την αποτελεσματικότητα του νέου πλαισίου και της συνέπειας με τη στοχοθέτησή του, εκτιμάμε ότι ο στόχος της προσέλκυσης νέων μεγάλων επενδύσεων φαίνεται ότι έχει ικανοποιηθεί κατά ένα μέρος, μια και τα νέα εργαλεία έδωσαν τη δυνατότητα σε επενδυτικές προτάσεις προϊόντων, που δεν υπήρχαν στην ελληνική αγορά, να προχωρήσουν (Παράρτημα 2). Ωστόσο το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά “λιμνάζουσες” εδών και χρόνια υποθέσεις και λιγότερο νέες προτάσεις⁵². Αντίθετα, ο στόχος της μείωσης της διάσπαρτης τουριστικής δόμησης δεν έχει ικανοποιηθεί, ένα αναμενόμενο μάλλον αποτέλεσμα, αφού το σημερινό πλαίσιο –όπως προκύπτει και εκ του αποτελέσματος– ευνοεί τελικά τη μικρή και πολύ μικρή τουριστική μονάδα.

Μέσα από τις εφαρμοσμένες πολιτικές αναγνωρίζεται ο τουρισμός ως βασικός οικονομικός και αναπτυξιακός πυλώνας. Στο τέλος της περιόδου αναφοράς, και μέσα από μια σειρά διορθωτικών ρυθμίσεων που ενίσχυσαν το

βαθμό συνοχής των επιμέρους πολιτικών, έχει διαμορφωθεί μια αρκετά συγκροτημένη πολιτική μεταξύ των αδειοδοτικών φορέων (ΥΠΕΚΑ, του Υπ. Τουρισμού και του Υπ. Ανάπτυξης), η οποία είχε τη θετική ανταπόκριση επαγγελματικών φορέων του τουρισμού. Ωστόσο οι συγκεκριμένες επιλογές αναπτυξιακής κατεύθυνσης δεν εξασφάλισαν ευρύτερη συναίνεση των επιστημονικών και περιβαλλοντικών φορέων που θα εξασφάλιζε την αίσθηση σταθερότητας στους επενδυτές⁵³.

Ο διατυπωμένος στόχος της απλοποίησης της αδειοδοτικής διαδικασίας, όπως προκύπτει από την ανάλυση, έχει επιτευχθεί. Η πολιτική επιλογή της μείωσης του κρατικού ελέγχου και η είσοδος των ιδιωτών στην κατάταξη και τον έλεγχο μένει μεσοπρόθεσμα να δοκιμαστεί. Ωστόσο για να μπορέσει να γίνει δυνατή η εφαρμογή αυτού του νέου πλαισίου, θα πρέπει να παρασχεθεί στον κρατικό μηχανισμό η δυνατότητα να εργαστεί ουσιαστικά προς αυτή την κατεύθυνση. Το ζητούμενο δεν είναι να εκμηδενιστεί ο χρόνος που χρειάζεται η διοίκηση να επεξεργαστεί τα σύνθετα θέματα που άπτονται των διαφόρων επενδυτικών έργων, αλλά να της έχουν παρασχεθεί τα μέσα ώστε να ανταποκριθεί με εγκυρότητα⁵⁴.

Η διατήρηση της ασάφειας στο ιδιοκτησιακό καθεστώς (καθυστέρηση Κτηματολογίου) και στις χρήσεις γης (οριοθέτηση δασικών περιοχών και αιγιαλού), η απουσία ευρύτερων συναινέσεων και ο συνεχής καταϊγισμός ρυθμίσεων, φωτογραφικών και αποσπασματικών⁵⁵, δεν διαμορφώνει ένα ξεκάθαρο και σταθερό περιβάλλον.

Η εισαγωγή χιλιάδων “τακτοποιημένων αυθαίρετων” τετραγωνικών στην αγορά παραθεριστικής και τουριστικής κατοικίας με ιδιαίτερα ευνοϊκούς οικονομικούς όρους, χωρίς καμιά ουσιαστική πρόνοια ελέγχου της χωροθέτησης και της ποιότητάς τους, αλλά και η σταθερότητα στην ανοχή του ελληνικού κράτους στις καταπατήσεις της περιουσίας του, δημιουργούν συνθήκες αθέμιτου ανταγωνισμού μεταξύ του νόμιμου και του αυθαίρετου επενδυτή.

50. Στοιχεία από το Υπ. Τουρισμού.

51. Από την ομιλία του πρώην προέδρου του ΣτΕ κ. Κ. Μενουδάκου στην ημερίδα του WWF Ελλάς για μια “Ζωντανή Ελληνική Οικονομία” 2014.

52. Σαραντάκου Ε. 2103.

53. Η WWF Ελλάς υπέβαλε αίτηση ακύρωσης του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού για τον Τουρισμό στο Συμβούλιο της Επικρατείας τον Φεβρουάριο 2014. Ο κύριος προβαλλόμενος λόγος ακύρωσης αφορά τις ρυθμίσεις που επιτρέπουν τη δημιουργία οργανωμένων υποδοχών τουριστικών δραστηριοτήτων και σύνθετων τουριστικών καταλυμάτων σε περιοχές του δικτύου Natura 2000, μεταξύ των οποίων και μικρά νησιά (<300 μέτρων). Αίτηση ακύρωσης υποβλήθηκε και από άλλους φορείς και περιβαλλοντικές οργανώσεις, όπως η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, καθώς και οι δήμοι Κιμώλου και Λειψών.

54. Είναι νωρίς ακόμη να κρίνουμε το θέμα της επίταξης των διαδικασιών, μια και χρειάζεται ένα διάστημα για την προσαρμογή της διοίκησης στο νέο πλαίσιο, διάστημα στο οποίο θα γίνουν και οι τυχόν απαραίτητες διορθωτικές κινήσεις ώστε να επιλυθούν τυχόν διοικητικές δυσλειτουργίες.

55. Για παράδειγμα μετά τις αρχικές προδιαγραφές των Σύνθετων Τουριστικών καταλυμάτων στον ν. 4002/11, ακολούθησε μια μεγάλη σειρά επιμέρους αλλαγών και προσθηκών στο προϊόν (με τη μορφή τροπολογιών σε επόμενους νόμους) ώστε να μπορέσει να προσαρμοστεί στις ανάγκες των υφιστάμενων επενδυτικών προτάσεων.

4. Συμπεράσματα

Από την κριτική ανάλυση του νέου πλαισίου δημιουργίας τουριστικών επενδύσεων που διαμορφώθηκε την περίοδο 2010-14, προκύπτει ότι αποτελεί έκφραση μιας πολιτικής αρκετά συνεκτικής στη στοχοθέτηση, επιδιώκοντας αφενός να προσελκύσει μεγάλες τουριστικές επενδύσεις και αφετέρου να προωθήσει τη δημιουργία τουριστικών προϊόντων και υποδομών που έλειπαν από την τουριστική προσφορά της χώρας, θέτοντας ως αναπτυξιακή προτεραιότητα την ανάπτυξη της “τουριστικής κατοικίας”.

Η παραπάνω πολιτική στηρίχθηκε στη διαπιστωμένη ανάγκη για μεταρρυθμίσεις στη χωρική και αναπτυξιακή πολιτική, συνδέθηκε με πρωτοβουλίες και προτάσεις επενδυτικού χαρακτήρα Ελληνικών Τραπεζών, φορέων εκπροσώπησης του Τουρισμού και της Βιομηχανίας. Επιπλέον υποστηρίχθηκε έμμεσα ή άμεσα από πολιτικές του Μνημονίου οι οποίες επιδίωκαν την απλοποίηση και επιτάχυνση της αδειοδοτικής διαδικασίας των επενδύσεων. Ωστόσο, παράλληλα με τα παραπάνω, προκύπτει ότι διατηρούνται και διαιωνίζονται πρακτικές που ενισχύουν υφιστάμενες παθογένειες και υπονομεύουν την προσπάθεια για δημιουργία ενός ξεκάθਾਰου επενδυτικού περιβάλλοντος.

Βιβλιογραφία

Alpha Bank, *Οικονομικό Δελτίο*, 2006, “Παραθεριστική κατοικία και χωροταξικός σχεδιασμός”.

Αυγερινού Σ., Σπυρόπουλος Ι., Τουφεγγοπούλου Α., 2013, *Τουριστική κατοικία και θεσμική της κατοχύρωση στον Ελληνικό χώρο*, ERSA GR 11^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο 2013.

Βαγιονής Ν., 2014, “Τουρισμός πολυτελείας στην Ελλάδα: Σημασία και δυνατότητες”, στο *Ελληνική Οικονομία* Τ.11, Νοεμβ. 2014, σ. 38-48.

Βαγιονής Ν., Κασιάτης Ε., Καφούρου Β., 2011, *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα. Δυναμική και αναπτυξιακές προοπτικές*, ΚΕΠΕ, Έκθεση Νο 66.

Γιαννακούρου, Γ. και Καυκαλάς, Γ., 2014, “Επανεξετάζοντας τη χωροταξία σε περίοδο κρίσης: αναγκαιότητα, περιεχόμενο και προϋποθέσεις της μεταρρύθμισης”, στο Μασουράκης, Μ. και Γκόρτσος, Χ., (επιμέλεια), *Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη: προτάσεις πολιτικής*, Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών, σ. 511-522.

Εθνική Τράπεζα, 2014, *Χρήσεις γης και τουρισμός*.

ΕΜΠ, 2011, *Ημερίδα για την Οικονομική Συγκυρία και Χωροταξία του Τουρισμού, Πρακτικά Ημερίδας*, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

ΙΤΕΠ, 2008, *Η εικόνα του ξενοδοχειακού δυναμικού της Ελλάδας. Ανάγκη αλλαγής της πολιτικής των επενδυτικών κινήτρων*, Αθήνα.

ΙΤΕΠ, 2011, *Εξελίξεις στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχειακής Αγοράς κατά τα έτη 2010-2011*, Αθήνα.

Κλαμπατσέα Ε., 2012, “Ο σχεδιασμός του χώρου ως μέσο διαχείρισης της κρίσης στην Ελλάδα”, *Πρακτικά 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., Γκρίμπα Ε., 2011, *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Ζήτηση και προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού*, εκδόσεις Κριτική.

Μητράκη Ε., 2007, *Η τουριστική κατοικία στην Ελλάδα. Προβλήματα και προοπτικές*. Τελική εργασία στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης.

Οικονόμου Δ., “Σύστημα χωρικού σχεδιασμού. 2000, Η ελληνική πραγματικότητα και η διεθνής εμπειρία”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 101-102, Αθήνα, σ. 3-58 (9).

Οικονόμου, Δ., 2008, “Τα συστήματα χωροταξικού σχεδιασμού στο διεθνή χώρο σήμερα: μια συγκριτική επισκόπηση”, στο Γοσποδίνη Α., (επιμ.), *Διάλογοι για το σχεδιασμό του χώρου και την ανάπτυξη*, Αθήνα, Κριτική: 171-198.

Σαραντάκου Ε., 2013, *Μεγάλες τουριστικές επενδύσεις. Εφαρμόζοντας το Νέο πλαίσιο Αδειοδότησης*, εισήγηση στο ΕΜΠ.

Σαραντάκου Ε., 2010, *Ωριμοί τουριστικοί προορισμοί. Εξέλιξη και δυνατότητες μετάβασης σε ένα βιώσιμο μοντέλο θερινού-πολιτιστικού τουρισμού. Η ελληνική περίπτωση*, Διδακτορική Διατριβή Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας.

Sarantakou E., 2009, *Investigation of the impact of state policies on the development of Greek tourism destinations under the existing institutional framework. The case of the island of Aegina*, 4th International Scientific Conference, University of the Aegean.

ΣΕΒ, 2010, *Επιχειρηματικότητα χωρίς εμπόδια, 30 πεδία δράσης για τη δημιουργία φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος*, Σχέδιο Διαβούλευσης, Αθήνα.

ΣΕΒ, 2014, *Εθνικό Σύστημα Χωρικού Σχεδιασμού από τη σκοπιά της επιχειρηματικότητας*, Αθήνα.

ΣΕΤΕ 2011, *Ελληνικός Τουρισμός 2020: Πρόταση για το νέο αναπτυξιακό μοντέλο*.

Σούκη Σ., 2008, “Η εξοχική κατοικία μπορεί να φέρει στην Ελλάδα 150 δισ. Ευρώ”, στο Ηλεκτρονικό περιοδικό *Τουρισμός*.

Συνήγορος του πολίτη, 2004, *Ετήσια έκθεση*.

Τράπεζα της Ελλάδος, 2014, *Κλαδική μελέτη: Χρήσεις γης και Τουρισμός*.

Τσάρτας Π., 2010, *Ελληνική Τουριστική Ανάπτυξη, χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις*, εκδόσεις Κριτική.

Tsartas, P., and Lagos, D., 2013. “Critical Evaluation of the Greek Tourism Policy”, *European Socio-Economic Integration, Innovation, Technology, and Knowledge Management*, Springer. (28), pp. 203-221.

Τσάρτας Π., Παπαθεοδώρου Α., 2013, "Η Παθογένεια του Ελληνικού Τουριστικού Προϊόντος και η Προσπάθεια Αναβάθμισής του", Ημερίδα ΕΜΕΚΑ.

Τσάρτας, Π., Παπαθεοδώρου, Α., Λαγός, Δ., Σιγάλα, Μ., Χρήστου, Ε., Σπιλάνης, Ι. και Σταυρινούδης, Θ., 2010, *Η σημασία του τουρισμού για την Ελληνική οικονομία-κοινωνία και προτάσεις πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη*, Μελέτη χρηματοδοτούμενη από τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Νόμοι που εκδοθήκαν την περίοδο 2010-2014 και διαμόρφωσαν το νέο πλαίσιο δημιουργίας των τουριστικών επενδύσεων:

1. Ν. 3843/2010 (ΦΕΚ 62Α/28.4.2010) Ταυτότητα κτιρίων, υπερβάσεις δόμησης & αλλαγές χρήσης.
2. Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87Α/7.6.2010) Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης.
3. Ν. 3882/2010 (ΦΕΚ 166Α/22.9.2010) Εθνική υποδομή γεωχωρικών πληροφοριών.
4. Ν. 3889/2010 (ΦΕΚ 182Α/14.10.2010) Χρηματοδότηση περιβαλλοντικών παρεμβάσεων, Πράσινο Ταμείο, Κύρωση δασικών χαρτών κλπ.
5. Ν. 3894/2010 (ΦΕΚ 204 Α/2.12.2010) Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων.
6. Ν. 3986/2011 (ΦΕΚ 152Α/1.7.2011) Επείγοντα μέτρα εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-15.
7. Ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60Α/31.3.2011) Διατήρηση της βιοποικιλότητας.
8. Ν. 4002/11 (ΦΕΚ 180Α/22.8.2011) Τροποποίηση της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου - Ρυθμίσεις για την ανάπτυξη και τη δημοσιονομική εξυγίανση-Θέματα αρμοδιότητας υπουργείων Οικονομικών, Πολιτισμού και Τουρισμού και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.
9. Ν. 4014/2011 (ΦΕΚ 209Α/21.8.2011) Περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, ρύθμιση αυθαιρέτων σε συνάρτηση με δημιουργία περιβαλλοντικού ισοζυγίου κ.ά. διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.
10. Ν. 4030/2011 (ΦΕΚ 249Α/25.11.2011) Νέος τρόπος έκδοσης αδειών δόμησης, ελέγχου κατασκευών.
11. Ν. 4046/12 (ΦΕΚ 28Α/14.2.2012) Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου Μνημονίου συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος κ.ά. επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημόσιου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας.
12. Ν. 4049/2012 (35 Α/23.2.12) Αντιμετώπιση της βίας στα γήπεδα, του Ντόπινγκ, των προσυεννοημένων αγώνων και λοιπές διατάξεις - κεφ. Δ': διατάξεις σχετικά με τη δομή και τη λειτουργία του ΕΟΤ.
13. Ν. 4067/2012 (ΦΕΚ 79 Α/9.4.2012) Νέος Οικοδομικός Κανονισμός.
14. Ν. 4070/2012 (ΦΕΚ Α 82/10.4.2012) Ρυθμίσεις ηλεκτρονικών επικοινωνιών, μεταφορών, δημοσίων έργων και άλλες διατάξεις - Μέρος Ε', κεφ. Β: Λειτουργική αδειοδότηση τουριστικών καταλυμάτων (άρ. 150-154).
15. Ν. 4072/2012 (ΦΕΚ Α 86/11.4.2012) Βελτίωση Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος Νέα Εταιρική Μορφή Σήματα Μεσίτες Ακινήτων Ρύθμιση Θεμάτων Ναυτιλίας, Λιμένων και Αλιείας και άλλες διατάξεις.
16. Ν. 4092/12 (ΦΕΚ 220Α 8/11/2012) Κύρωση της από 6 Σεπτεμβρίου 2012 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου "Τροποποίηση του τελευταίου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 3 του νόμου 3986/2011 και άλλες διατάξεις".
17. Ν. 4117/2013 (ΦΕΚ Α 29/5.2.2013) Κύρωση της από 31 Οκτωβρίου 2012 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου "Τροποποίηση της παρ. 16 του άρθρου 49 του ν. 4030/2011 "Νέος τρόπος έκδοσης αδειών δόμησης, ελέγχου κατασκευών και λοιπές διατάξεις (Α' 249)" και λοιπές διατάξεις του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, άρθρο 2 παρ. 6 και 7.
18. Ν. 4146/2013 (ΦΕΚ Α 90/18.4.2013) Διαμόρφωση Φιλικού Αναπτυξιακού Περιβάλλοντος για τις Στρατηγικές και Ιδιωτικές Επενδύσεις και άλλες διατάξεις.
19. Ν. 4179/2013 (ΦΕΚ Α 175/8.8.2013) Απλούστευση διαδικασιών για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στον τουρισμό, αναδιάρθρωση του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού και λοιπές διατάξεις.
20. Ν. 4242/2014 (ΦΕΚ Α 50/28.2.2014) Ενιαίος Φορέας Εξωστρέφειας και άλλες διατάξεις.
21. Ν. 4258/2014 (ΦΕΚ 94 Α/14.4.2014) Διαδικασία Οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα. Ρυθμίσεις Πολεοδομικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις.
22. Ν. 4262/2014 (ΦΕΚ 114 Α/10.5.2014) Απλούστευση της αδειοδότησης για την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας και άλλες διατάξεις.
23. Ν. 4269/2014 (ΦΕΚ 142 Α/28.6.2014) Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση. Βιώσιμη ανάπτυξη.
24. Ν. 4276/2014 (ΦΕΚ 155 Α/30.7.2014) - Απλούστευση διαδικασιών λειτουργίας τουριστικών επιχειρήσεων και τουριστικών υποδομών, ειδικές μορφές τουρισμού και άλλες διατάξεις.
25. Ν. 4280/2014 (ΦΕΚ 159 Α/8.8.2014) Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδομία. Βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών. Ρυθμίσεις δασικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις.
26. Ν. 4315/2014 (ΦΕΚ 269 Α/24.12.2014) Πράξεις εισφοράς σε γη και σε χρήμα - Ρυμοτομικές απαλλοτριώσεις και άλλες διατάξεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Μεγάλες τουριστικές επενδύσεις που βρίσκονταν σε σχετικά προχωρημένο στάδιο αδειοδότησης έως το τέλος του 2014:

Με τη διαδικασία των ΣΤΚ έχουν προχωρήσει σε στάδιο έκδοσης ΚΥΑ:

- ΣΤΚ στην Κέα, Kea Resort, αποτελούμενου από ξενοδοχείο 350 κλινών, κέντρο θαλασσοθεραπείας και τουριστικές κατοικίες σε έκταση 645 στρεμμάτων στη θέση Βρόσκος στην Τζια. Έχει εκδοθεί η ΚΥΑ δημιουργίας και το έργο βρίσκεται στη φάση έγκρισης της αρχιτεκτονικής μελέτης.
- ΣΤΚ στη Μήλο, 216 κλινών, τουριστικές κατοικίες και εγκαταστάσεις spa, σε έκταση 450 στρεμμάτων στη Μήλο, ιδιοκτησίας της Axsite Αγροτική Τουριστική. Έχει εκδοθεί η ΚΥΑ (5/14).
- ΣΤΚ στη Μαγνησία, την Ίο και την Αχαΐα σε στάδιο έκδοσης της ΚΥΑ.

Αντίστοιχα με τη διαδικασία των Στρατηγικών Επενδύσεων έχουν ενταχθεί μέχρι σήμερα τα:

- ΙΤΑΝΟΣ ΓΑΙΑ στην Κρήτη, συνολικής δυναμικότητας 1.936 κλινών σε συνδυασμό με γκολφ. Έχει εγκριθεί η ένταξη στο καθεστώς των Στρατηγικών Επενδύσεων (12/12) και έχει εγκριθεί η δυνατότητα κατάρτισης Ειδικού Σχεδίου Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΣΧΑΣΕ) (10/13) Εκτιμώμενος προϋπολογισμός 267,7 εκατ. ευρώ.
- PRAVITA ESTATE – Σύνθετη τουριστική ανάπτυξη στο Δήμο Πολυγύρου Χαλκιδικής. Έχει εγκριθεί η ένταξη στο καθεστώς των Στρατηγικών Επενδύσεων (10/13) Εκτιμώμενος προϋπολογισμός 796 εκατ. ευρώ.
- “KILADA HILLS” στην Κοιλάδα του Νομού Αργολίδας, για τη δημιουργία πολυτελούς παραθεριστικού-τουριστικού χωριού με ξενοδοχείο 5 αστέρων, γήπεδο και κτίριο λέσχης γκολφ. Έχει εγκριθεί η ένταξη στο καθεστώς των Στρατηγικών Επενδύσεων (10/13). Εκτιμώμενος προϋπολογισμός 344,9 εκατ. ευρώ.

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες των ελληνικών εξαγωγών: Ανάλυση των επιδράσεων της διεθνούς ζήτησης και της εγχώριας ανταγωνιστικότητας στις ελληνικές κλαδικές εξαγωγές*

Πλάτων Μονοκρούσος**,
Δημήτριος Θωμάκος***

Σύνοψη

Στην εργασία αυτή παρουσιάζουμε μέρος των εμπειρικών αποτελεσμάτων μιας ευρύτερης μελέτης για τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ελληνικών εξαγωγών. Χρησιμοποιώντας νέα δεδομένα για τη διεθνή ζήτηση και την εγχώρια ανταγωνιστικότητα, την πραγματική ισοτιμία, αλλά και άλλους ποιοτικούς και ποσοτικούς δείκτες ανταγωνιστικότητας, αναλύουμε τις επιδράσεις στις εξαγωγές από μεταβολές των προσδιοριστικών τους παραγόντων. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης δείχνουν (α) τις κλαδικές διαφορές στις εκτιμημένες ελαστικότητες των προσδιοριστικών παραγόντων και επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση των δυναμικών αλλαγών που μπορεί να περιμένουμε στις μελλοντικές εξαγωγές και (β) μια σειρά εφαρμόσιμων προτάσεων εξαγωγικής οικονομικής πολιτικής.

1. Εισαγωγή

Οι προοπτικές μελλοντικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, στη μετά την κρίση εποχή, που ελπίζουμε ότι τώρα διανύουμε, εμφανίζονται άρρηκτα συνδεδεμένες με μια πληθώρα διαρθρωτικών αλλαγών σε οικονομικό αλλά και κοινωνικό επίπεδο. Μια από τις αλλαγές αυτές είναι και ο επαναπροσανατολισμός της εμπορικής δραστηριότητας της χώρας με ανανεωμένη έμφαση στις εξαγωγές, που κατά πολλούς μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα στήριξης της νέας αναπτυξιακής προσπάθειας.

Η Ελλάδα ήταν ανέκαθεν χώρα με ισχυρό εμπορικό προσανατολισμό, αν μη τι άλλο, από την ανάγκη και το

εμπορικό “δαιμόνιο” του Έλληνα. Όπως είναι φυσικό, ο προσανατολισμός αυτός διαφοροποιείται διαχρονικά ανάλογα και με τις επικρατούσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και, την τελευταία τουλάχιστον δεκαετία, παρουσίαζε σημαντική συγκέντρωση στις εισαγωγές που με τη σειρά τους τροφοδοτούσαν την ιδιωτική κατανάλωση. Με την έλευση της οικονομικής κρίσης, την πτώση της ζήτησης και τις αλλαγές που συντελούνται ακόμη στην παραγωγική δομή της χώρας, αποκαλύπτεται σιγά-σιγά η δυναμική μεγάλη δύναμη που μπορεί να αποτελεί ο επαναπροσανατολισμός της εμπορικής δραστηριότητας προς περισσότερες εξαγωγές. Ας σημειωθεί ότι κατά την προ-κρίσης περίοδο οι ελληνικές εξαγωγές τα πήγαιναν και αυτές πολύ καλά, ήταν όμως πολλές τάξεις μεγέθους μικρότερες από τις εισαγωγές – εξ ου και τα προβλήματα με το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας.

Για να μπορέσουμε να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν οι εξαγωγές να γίνουν κινητήρια δύναμη ανάπτυξης, πρέπει να μελετήσουμε τους προσδιοριστικούς τους παράγοντες και τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκαν ιστορικά μέχρι σήμερα. Μια τέτοια δε μελέτη πρέπει να είναι τόσο σε συνολικό όσο και σε κλαδικό επίπεδο: για τη λήψη αποφάσεων οικονομικής πολιτικής είναι απαραίτητο να έχουμε τουλάχιστον μια πρώτη, επιφανειακή, αντίληψη για το πώς αντιδρούν οι διάφοροι εξαγωγικοί κλάδοι σε αλλαγές στους προσδιοριστικούς παράγοντές τους. Για να μπορέσουμε να ασκήσουμε ουσιαστική εξαγωγική πολιτική, πρέπει, φυσικά, να περάσουμε και στο στάδιο της επαγωγής με βάση κατάλληλα οικονομετρικά υποδείγματα. Στο άρθρο αυτό παρουσιάζουμε συνοπτικά τα αποτελέσματα μιας νέας μελέτης για τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ελληνικών εξαγωγών.

Η παρούσα μελέτη χαρακτηρίζεται από δύο σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με άλλες συναφείς μελέτες της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας: πρώτον, χρησιμοποιούμε νέα, μηνιαία στοιχεία (που δεν ήταν πριν διαθέσιμα για ανάλυση) από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. για μια περίοδο από το 1998 μέχρι το 2013 βάσει της κωδικοποίησης SITC (Standard International Trade Classification)· δεύτερον, χρησιμοποιούμε νέα στοιχεία για τη μέτρηση της διεθνούς ζήτησης και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας· τρίτον, και πιο σημαντικό, χρησιμοποιούμε για πρώτη φορά από όσο γνωρίζουμε μια σειρά προσδιοριστικών παραγόντων ανταγωνιστικό-

* Η μελέτη αυτή βασίζεται στην παρουσίαση μεγαλύτερου όγκου αποτελεσμάτων με τίτλο “Ανταγωνιστικότητα, εξωστρέφεια, κίνητρα και αντικίνητρα για τις ελληνικές εξαγωγές” στην ημερίδα Greek Exports Convention της Eurobank στις 26/11/2014. Οποιαδήποτε σφάλματα ή παραλείψεις είναι αποκλειστικά των συγγραφέων.

** Αναπληρωτής Γενικός Διευθυντής και Chief Market Economist, Eurobank.

*** Καθηγητής Εφαρμοσμένης Οικονομετρίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Senior Fellow, Rimini Center for Economic Analysis, Rimini, Italy.

τητας που δεν σχετίζονται με τις σχετικές τιμές των προϊόντων. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν δείκτες ποιότητας διακυβέρνησης, λειτουργίας των αγορών, διαδικασίες έναρξης επιχείρησης, πρόσβασης των επιχειρήσεων στον τραπεζικό δανεισμό και πολλούς άλλους παρόμοιους δείκτες ποιότητας της ελληνικής ανταγωνιστικότητας. Στη συνέχεια του άρθρου αναφερόμαστε εκτενέστερα και ειδικότερα τόσο στους δείκτες αυτούς όσο και στη μεθοδολογία μας και την ανάλυση/συζήτηση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από αυτή.

2. Δεδομένα έρευνας: προέλευση και μετασχηματισμοί

Τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας για τις ονομαστικές εξαγωγές, εκφρασμένες σε αξίες, αφορούν οκτώ κλαδικές κατηγορίες από την κατηγοριοποίηση SITC, καθώς και τις συγκεντρωτικές κατηγορίες των συνολικών βιομηχανικών και συνολικών μη-βιομηχανικών εξαγωγών. Επιπλέον, έχουμε και μια επιπλέον συγκεντρωτική κατηγορία εξαγωγών, αυτή των συνολικών εξαγωγών εκτός των ορυκτών καυσίμων και σχετικών προϊόντων. Για την κατασκευή των χρονοσειρών των πραγματικών εξαγωγών οι ανωτέρω ονομαστικές σειρές αποπληθωρίστηκαν με το γενικό δείκτη τιμών παραγωγού στις εξαγωγές, λογαριθμίστηκαν και, στη συνέχεια, έγινε εποχική προσαρμογή τους. Οι εποχικά προσαρμοσμένες και λογαριθμισμένες πραγματικές εξαγωγές είναι οι τελικές σειρές που χρησιμοποιήθηκαν στην υποδειματοποίηση. Τα δεδομένα για τις εξαγωγές και το δείκτη τιμών παραγωγού στις εξαγωγές είναι από την ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Για την αποτύπωση της εξωτερικής, διεθνούς, ζήτησης κατασκευάστηκε ένας νέος δείκτης με βάση το πραγματικό ΑΕΠ των 37 μεγαλύτερων εμπορικών εταιρών που καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της εξαγωγικής δραστηριότητας της χώρας. Ο δείκτης χρησιμοποιεί το σταθμισμένο πραγματικό ΑΕΠ, με τη στάθμιση να εξαρτάται από τη σχετική εμπορική σημαντικότητα του κάθε εταίρου. Οι εταίροι αυτοί είναι οι οικονομίες της ΕΕ των 28, η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Ιαπωνία, το Μεξικό, η Νέα Ζηλανδία, η Νορβηγία, η Ελβετία, η Τουρκία και οι ΗΠΑ. Τα αρχικά δεδομένα ήταν τριμηνιαία και προτιμήθηκαν από σχετικά μηνιαία δεδομένα δεικτών διεθνούς ζήτησης για την πληρέστερη απεικόνισή της – σε σχέση με δείκτες που αναφέρονται αποκλειστικά σε προϊόντα, ένας δείκτης με βάση το ΑΕΠ αποτυπώνει δυναμική και όχι μόνο πραγματοποιηθείσα εξαγωγική δυναμική. Τα τριμηνιαία δεδομένα μετατράπηκαν σε μηνιαία με κυβική παρεμβολή¹ και υπολογίστηκε ο ετήσιος ρυθμός

μεταβολής τους (ως εποχική διαφορά λογαρίθμων) που χρησιμοποιήθηκε στα αντίστοιχα υποδείγματα.

Για την αποτύπωση της εγχώριας ανταγωνιστικότητας τιμών κατασκευάστηκε επίσης ένας νέος δείκτης με βάση την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (σταθμισμένος με δείκτες τιμών καταναλωτή) και τη χρήση 138 εμπορικών εταιρών, και μηνιαία δεδομένα. Για την εγχώρια ανταγωνιστικότητα τιμών προτιμήθηκε ένας ευρύτερος δείκτης, για τον ίδιο λόγο που προτιμήθηκε το ΑΕΠ από έναν απλούστερο δείκτη διεθνούς ζήτησης, επειδή η χρήση περισσότερων εμπορικών εταιρών για την κατασκευή της πραγματικής ισοτιμίας από ό,τι η διεθνής ζήτηση αποτυπώνει δύο παράγοντες: από τη μία τη σημασία του μεγέθους της αγοράς υποδοχής των εξαγωγών (όπου μεγάλο μέρος των εξαγωγών πηγαινει σε μικρότερο αριθμό εμπορικών εταιρών), και από την άλλη τη σημασία του αυξημένου εμπορικού ανταγωνισμού για τις ελληνικές εξαγωγές μέσω πρόσβασης σε περισσότερες αγορές (σε αγορές, δηλαδή, που αντιλαμβάνονται την αύξηση της ελληνικής ανταγωνιστικότητας και βλέπουν δυναμικές εμπορικές συνεργασίες). Όπως και στη μεταβλητή της διεθνούς ζήτησης, έτσι και εδώ η τελική μεταβλητή εγχώριας ανταγωνιστικότητας τιμών που χρησιμοποιήθηκε στα υποδείγματα ήταν ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής της πραγματικής ισοτιμίας.

Σημειώνουμε ότι οι επιλογές μας αυτές για τις μεταβλητές της διεθνούς ζήτησης δεν είναι οι μοναδικές που θα μπορούσαμε να κάνουμε. Για παράδειγμα, για την εγχώρια ανταγωνιστικότητα τιμών θα μπορούσαμε να κάνουμε χρήση της πραγματικής ισοτιμίας σταθμισμένης με το μοναδιαίο κόστος εργασίας ή με διαφορετική σύνθεση ως προς τους εμπορικούς εταίρους. Οι σειρές που προτιμήθηκαν έχουν πλεονέκτημα ως προς την εκ των προτέρων οικονομική τους θεμελίωση, αλλά και ως προς την εκ των υστέρων στατιστική αξιοπιστία τους – καθώς άλλοι δείκτες που εναλλακτικά χρησιμοποιήθηκαν δεν δίνουν αποτελέσματα που να είναι αξιόπιστα ανάμεσα στους εξαγωγικούς κλάδους και σε συνδυασμούς δεικτών στα υποδείγματα.

Οι παραπάνω μεταβλητές είναι αυτές που παραδοσιακά αναλύονται ως προσδιοριστικοί παράγοντες των εξαγωγών σε υποδείγματα εξαγωγικής ζήτησης (π.χ. Anderson and Wincoop [2003], Athanasoglou and Bardaka [2008] και τις εκεί αναφορές) και, αποτελούν τις βασικές μεταβλητές αναφοράς στην ανάλυση που έγινε. Όμως, ένα από τα προβλήματα που παρουσιάζονται και συζητούνται συνεχώς για την Ελλάδα αφορά στην έλλειψη ανταγωνιστικότητας όχι σε επίπεδο τιμών, αλλά σε επίπεδο ποιότητας διαρθρωτικών μεταβολών και άλλων παραγό-

1. Υπάρχουν διάφορες μέθοδοι παρεμβολής (interpolation) για τη μετατροπή δεδομένων διαφορετικών συχνότητων. Η κυβική παρεμβολή χρησιμοποιεί cubic spline polynomials για την προσέγγιση των τριμηνιαίων δεδομένων από μηνιαία.

των ανταγωνιστικότητας που δεν εμπεριέχονται στην πραγματική ισοτιμία. Η εξέταση της ανταγωνιστικότητας για τις αντίστοιχες αυτές μεταβλητές δεν έχει ξαναγίνει από όσο γνωρίζουμε· είναι δε σημαντική η εξέταση αυτή καθώς μετά την κρίση, με τις αλλαγές που σημειώθηκαν με την πτώση της εγχώριας ζήτησης και τις μειώσεις μισθών, η ανταγωνιστικότητα της πραγματικής ισοτιμίας έχει βελτιωθεί σημαντικά – το ίδιο όμως δεν μπορούμε να το ισχυριστούμε και για μεταβολές σε άλλους, ποιοτικούς παράγοντες ανταγωνιστικότητας. Συγκεντρώσαμε αρκετές σειρές δεδομένων για τέτοιους παράγοντες που επηρεάζουν την ελληνική ανταγωνιστικότητα, και ως εκ τούτου και τις δυνητικές ελληνικές εξαγωγές, και τους αναλύσαμε με το να τους συμπεριλάβουμε στα υποδείγματα αναφοράς που κάνουν χρήση της διεθνούς ζήτησης και της πραγματικής ισοτιμίας. Στην ανάλυσή μας συμπεριλάβαμε μεταβλητές διακυβέρνησης, όπως η πολιτική σταθερότητα, η ποιότητα της διακυβέρνησης, ο έλεγχος της διαφθοράς· μεταβλητές ανταγωνιστικότητας όπως η αποτελεσματικότητα των αγορών προϊόντων και εργασίας², η καινοτομία, το μέγεθος της εγχώριας αγοράς κ.ά.· μεταβλητές σχετικής ανταγωνιστικότητας σε σχέση με την ΕΕ, όπως η ευκολία πρόσβασης στον τραπεζικό δανεισμό, η ευκολία πληρωμής και το μέγεθος των φόρων, η προστασία των επενδυτών, η ευκολία έναρξης μιας νέας επιχείρησης κ.ά.· τέλος, μεταβλητές από δείκτες αποδοτικότητας των εξαγωγών, δείκτες συγκέντρωσης των εξαγωγών, δείκτες Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ), δείκτες παραγωγής προϊόντων υψηλής τεχνολογίας κ.ά.

Οι ανωτέρω σειρές είναι όλες ετήσιας συχνότητας και, δυστυχώς, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως έχουν σε υποδείγματα μηνιαίων δεδομένων. Αναγκαστικά καταφεύγουμε σε μεθόδους παρεμβολής για να τις μετατρέψουμε σε μηνιαίες. Για το σκοπό αυτό δεν ακολουθήθηκαν παραδοσιακές μέθοδοι απευθείας παρεμβολής, αλλά προτιμήθηκε μια σταδιακή προσέγγιση: οι αρχικές ετήσιες σειρές μετατράπηκαν σταδιακά σε εξαμηνιαίες, τριμηνιαίες και τελικά μηνιαίες με διαδοχική εφαρμογή παρεμβολών σε κάθε στάδιο. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίσαμε ότι (α) διατηρήσαμε την ετήσια τάση (και γενικότερα την κεντρική τάση κάθε τελικής μηνιαίας σειράς σε σχέση με απευθείας παρεμβολή) αλλά και (β) ότι έχουμε επαρκή μεταβλητότητα για χρήση με άλλα μηνιαία δεδομένα (δηλαδή περισσότερη από ό,τι με απευθείας παρεμβολή).

Οι χρονολογικές σειρές για τη διεθνή ζήτηση, την πραγματική ισοτιμία και τους άλλους παράγοντες ανταγωνιστικότητας που προαναφέρθηκαν προέρχονται από συνδυασμό πηγών (AMECO, IMF, UNCTAD, ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

3. Μεθοδολογία έρευνας

Αφετηρία για την εμπειρική μας ανάλυση είναι οι εμφανείς ιδιότητες/χαρακτηριστικά των χρονοσειρών των εξαγωγών που χρησιμοποιούμε. Δύο από αυτές τις ιδιότητες επικρατούν για το σύνολο των χρονοσειρών των πραγματικών εξαγωγών: πρώτον, παρουσιάζουν ισχυρή γενική γραμμική τάση και, δεύτερον, η τάση αυτή αντιστρέφεται μετά την κρίση του 2008. Επιπλέον, οι σειρές παρουσιάζουν σχετικά μικρό εύρος διακύμανσης ιστορικά. Οι ιδιότητες αυτές, σε συνδυασμό με τους κατάλληλους στατιστικούς ελέγχους, μας δίνουν τη δυνατότητα να αναλύσουμε τις σειρές στα αρχικά τους επίπεδα (λογάριθμοι) και όχι σε κάποιον μετασχηματισμό τους. Η παρατήρηση αυτή για τις χρονοσειρές είναι πρακτικά σημαντική: υποδεικνύει ότι η μέση πορεία των εξαγωγών πριν την κρίση ακολουθούσε μια μάλλον αιτιοκρατική τάση (με διαφορετικές κλίσεις ανά κλάδο) που διακόπηκε και άλλαξε (διαφορετικά ξανά ανά κλάδο) μετά την κρίση. Εκμεταλλευόμαστε αυτή την παρατήρηση για να δημιουργήσουμε υποδείγματα που λαμβάνουν υπόψη τους τις μεταβολές αυτές στη μέση τάση των εξαγωγών, για να μπορέσουμε να εκτιμήσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τις επιδράσεις άλλων, στοχαστικών, παραγόντων, όπως η διεθνής ζήτηση και η ανταγωνιστικότητα των τιμών.

Τα βασικά μας υποδείγματα χρησιμοποιούν τέσσερις παράγοντες προσδιορισμού των πραγματικών εξαγωγών ως παράγοντες αναφοράς: τη γενική αιτιοκρατική τάση των εξαγωγών, την αλλαγή της μετά το 2008, την ετήσια ποσοστιαία μεταβολή στο δείκτη εξωτερικής ζήτησης και την αντίστοιχη ετήσια ποσοστιαία μεταβολή στο δείκτη ανταγωνιστικότητας τιμών (ή κόστους εργασίας). Στους βασικούς αυτούς παράγοντες αναφοράς προσθέτουμε και εξειδικεύουμε τους υπόλοιπους παράγοντες ποιοτικής ανταγωνιστικότητας που περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα. Οι εκτιμήσεις των συντελεστών που αναφέρονται στην τάση, στην εξωτερική ζήτηση και στην ανταγωνιστικότητα τιμών εκφράζονται ως ελαστικότητες και μετρούν τη μέση ποσοστιαία μεταβολή των πραγματικών εξαγωγών για μοναδιαία ποσοστιαία μεταβολή των αντίστοιχων παραγόντων. Οι ελαστικότητες αυτές αποτελούν οδηγό για την κατανόηση της πιθανής συμπεριφοράς των εξαγωγών σε αλλαγές της διεθνούς ζήτησης και της εγχώριας ανταγωνιστικότητας. Οι εκτιμήσεις για τους συντελεστές των άλλων παραγόντων ποιοτικής ανταγωνιστικότητας εκφράζονται είτε ως ελαστικότητες είτε ως ημι-ελαστικότητες, αλλά για αυτούς τους παράγοντες δίνουμε μεγαλύτερη σημασία στο πρόσημο των εκτιμήσεων παρά στο απόλυτο μέγεθος των επιδράσεών τους.

2. Τα μέτρα αυτά προέρχονται από το World Competitiveness Report του World Economic Forum και σχετίζονται με διάφορες μετρήσεις αναφορικά με τις λειτουργίες των αγορών εργασίας και προϊόντων (π.χ. δομές και συμβάσεις μισθών, ένταση και πολιτικές ανταγωνισμού κ.ά.).

Τα υποδείγματα που εκτιμούμε για τους εξαγωγικούς κλάδους ελέγχονται ως προς τα ποιοτικά τους εκείνα χαρακτηριστικά που θα τα καθιστούν αξιόπιστα για περαιτέρω επαγωγή σχετικά με την πορεία των πραγματικών εξαγωγών. Δύο από τους ελέγχους αυτούς θεωρούμε ότι είναι οι, πρακτικά, σημαντικότεροι: πρώτον, ο έλεγχος εξειδίκευσης για την παρουσία δυναμικών όρων στα υποδείγματα και, δεύτερον, ο έλεγχος εξειδίκευσης που αφορά στη σταθερότητα των συντελεστών των υποδειγμάτων που σχετίζονται με τη διεθνή ζήτηση και την εγχώρια ανταγωνιστικότητα τιμών. Ο μεν πρώτος έλεγχος μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε κατά πόσον: (α) η τάση μαζί με τους στοχαστικούς παράγοντες εξηγούν σε ικανοποιητικό βαθμό τη μεταβλητότητα των εξαγωγών ή χρειάζεται να προσθέσουμε δυναμικούς όρους για τις εξαγωγές προηγούμενων περιόδων· (β) αλλαγές στη διεθνή ζήτηση και στους εγχώριους όρους ανταγωνιστικότητας τιμών επηρεάζουν άμεσα ή με υστέρηση τους αντίστοιχους εξαγωγικούς κλάδους και, αν με υστέρηση, ποιος είναι ο χρόνος απόκρισης των εξαγωγών ανά κλάδο. Ο δε δεύτερος έλεγχος μάς βοηθάει να καταλάβουμε αν οι παράγοντες αναφοράς επηρεάζουν, κατά μέσο όρο, με σταθερό τρόπο τις εξαγωγές ή παρουσιάζουν σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές στις αντίστοιχες ελαστικότητές τους.

4. Σύνοψη αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται συνοπτικά στους Πίνακες 1 και 2. Στον πρώτο πίνακα έχουμε τις εκτιμήσεις των αντίστοιχων ελαστικότητων των εξαγωγών ως προς τη διεθνή ζήτηση και την πραγματική ισοτιμία, σε βραχυχρόνιο και μακροχρόνιο επίπεδο, τις εκτιμήσεις της υστέρησης απόκρισης των εξαγωγών ως προς τη διεθνή ζήτηση και την πραγματική ισοτιμία και τις εκτιμήσεις των ελαστικότητων τάσης – όλες οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στον πίνακα είναι στατιστικά σημαντικές τουλάχιστον σε επίπεδο σημαντικότητας 5%. Στον Πίνακα 1, επίσης, δίνεται το μέτρο προσαρμοστικότητας κάθε υποδείγματος R^2 . Στο δεύτερο πίνακα παρουσιάζουμε εκείνες τις μεταβλητές ποιοτικής ανταγωνιστικότητας που βρέθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές (επίσης σε επίπεδο σημαντικότητας τουλάχιστον 5%) πλέον των μεταβλητών της διεθνούς ζήτησης και της πραγματικής ισοτιμίας.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων στον Πίνακα 1 δείχνουν ότι, με εξαίρεση τους κλάδους των τροφίμων και των ποτών, όλοι οι κλάδοι επηρεάζονται με το αναμενόμενο πρόσημο τόσο από τη διεθνή ζήτηση όσο και από την πραγματική ισοτιμία. Οι δύο προαναφερθέντες κλάδοι επηρεάζονται μόνο από την πραγματική ισοτιμία. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι, με εξαίρεση τους κλάδους των ζωικών/φυτικών λιπών και των ακατέργαστων υλικών, όλοι οι κλάδοι παρουσιάζουν σημαντική τάση είτε

καθ' όλη τη διάρκεια του δείγματος είτε πριν/ή και μετά την κρίση του 2008. Σε μερικούς κλάδους η θετική τάση πριν την κρίση εξαφανίστηκε μετά την κρίση, ενώ σε άλλους κλάδους η θετική τάση μετατράπηκε σε αρνητική.

Η παρατήρηση των εκτιμήσεων των ελαστικότητων, και των υστερήσεων αντίδρασης σε αλλαγές των επεξηγηματικών μεταβλητών, μας επιτρέπει να έχουμε μια αίσθηση για το πώς αναμένεται –κατά μέσο όρο– να μεταβληθούν οι εξαγωγές αν αλλάξουν οι συνθήκες διεθνούς ζήτησης ή/και της πραγματικής ισοτιμίας. Ξεκινώντας από τις εκτιμήσεις των υστερήσεων απόκρισης, βλέπουμε ότι γενικά αυτές είναι παρόμοιες για τη διεθνή ζήτηση και την πραγματική ισοτιμία – πλην δύο κλάδων, αυτών των ακατέργαστων υλικών και των διαφόρων εξαγωγών, όπου οι εκτιμήσεις για την υστέρηση απόκρισης της διεθνούς ζήτησης είναι μεγαλύτερες από αυτές της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επίσης, παρατηρούμε ότι οι εκτιμήσεις των υστερήσεων που δεν υπερβαίνουν το τρίμηνο είναι το 70% από τους κλάδους που αναλύονται και, επομένως, οι αντίστοιχοι κλάδοι αντιδρούν σχετικά ταχύτερα σε μεταβολές της ζήτησης και της ισοτιμίας.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε ποιοι κλάδοι παρουσιάζουν τις μεγαλύτερες και (μακροχρόνιες) ελαστικότητες ζήτησης και ισοτιμίας. Τις μεγαλύτερες ελαστικότητες ως προς τη ζήτηση τις παρουσιάζουν οι κλάδοι των ζωικών/φυτικών λιπών, ο κλάδος των υπολοίπων των εξαγωγών και ο κλάδος των καυσίμων. Τις μεγαλύτερες, αντίστοιχα, ελαστικότητες ως προς την πραγματική ισοτιμία τις παρουσιάζουν ξανά οι κλάδοι των ζωικών/φυτικών λιπών και των καυσίμων, καθώς και ο κλάδος των ποτών και αναψυκτικών. Επίσης, παρατηρούμε ότι ο κλάδος των συνολικών μη-βιομηχανικών εξαγωγών παρουσιάζει μεγαλύτερες εκτιμώμενες ελαστικότητες σε σχέση με τον κλάδο των συνολικών βιομηχανικών εξαγωγών. Τέλος, για το σύνολο των εξαγωγών, πλην ορυκτών καυσίμων και σχετικών προϊόντων, παρατηρούμε ότι η εκτίμηση της μακροχρόνιας ελαστικότητας ως προς τη διεθνή ζήτηση είναι πρακτικά μοναδιαία, με την αντίστοιχη εκτίμηση για την πραγματική ισοτιμία να βρίσκεται στο ένα τρίτο του μεγέθους της εκτίμησης για τη ζήτηση.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε ότι τα εκτιμηθέντα υποδείγματα παρουσιάζουν σχετικά υψηλή, με πολύ υψηλή, στατιστική επεξηγηματικότητα των μεταβολών στις πραγματικές εξαγωγές. Με εξαίρεση τον κλάδο των ακατέργαστων προϊόντων, όλα τα υποδείγματα παρουσιάζουν επεξηγηματική ικανότητα άνω του 40%. Σε 8 από τις 13 κατηγορίες εξαγωγών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 η επεξηγηματική ικανότητα είναι πάνω από 60%, ενώ σε 5 από τις 13 κατηγορίες αυξάνεται σε πάνω από το 75%. Το γεγονός ότι τα υποδείγματα αυτά μπορούν και εξηγούν αρκετά μεγάλο ως πολύ μεγάλο ποσοστό της μεταβλητότητας των εξαγωγών –σε συν-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Εκτιμήσεις για τη μέση τάση και τη μέση αντίδραση των εξαγωγών σε αλλαγές στη διεθνή ζήτηση και πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία

ΚΛΑΔΟΣ	Γενική τάση	Τάση πριν το 2008	Τάση μετά το 2008	Βραχυ-χρόνια αντίδραση διεθνούς ζήτησης	Υτέρηση σε διεθνή ζήτηση	Μακροχρόνια αντίδραση διεθνούς ζήτησης	Βραχυ-χρόνια αντίδραση πραγματικής ισοτιμίας	Υτέρηση απόκρισης εξαγωγών σε πραγματική ισοτιμία	Μακροχρόνια αντίδραση πραγματικής ισοτιμίας	R ²
Τρόφιμα και Κτηνοτροφία	NA	0,0009	NA	NA	NA	NA	-0,4400	3	-1,2571	57%
Ποτά, Αναψυκτικά και Καπνός	-0,0020	NA	NA	NA	NA	NA	-2,5100	1	-4,0484	42%
Ζωικά και Φυτικά Έλαια, Λίπη και Κεριά	NA	NA	NA	2,9700	7	9,9000	-2,0300	7	-6,7667	66%
Προϊόντα και Υπηρεσίες εκτός SITC	NA	0,0100	NA	6,1300	1	6,1300	-2,1300	1	-2,1300	54%
Ορυκτά Καύσιμα, Λιπαντικά και Σχετικά Προϊόντα	NA	0,0060	NA	1,7400	1	5,1176	-1,4700	1	-4,3235	91%
Σύνολο Μη-Βιομηχανικών Προϊόντων	0,0013	NA	NA	0,7500	1	2,8846	-0,4900	6	-1,8846	88%
Ακατέργαστα Προϊόντα, πλην καυσίμων	NA	NA	NA	1,3600	6	2,4727	-0,4100	3	-0,6949	28%
Βιομηχανικά Προϊόντα ανά κατηγορία παραγωγής	NA	0,0030	NA	1,5100	2	2,2206	-0,2800	2	-0,4118	67%
Εξοπλισμός Παραγωγής και Μεταφορών	NA	0,0037	-0,0060	2,0300	4	2,0300	-0,8200	4	-0,8200	42%
Σύνολο Βιομηχανικών Εξαγωγών (SITC 5-8)	NA	0,0032	-0,0033	0,9500	1	0,9500	-0,2600	1	-0,2600	77%
Σύνολο Εξαγωγικών Προϊόντων, εκτός ορυκτών καυσίμων, λιπαντικών και σχετικών προϊόντων	NA	0,0027	-0,0019	0,8800	3	0,8800	-0,2800	3	-0,2800	69%
Διάφορα Βιομηχανικά Προϊόντα	NA	-0,0038	-0,0048	0,7800	8	0,7800	0,9000	1	0,9000	95%
Χημικά Προϊόντα	-0,0050	0,0157	0,0090	0,6100	1	0,6100	0,3500	1	0,3500	91%

Σημειώσεις:

Γενική τάση: η εκτίμηση για τη μέση μηνιαία τάση των εξαγωγών σε ολόκληρο το δείγμα.

Τάση πριν το 2008: η εκτίμηση για τη μέση μηνιαία τάση των εξαγωγών πριν τον Οκτώβριο 2008.

Τάση μετά το 2008: η εκτίμηση για τη μέση μηνιαία τάση των εξαγωγών μετά τον Οκτώβριο 2008.

Βραχυχρόνια αντίδραση διεθνούς ζήτησης/πραγματικής ισοτιμίας: η βραχυχρόνια αναμενόμενη ελαστικότητα της διεθνούς ζήτησης/πραγματικής ισοτιμίας.

Υτέρηση απόκρισης εξαγωγών σε διεθνή ζήτηση/πραγματική ισοτιμία: ο αναμενόμενος αριθμός των μηνών που χρειάζονται για τη βραχυχρόνια αντίδραση της διεθνούς ζήτησης/πραγματικής ισοτιμίας.

Μακροχρόνια αντίδραση διεθνούς ζήτησης/πραγματικής ισοτιμίας: η μακροχρόνια αναμενόμενη ελαστικότητα της διεθνούς ζήτησης/πραγματικής ισοτιμίας.

R²: ο συντελεστής προσδιορισμού του υποδείγματος.

δυσασμό με όλους τους άλλους ελέγχους εξειδίκευσης που δεν παρουσιάζονται εδώ³ – μας επιτρέπει να μπορούμε να παρατηρήσουμε πόσο αξιόπιστα θα είναι τα υποδείγματα αυτά σε μελλοντικές αλλαγές της ζήτησης και της ισοτιμίας.

Τα αποτελέσματα του Πίνακα 2 είναι επίσης ενδιαφέροντα, ως προς τις μεταβλητές οι οποίες προέκυψαν ως στατιστικά σημαντικές, πέρα και πλέον των μεταβλητών αναφοράς που συζητήθηκαν με βάση τον Πίνακα 1. Παρατηρούμε ότι όλες οι μεταβλητές που εμφανίζονται ήταν ή και είναι αντικείμενο συζήτησης και διαπραγματεύσεως για τις διαρθρωτικές αγορές οι οποίες μπορούν να ωφελήσουν δυνητικά τις εξαγωγές.

Μια συνολική ματιά στον Πίνακα 2 μάς δείχνει ότι έχουμε ουσιαστικά δύο ομάδες ποιοτικών χαρακτηριστικών ανταγωνιστικότητας που μπορεί να είναι ωφέλιμες για τις ελληνικές εξαγωγές. Η πρώτη ομάδα αναφέρεται σε χαρακτηριστικά που αφορούν διαδικασίες: οι διαδικασίες που αφορούν την έναρξη μιας επιχείρησης, οι διαδικασίες επίλυσης εμπορικών διαφορών, οι διαδικασίες (αλλά και το μέγεθος) για την πληρωμή των φόρων των

επιχειρήσεων και η ποιότητα του ρυθμιστικού πλαισίου. Η δεύτερη ομάδα αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της οικονομίας και των αγορών: το μέγεθος της εγχώριας αγοράς, η πρόσβαση στον τραπεζικό δανεισμό, το τεχνολογικό περιεχόμενο των εξαγωγών, η συγκέντρωση των εξαγωγών και οι σχετικές ΑΞΕ.

Τα χαρακτηριστικά και των δύο αυτών ομάδων μεταβλητών είναι μεν πολυσυζητημένα, αλλά είναι η πρώτη φορά που, για το θέμα των εξαγωγών τουλάχιστον, τεκμηριώνονται εμπειρικά. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι μια δυνητική περαιτέρω αύξηση των εξαγωγών θα χρειαστεί όχι μόνο απλούστευση διαδικασιών, φορολογικές ελαφρύνσεις και καλύτερο ρυθμιστικό πλαίσιο, αλλά, ουσιαστικότερα, επαναπροσανατολισμό των εξαγωγών σε προϊόντα υψηλού τεχνολογικού περιεχομένου και αύξηση της συγκέντρωσης μέσω της οικονομικών κλίμακας.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Το πρόβλημα της αύξησης των εξαγωγών, ως παράγοντας αύξησης του ρυθμού ανάπτυξης στη χώρα, είναι

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Μεταβλητές ανταγωνιστικότητας, εκτός της πραγματικής ισοτιμίας, που επηρεάζουν δυνητικά τις εξαγωγές

Μεταβλητές κοινά στατιστικά σημαντικές

Μέγεθος αγοράς (market size). Μετράει το μέγεθος της εγχώριας αγοράς βάσει της σχετικής αξίας των εισαγωγών και των εξαγωγών σε όρους αγοραστικής δύναμης.

Διαδικασίες έναρξης επιχείρησης (starting a business). Μετράει το χρόνο, το κόστος και τον αριθμό των απαιτούμενων διαδικασιών για την έναρξη μιας νέας επιχείρησης.

Πρόσβαση στον τραπεζικό δανεισμό (getting credit). Μετράει τη διαθεσιμότητα, την ποιότητα και την προσβασιμότητα των πληροφοριών από τους δανειστές για τις δανειοδοτούμενες επιχειρήσεις.

Διαδικασίες για πληρωμή φόρων (paying taxes). Μετράει το ύψος της φορολόγησης και των υποχρεωτικών εισφορών που επιβαρύνουν μια μεσαίου-μεγέθους επιχείρηση καθώς και το χρόνο, το κόστος και τον αριθμό των διαδικασιών για την πληρωμή τους.

Διαδικασίες για επίλυση εμπορικών διαφορών (enforcing contracts). Μετράει το χρόνο, το κόστος και τον αριθμό των απαιτούμενων διαδικασιών για την επίλυση εμπορικών διαφορών στα δικαστήρια.

Μεταβλητές ατομικά στατιστικά σημαντικές

Τεχνολογικό περιεχόμενο εξαγωγών. Δείκτης που μετράει την παραγωγή προϊόντων μεταποίησης *υψηλής και μεσαίας-υψηλής* τεχνολογίας ως ποσοστό της συνολικής παραγωγής της μεταποιητικής βιομηχανίας της Ελλάδας σε σχέση με τους αντίστοιχους δείκτες της ΕΕ-27 και της Γερμανίας.

Δείκτης συγκέντρωσης εξαγωγών (Herfindahl – Hirschman concentration index). Δείκτης που μετράει το *βαθμό συγκέντρωσης* της αγοράς. Στην παρούσα μελέτη, ο εν λόγω δείκτης δείχνει εάν οι εξαγωγές εμπορευμάτων της Ελλάδας προς τις χώρες της ΕΕ-27 και τον κόσμο επικεντρώνονται σε ορισμένα προϊόντα ή εναλλακτικά διανέμονται με πιο ομοιογενή τρόπο ανάμεσα σε μια σειρά από προϊόντα.

Σχετικός δείκτης προσέλκυσης άμεσων ξένων επενδύσεων. Λόγος αποθέματος ξένων άμεσων επενδύσεων στην Ελλάδα (% ΑΕΠ) προς απόθεμα ξένων άμεσων επενδύσεων στην ΕΕ-27 (% ΑΕΠ).

Ποιότητα ρυθμιστικού πλαισίου (regulatory quality). Δείκτης που μετράει την αντίληψη για την ικανότητα των αρχών ενός κράτους να διαμορφώσουν και να εφαρμόσουν υγιείς πολιτικές και ρυθμίσεις που προωθούν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα.

3. Διαθέσιμοι από τους συγγραφείς.

προφανώς πολυδιάστατο. Όμως, η οικονομική θεωρία, αλλά και η απλή λογική, υποδεικνύουν τη διεθνή ζήτηση και την εγχώρια ανταγωνιστικότητα τιμών ως τους δύο κρισιμότερους παράγοντες που επηρεάζουν τις εξαγωγές. Με αυτή την προοπτική, στην εργασία αυτή παρουσιάσαμε μια σειρά από εμπειρικά αποτελέσματα προσπαθώντας να δώσουμε μερικές απαντήσεις στο πώς, πόσο και με τι τρόπο αλλαγές στη διεθνή ζήτηση και την εγχώρια ανταγωνιστικότητα είναι πιθανόν να επηρεάσουν τις μελλοντικές ελληνικές εξαγωγές, σε συνολικό, αλλά και κλαδικό επίπεδο.

Τα αποτελέσματά μας δείχνουν ότι η διεθνής ζήτηση έχει, κατά μέσο όρο, μεγαλύτερη ελαστικότητα ως προς τις εξαγωγές σε σχέση με την εγχώρια ανταγωνιστικότητα – τόσο στο σύνολο της οικονομίας όσο και στους κλάδους που εξετάστηκαν. Αυτό δείχνει από τη μία τη σημασία να υπάρξει διεθνής ανάπτυξη και αύξηση της ζήτησης για την απορρόφηση των ελληνικών προϊόντων, ειδικά όταν έχει ήδη γίνει μεγάλη αύξηση της εγχώριας ανταγωνιστικότητας τιμών μέσω της εσωτερικής υποτίμησης και της συνακόλουθης μείωσης της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επιπλέον, βρίσκουμε ότι μια σειρά από ποιοτικούς παράγοντες εγχώριας ανταγωνιστικότητας είναι δυναμικά σημαντικοί για το μέλλον των εξαγωγών – ίσως και πιο σημαντικοί από τους δύο προαναφερθέντες, αφού οι τελευταίοι αυτοί ποιοτικοί παράγοντες σχετίζονται με τις διαρθρωτικού χαρακτήρα αλλαγές στην ελληνική οικονομία.

Με βάση λοιπόν τα αποτελέσματα της μελέτης υπάρχει μια σειρά προτάσεων πολιτικής που προκύπτουν ως επακόλουθα της ανάλυσής μας. Για παράδειγμα, όσο αφορά το θέμα της ζήτησης χρειάζεται:

1. Να αποδομινοποιηθούν οι πολιτικές ζήτησης, ειδικά στις χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά. Χωρίς τέτοιου είδους πολιτικές, στην Ευρώπη αλλά και αλλού, είναι μάταιο να περιμένουμε απορρόφηση των ελληνικών εξαγωγών. Χρειάζεται μια σχεδιασμένη, πιθανόν επιλεκτική, άρση των πολιτικών λιτότητας.
2. Ορθός σχεδιασμός και εφαρμογή του νέου φιλόδοξου 3-ετούς επενδυτικού προγράμματος ύψους €300 δισ. της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και χρήση των κατάλληλων μέσων/εργαλείων για τη διοχέτευση κεφαλαίων στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου (ΕΙΒ, ιδιωτικά κεφάλαια, χρηματοπιστωτικό σύστημα).
3. Ενίσχυση των προγραμμάτων επενδύσεων για τη χώρα, ειδικά σε τομείς υποδομών που θα βοηθήσουν την εξαγωγική δραστηριότητα.
4. Ενίσχυση των προοπτικών απασχόλησης με στοχευμένα κίνητρα σε κλάδους με εξαγωγικές προοπτικές.
5. Προσπάθειες για επιτάχυνση της πραγματικής σύγκλισης ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ.

Όσον αφορά την εγχώρια ανταγωνιστικότητα, θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής:

1. Υπάρχουν μικρότερα περιθώρια αντίδρασης των εξαγωγικών κλάδων σε περαιτέρω μειώσεις της πραγματικής ισοτιμίας και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας τιμών – οι δε κλάδοι δεν αναμένεται να αντιδράσουν όλοι με τον ίδιο τρόπο σε τέτοιες περαιτέρω μειώσεις.
2. Δημιουργία πρόσθετων συγκριτικών πλεονεκτημάτων για τις ελληνικές εξαγωγές. Για παράδειγμα προτείνεται:
 - α. Να αυξηθεί το μέγεθος αγοράς και ο βαθμός συγκέντρωσης των εξαγωγικών κλάδων, μέσα από την προώθηση στρατηγικών συνεργασιών (ενδοκλαδικά & διακλαδικά, ίσως μέσω συγχωνεύσεων & εξαγορών), για να δημιουργηθούν οικονομίες κλίμακας. Τέτοιες οικονομίες κλίμακας θα ενισχύσουν τη δύναμη των ελληνικών εξαγωγικών επιχειρήσεων και θα διευκολύνουν την πρόσβασή τους στις διεθνείς αγορές.
 - β. Να ενισχυθεί η δημιουργία εγχώριων παραγωγικών δομών για την υποκατάσταση των εισαγωγών, καθώς οι δομές αυτές όχι μόνο θα καλύπτουν τις εγχώριες ανάγκες, αλλά θα λειτουργούν πολλαπλασιαστικά (σε ανάπτυξη, προϊόντα και προστιθέμενη αξία) για τους εξαγωγικούς κλάδους, χωρίς απαραίτητα να τους ανταγωνίζονται.
3. Είναι αναγκαία η ενίσχυση του τεχνολογικού περιεχομένου των εξαγωγών, σε συνδυασμό με την αναδιάρθρωση των δομών έρευνας και ανάπτυξης σε εταιρικό και εθνικό επίπεδο.
4. Ενίσχυση των εξαγωγικών κλάδων υψηλής προστιθέμενης αξίας, καθώς οι κλάδοι αυτοί μπορούν να καλύψουν γρηγορότερα και ευκολότερα τα υπάρχοντα κενά ανταγωνιστικότητας.
5. Περαιτέρω ενίσχυση από το τραπεζικό σύστημα για τη στήριξη υγιών επιχειρήσεων με νέες πιστώσεις και χαμηλότερο κόστος δανεισμού.
6. Ταυτόχρονα, σημαντική μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών και ενημέρωση/πληροφόρηση/εκπαίδευση επιχειρήσεων για τις εξαγωγικές διαδικασίες.
7. Βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, πάταξη της διαφθοράς και απλοποίηση του φορολογικού συστήματος με μείωση των φορολογικών συντελεστών.
8. Συνεχής έμφαση στην ανάπτυξη ανθρώπινου κεφαλαίου με ταυτόχρονη αναβάθμιση της ποιότητας & αποτελεσματικότητας των πολιτικών θεσμών.

Μόνο ο χρόνος θα δείξει αν προτάσεις σαν αυτές, ή παρόμοιες, θα έχουν θετικό αποτέλεσμα στην προσπάθεια για αύξηση των εξαγωγών και αναθέρμανση της οικονομίας της χώρας.

Βιβλιογραφία

- Anderson, J.E. and Van Wincoop, E. (2003): "Gravity with Gravitats: A Solution to the Border Puzzle", *The American Economic Review*, Vol. 93/No. 1.
- Athanasoglou, P. and Bardaka, I. (2008): "Price and Non-Price Competitiveness of Exports of Manufactures", Bank of Greece Working Paper 69.
- Athanasoglou, P., Backinezos, C., and Georgiou, E. (2010): "Export Performance, Competitiveness and Commodity Composition", MPRA Paper No. 31997.
- Athanasoglou, P., Backinezos, C., and Georgiou, E. (2010): "Export Performance and Commodity Composition", Bank of Greece Working Paper 114.
- Bayoumi, T., Harmsen, R., and Turumen, J. (2011): "Euro Area Export Performance and Competitiveness", IMF Working Paper 11/140.
- Bower, U., Michou, V. and Ungerer, C. (2014): "The Puzzle of the Missing Greek Exports", European Commission DG for Economic and Financial Affairs, Economic Papers 518.
- Ca' Zorzi, M. and Schnatz, B. (2007): "Explaining and Forecasting Euro Area Exports. Which Competitive Indicator Performs Best?", European Central Bank Working Paper No. 833.
- Del Gatto, M., Di Mauro, F., Gruber, J., and Mandel, B.R. (2011): "The Revealed Competitiveness of U.S. Exports", Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Discussion Papers No. 1026.
- Di Mauro, F. and Forster, K. (2008): "Globalisation and the Competitiveness in the Euro Area", European Central Bank Occasional Paper Series, No. 97.
- Directorate General for Economic and Financial Affairs (2010): "II. Special Topics on the Euro-area Economy, 2. A Structural Picture of Greek Exports: Insights from Disaggregated Data", *Quarterly Report on the Euro Area*, Vol. 9/No. 3.
- Edwards, L. and Alves, P. (2005): "South Africa's Export Performance: Determinants of Export Supply", University of Cape Town, School of Economics, Africa Region Working Paper No. 95.
- Gros, D. (2014): "What makes Greece special?", CEPS Commentary.
- Hausmann, R. (2012): "Ireland can show Greece a way out of the crisis", *Financial Times*, Feb 8th 2012.
- International Monetary Fund (2008): "France, Greece, Italy, Portugal, Spain – Competitiveness in the Southern Euro Area", IMF Country Report No.08/145.
- Klitgaard, T. and Orr, J. (1998): "Evaluating the Price Competitiveness of U.S. Exports", Federal Reserve Bank of New York, *Current Issues in Economics and Finance*, Vol. 4/No. 2.
- Koukouritakis, M. (2006): "EU Accession Effects on Export Performance: The Case of Greece", *South-Eastern Journal of Economics* 2, 147-166.
- Leichter, J., Mocci, C., and Pozzuoli, S. (2010): "Measuring External Competitiveness: An Overview", Italian Ministry of Economic and Finance, Department of the Treasury Working Paper No. 2.
- Mann, C.L. (1999): "Is the U.S. Trade Deficit Sustainable?", Institute for International Economics.
- Mitsopoulos, M. (2014): "Greece: From Exit to Recovery", Brookings Institution Athens Private Roundtable.
- Mitsopoulos, M. and Pelagidis, T (2014): "Why Did Forceful Internal Devaluation Fail to Kick-Start Export-Led Growth in Greece?", *Challenge* Vol. 57/No. 6.
- Pelagidis, T. and Mitsopoulos, M. (2014): "Greece: From Exit to Recovery?", The Brookings Institution.
- Redding, S. and Venables, A.J. (2002): "Explaining Cross-Country Export Performance: International Linkages and Internal Geography", CEP Discussion Paper, Centre for Economic Performance, London School of Economics and Political Science.
- Rose, A.K. (1997): "Dynamic Measures of Competitiveness: Are the Geese still Flying in Formation?", Haas School of Business, Draft.
- Stanton Chase Athens (2012): "Exports, A Driving Force to Recovery", Executive Newswire 06/12.
- Stobbe, A. and Pawlicki, P. (2012): "Greece, Ireland, Portugal: More Growth via innovation", Deutsche Bank, DB Research, EU Monitor.
- Stollinger, R. and Holzner, M. (2013): "State Aid and Export Competitiveness in the EU", The Vienna Institute for International Economic Studies, Working Papers 106.
- Task Force of the European Monetary Policy Committee (2005): "Competitiveness and the Export Performance of the Euro Area", European Central Bank Occasional Paper Series, No. 30.
- The Economist* (2012): "Decline and Small. Small Firms are a Big Problem for Europe's Periphery", from the print edition Mar 3rd 2012.
- Trefler, D. (1995): "The Case of the Missing Trade and Other Mysteries", *The American Economic Review*, Vol. 85/No. 5.
- United Nations – Conference on Trade and Development (2005): "Determinants of Export Performance", Developing Countries in International Trade 2005: Trade and Development Index Working Paper.
- Van Dijk, M. (2002): "The Determinants of Export Performance in Developing Countries: The Case of Indonesian Manufacturing", Eindhoven Centre for Innovation Studies Working Paper 02.01.
- Zou, S. and Stan, S. (1998): "The Determinants of Export Performance: A Review of the Empirical Literature between 1987 and 1997", *International Marketing Review*, Vol. 15/No. 5.

Πλαίσιο στήριξης ελληνικού τραπεζικού συστήματος: μια πρώτη προσέγγιση

Χρήστος Τριαντόπουλος*

1. Εισαγωγή

Η επέκταση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007/2008 στις ευρωπαϊκές οικονομίες έπληξε, αναπόφευκτα, και την ελληνική οικονομία, με μία σχετική καθυστέρηση, καθώς αφενός ο βαθμός εξωστρέφειας της πραγματικής οικονομίας ήταν ιδιαίτερα χαμηλός –το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών είχε φτάσει στο 15% του ΑΕΠ το 2008– και αφετέρου η έκθεση του εγχώριου τραπεζικού συστήματος σε “τοξικά” –όπως επικράτησε ο χαρακτηρισμός– προϊόντα ήταν ελάχιστη (Pagoulatos and Triantopoulos, 2009). Ωστόσο, παράλληλα με το εξωτερικό έλλειμμα, η ελληνική οικονομία, κατά το ξέσπασμα της κρίσης, βρέθηκε με υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, το οποίο το 2008 –μετά και μία σειρά αναθεωρήσεις τα επόμενα χρόνια– έφτασε το 9,9% του ΑΕΠ. Επρόκειτο, επί της ουσίας, για την πλήρη κορύφωση του προβλήματος των “δίδυμων ελλειμμάτων”, το οποίο ήταν απόρροια ενός παρωχημένου και μη ανταγωνιστικού αναπτυξιακού υποδείγματος που, από τη μία πλευρά, χαρακτηρίζονταν από την έντονη κρατική παρέμβαση και τον προσανατολισμό στην εγχώρια καταναλωτική ζήτηση και, από την άλλη πλευρά, βασιζόταν στην υπερχρέωση δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, κυρίως, ως προς τις διεθνείς αγορές (Pagoulatos and Triantopoulos, 2014). Η απροθυμία από την πλευρά των διεθνών αγορών να συνεχίσουν τη χρηματοδότηση του εγχώριου υποδείγματος οδήγησε, μέσα σε ένα περιβάλλον παγκόσμιας αναταραχής, την ελληνική οικονομία σε ύφεση και σε κρίση δανεισμού για την κάλυψη των αναγκών εξυπηρέτησης του υψηλού δημοσίου χρέους της. Από τη στιγμή, συνεπώς, που οι διεθνείς αγορές –ως αποτέλεσμα και μίας σειράς λανθασμένων εγχώριων και ευρωπαϊκών πολιτικών και οικονομικών επιλογών– δεν ήταν διατεθειμένες να χρηματοδοτήσουν το δημόσιο τομέα της Ελλάδας, ο επίσημος τομέας αποτελούσε την άμεση λύση και δη, όπως προέκυψε, ο Μηχανισμός Στήριξης Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)/ Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) / Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ).

Η ύφεση και η κρίση χρέους, όπως ήταν αναμενόμενο, επηρέασαν καθοριστικά το εγχώριο τραπεζικό σύστημα,

αντιστρέφοντας, επί της ουσίας, τη ροή διάχυσης της κρίσης σε σύγκριση με ό,τι συνέβη στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Έτσι, δεν ήταν η “τοξικότητα” από το χρηματοπιστωτικό σύστημα που επηρέασε δυσμενώς τα δημόσια οικονομικά, λόγω της ανάγκης διάσωσης χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, και την πραγματική οικονομία, όπως συνέβη σε άλλες χώρες, αλλά η κρίση δημοσίου χρέους και η ύφεση που επηρέασαν δυσμενώς την ευρωστία και τη βιωσιμότητα της εγχώριας τραπεζικής αγοράς. Επρόκειτο για μία τραπεζική αγορά, η οποία αποτελούσε το κυρίαρχο συστατικό ενός κρατικιστικού τραπεζο-κεντρικού χρηματοπιστωτικού συστήματος της Νοτίου Ευρώπης που είχε εισέλθει σε μία φάση ταχείας ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, μετά τη χρηματοπιστωτική απελευθέρωση –που ξεκίνησε κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980 (βλ. περισσότερα Pagoulatos, 2003)– το εγχώριο τραπεζικό σύστημα, αξιοποιώντας την ευρύτερη σταθεροποίηση της οικονομίας και τη σημαντική μείωση του κόστους δανεισμού – ειδικά με την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ), παρουσίασε σημαντική εγχώρια μεγέθυνση, φτάνοντας το σύνολο του ενεργητικού των πιστωτικών ιδρυμάτων στο 193% του ΑΕΠ το 2008 από 96% του ΑΕΠ το 1995 (Pagoulatos, 2014), και μεγάλη εξωστρέφεια, μέσω της επέκτασης της δραστηριότητας των ελληνικών τραπεζών σε άλλες οικονομίες, όπως αυτές της Νοτιανατολικής Ευρώπης (Κουτσομανώλη κ.ά., 2010). Ωστόσο, όντας δομικό συστατικό διαμόρφωσης και ανάπτυξης του παρωχημένου εγχώριου υποδείγματος, το τραπεζικό σύστημα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο και εκτεθειμένο τόσο σε μη-ανταγωνιστικούς και μη-εμπορεύσιμους κλάδους της οικονομίας (καταναλωτική πίστη, αγορά κατοικίας, μέσα ενημέρωσης, κατασκευές, υπηρεσίες, κ.ά.), όσο και στη χρηματοδότηση της λειτουργίας και της δραστηριότητας του κράτους (ομόλογα, έντοκα γραμμάτια Δημοσίου, δάνεια προς φορείς της Γενικής Κυβέρνησης, χρηματοδότηση κλάδων από τις κρατικές τράπεζες, κ.ά.), με αποτέλεσμα να υπολείπεται αντιστάσεων απέναντι στην εκδήλωση και εμβάθυνση της κρίσης της ελληνικής οικονομίας (Pagoulatos, 2014). Έτσι, από το 2008 και έπειτα, δημιουργήθηκε η ανάγκη σημαντικής στήριξης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος από την πολιτεία, ώστε να αντιμετωπιστούν, αρχικά, οι επιπτώσεις από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση 2007/2008 και, εν συνεχεία, οι δομικές δυσκολίες κατά την περίοδο 2010-2014, όπως, μεταξύ άλλων, (α) ο περιορισμός και εν συνεχεία αποκλεισμός της χρηματοδότησης των εγχώριων τραπεζών από τις διεθνείς αγορές και τη διατραπεζική αγορά, (β) οι διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, (γ) η μείωση της αξίας των περιουσιακών τους στοιχείων

* Ερευνητής του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

και ο περιορισμός της οργανικής τους κερδοφορίας, (δ) η μεγάλη εκροή καταθέσεων, (ε) η ραγδαία επιδείνωση της ποιότητας χαρτοφυλακίου δανείων λόγω της ύφεσης, (στ) οι μεγάλες ζημιές που προέκυψαν από την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους της Ελλάδας και (ζ) η μη βιωσιμότητα αρκετών πιστωτικών ιδρυμάτων (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014).

Συνεπώς, από το 2008 ξεκίνησε η διαμόρφωση ενός πλαισίου στήριξης του τραπεζικού συστήματος, το οποίο αφενός κάλυπτε τα θεσμικά κενά που υπήρχαν και αφετέρου ανταποκρινόταν στις ανάγκες που προέκυπταν από την κρίση, αλλά και την ένταξη της Ελλάδας στο Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, και εναρμονιζόταν με τις θεσμικές εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επί της ουσίας, το εν λόγω πλαίσιο βασίστηκε σε δύο πυλώνες: (α) τη θεσμική θωράκιση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος και, (β) τη διασφάλιση της αναγκαίας χρηματοδότησης προς το τραπεζικό σύστημα ώστε να αποτραπεί μία ευρύτερη συστημική κρίση. Το παρόν κείμενο εργασίας αποτελεί μία πρώτη προσέγγιση και κωδικοποίηση των πρωτοβουλιών που ελήφθησαν κατά την περίοδο 2008-2014 για τη διαμόρφωση του πλαισίου στήριξης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, αναλύοντας τα συστατικά και των δύο βασικών πυλώνων και εξετάζοντας το βαθμό αξιοποίησής τους.

2. Θεσμική θωράκιση της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος

Το εποπτικό πλαίσιο του χρηματοπιστωτικού συστήματος στην Ελλάδα, πριν την κρίση, ακολουθούσε την παραδοσιακή αρχιτεκτονική τάση των “τριών πυλώνων”, ο βασικότερος εκ των οποίων είναι η κεντρική τράπεζα. Έτσι, την ευρύτερη εποπτεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ιστορικά/αρχικά, είχε επωμιστεί η Τράπεζα της Ελλάδος, ως θεμελιώδης θεσμός του εποπτικού πλαισίου, αλλά και ευρύτερα της οικονομίας, παρεμβαίνοντας, παράλληλα με τη νομισματική, πιστωτική και συναλλαγματική πολιτική, και στον εποπτικό έλεγχο της λειτουργίας των τραπεζικών ιδρυμάτων από τη δεκαετία του 1930 (Pagoulatos, 2003· Ψαλιδόπουλος, 2014). Η εποπτική δικαιοδοσία της Τράπεζας της Ελλάδος από τη δεκαετία του 1990 περιορίστηκε στην τραπεζική αγορά, αφού, αρχικά, δημιουργήθηκε η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, αναλαμβάνοντας την εποπτική ευθύνη της αγοράς κεφαλαίων, και, εν συνεχεία, η Επιτροπή Εποπτείας Ιδιωτικής Ασφάλισης (ΕΠΕΙΑ), αναλαμβάνοντας την εποπτεία της αγοράς ιδιωτικής ασφάλισης. Η θεσμική ενδυνάμωση του πλαισίου διασφάλισης της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος, κατά την περίοδο 2008-2014, αφορούσε, κυρίως, την ενίσχυση του εποπτικού ρόλου και των δραστηριοτήτων της Τράπεζας της Ελλάδος, ακολουθώντας την ευρύτερη τάση της εποπτικής αρχιτεκτονικής στην Ευρώπη (Τριαντό-

πουλος, 2014), και τον εμπλουτισμό με νέους φορείς και νομικές διαδικασίες, στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, ως αποτέλεσμα των αναγκών εξυγίανσης και αναδιάρθρωσης πιστωτικών ιδρυμάτων για τη διατήρηση της συστημικής σταθερότητας. Συγκεκριμένα, και μη εστιάζοντας στις αλλαγές εναρμόνισης με τις θεσμικές εξελίξεις σε επίπεδο Ευρωζώνης και Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα βασικά στοιχεία της εν λόγω θεσμικής ενδυνάμωσης, κατά την περίοδο 2008-2014, ήταν:

(α) Η Τράπεζα της Ελλάδος το 2008, μετά και την υιοθέτηση με το Ν. 3601/2007 του νέου πλαισίου υπολογισμού της κεφαλαιακής επάρκειας –γνωστού και ως “Βασιλεία II”– και δραστηριότητας των πιστωτικών ιδρυμάτων (Οδηγίες 2006/48/ΕΚ και 2006/49/ΕΚ), εντατικοποίησε και εμπλούτισε την εποπτεία με τη μακροοικονομική διάστασή της, προωθώντας στην πολιτική προβλέψεων τον συνυπολογισμό όχι μόνο στατικών δεικτών ποιότητας χαρτοφυλακίου, αλλά και τη δυναμική των οικονομικών και πιστωτικών συνθηκών της εκάστοτε συγκυρίας. Σε αυτό το πλαίσιο, αυξήθηκαν το εύρος και η συχνότητα υποβολής των στοιχείων που απαιτούνται από τα πιστωτικά ιδρύματα. Παράλληλα, θεσπίστηκε εξειδικευμένη Διεύθυνση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, επιδιώκοντας την ενδυνάμωση της μακροπροληπτικής εποπτείας μέσω αφενός της παρακολούθησης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος και της ανάλυσης σε επίπεδο συστήματος των εξελίξεων, και αφετέρου της επίβλεψης των διαδικασιών πληρωμών με σκοπό τον περιορισμό του συστημικού κινδύνου (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014).

(β) Το καθεστώς εγγύησης καταθέσεων και επενδύσεων ενισχύθηκε, καθώς το 2008, με το Ν. 3714/2008, το ανώτατο όριο εγγύησης καταθέσεων –ως αποζημίωση για το σύνολο των καλυπτόμενων καταθέσεων– αυξήθηκε στις 100.000 ευρώ από τις 20.000 ευρώ. Παράλληλα, στις αρχές του 2009 ιδρύθηκε, με το Ν. 3746/2009, το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων και Επενδύσεων (ΤΕΚΕ), το οποίο αντικατέστησε το Ταμείο Εγγύησης Καταθέσεων (ΤΕΚ), εκσυγχρονίζοντας το νομικό πλαίσιο καταβολής αποζημίωσης τόσο σε καταθέτες, όσο και σε επενδυτές/πελάτες πιστωτικών ιδρυμάτων που δεν είναι σε θέση να διαθέσουν τις καταθέσεις ή να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις που απορρέουν από επενδυτικές υπηρεσίες. Αρχικά, το ΤΕΚΕ αποτελούνταν από το Σκέλος Κάλυψης Καταθέσεων και το Σκέλος Κάλυψης Επενδυτών, ενώ στο πλαίσιο της διαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου εξυγίανσης των πιστωτικών ιδρυμάτων το 2011, με το Ν. 4021/2011, προστέθηκε το αυτοτελές Σκέλος Εξυγίανσης για τη χρηματοδότηση της διαδικασίας εξυγίανσης πριν από την ενεργοποίηση της αποζημιωτικής διαδικασίας του ΤΕΚΕ. Έτσι, διασφαλίζεται η συνέχεια της βασικής λειτουργίας του πιστωτικού ιδρύματος μέχρι τη

διαδικασία αποζημίωσης και άρα η χρηματοπιστωτική σταθερότητα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014).

(γ) Η εποπτική ευθύνη της αγοράς ιδιωτικής ασφάλισης μεταφέρθηκε το 2010, με το Ν. 3867/2010, από την ΕΠΕΙΑ στην Τράπεζα της Ελλάδος, σε συνέχεια μιας σειράς σημαντικών πτωχεύσεων εταιρειών ιδιωτικής ασφάλισης το 2009. Η θεσμική επιλογή της Τράπεζας της Ελλάδος, και δη μίας αντίστοιχης Διεύθυνσης, εδράστηκε, κυρίως, στο γεγονός ότι η Τράπεζα της Ελλάδος, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, θεωρήθηκε ότι ήταν ο μόνος θεσμός που θα μπορούσε να συμβάλει καθοριστικά στον “καθησυχασμό” της αγοράς και στην εγγύηση της αντιμετώπισης των όποιων εποπτικών αδυναμιών του παρελθόντος, συρρικνώνοντας τις όποιες συστημικές ανησυχίες (Τριαντόπουλος, 2014).

(δ) Το Υπουργείο Οικονομικών προχώρησε το 2010, με το Ν. 3867/2010, στη σύσταση του Συμβουλίου Συστημικής Ευστάθειας, το οποίο είναι ένα διαθεσμικό όργανο, όπου συμμετέχουν οι επικεφαλής του Υπουργείου Οικονομικών, της Τράπεζας της Ελλάδος και της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς, και έχει επωμιστεί την αντιμετώπιση έκτακτων ή ακραίων συστημικών καταστάσεων. Συγκεκριμένα, το εν λόγω Συμβούλιο αποτελεί ένα υψηλού επιπέδου όργανο, το οποίο, παρακολουθώντας και αναλύοντας τη δυναμική σχέση μεταξύ δομικών πεδίων της οικονομίας, όπως η τραπεζική αγορά, η κεφαλαιαγορά, το ασφαλιστικό σύστημα, η ρευστότητα και το δημόσιο χρέος, επικεντρώνεται στην προληπτική δράση κατά ακραίων καταστάσεων, ασταθειών και κρίσεων.

(ε) Το 2010 ιδρύθηκε, με το Ν. 3864/2010, το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ), το οποίο έχει μορφή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου με διοικητική και οικονομική αυτοτέλεια, με σκοπό να λειτουργήσει με όρους ιδιωτικής οικονομίας. Ο σκοπός του ΤΧΣ είναι η άμεση συνεισφορά του στη διατήρηση της σταθερότητας του εγχώριου τραπεζικού συστήματος, μέσω της ενίσχυσης της κεφαλαιακής επάρκειας των πιστωτικών ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένων και των θυγατρικών πιστωτικών ιδρυμάτων από το εξωτερικό, και μέσω της κεφαλαιακής ενίσχυσης μεταβατικών πιστωτικών ιδρυμάτων. Έτσι, στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ και δη της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού συστήματος, και (νομικά) μετά και τις τροποποιήσεις με το Ν. 4051/2012, το ΤΧΣ αποτελεί το βασικό όχημα για την εξυγίανση και αναδιάρθρωση των πιστωτικών ιδρυμάτων, καθώς συμμετέχει –επί της ουσίας εκπροσωπώντας το Δημόσιο– στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των πιστωτικών ιδρυμάτων που έλαβαν κεφαλαιακή ενίσχυση και παρακολουθεί και αξιολογεί το βαθμό συμμόρφωσης με τα σχέδια αναδιάρθρωσής τους, ενώ επιδίωξή του είναι η πώληση του μεριδίου του υπό εξυγίανση ή αναδιάρθρωση πιστωτικού ιδρύματος σε ιδιώτες επενδυτές.

(στ) Το Υπουργείο Οικονομικών, σε συνεργασία με την Τράπεζα της Ελλάδος, διαμόρφωσαν από το 2011, με το Ν. 4021/2011 και το Ν. 4051/2012, το θεσμικό πλαίσιο για την εξυγίανση των πιστωτικών ιδρυμάτων, παρέχοντας ευχέρεια διαχείρισης μίας τραπεζικής κρίσης, ώστε να διασφαλιστεί η συστημική σταθερότητα. Ειδικότερα, μεταξύ άλλων, η διαδικασία εξυγίανσης ενός πιστωτικού ιδρύματος χρηματοδοτείται από το ΤΧΣ –που αντικατέστησε το Σκέλος Εξυγίανσης του ΤΕΚΕ λόγω μικρού ενεργητικού του τελευταίου– και τα μέτρα εξυγίανσης προκύπτουν από την εμπλοκή της Τράπεζας της Ελλάδος ως προς την αξιολόγηση των εναλλακτικών, την αποτίμηση των περιουσιακών στοιχείων, την επιλογή στοιχείων του ενεργητικού και παθητικού, κ.ά. Από τη στιγμή που το “κλείσιμο” ενός πιστωτικού ιδρύματος δεν αποτελεί ενδεδειγμένη εναλλακτική, τα προτεινόμενα μέτρα εξυγίανσης μπορεί να είναι είτε η μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων του υπό εξυγίανση ιδρύματος σε ανάδοχο πιστωτικό ίδρυμα είτε η μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων που έχουν επιλεγεί από την Τράπεζα της Ελλάδος σε ένα νεοϊδρυθέν πιστωτικό ίδρυμα. Στην τελευταία περίπτωση, μέτοχος του νεοϊδρυθέντος πιστωτικού ιδρύματος είναι το ΤΧΣ, με σκοπό να προωθήσει την αναδιάρθρωσή του και την πώλησή του σε επόμενη φάση.

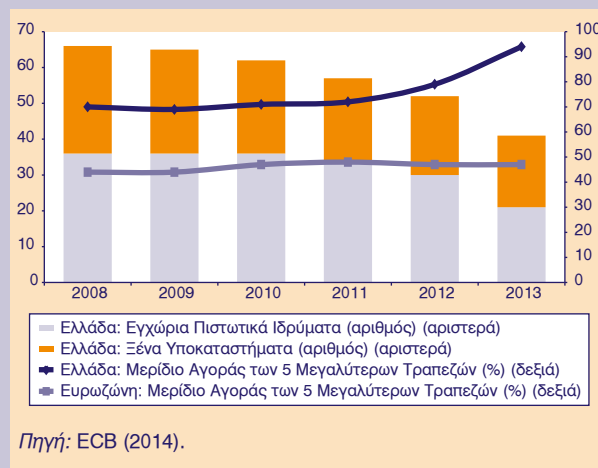
Οι παρεμβάσεις, συνεπώς, θεσμικής θωράκισης της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος στόχευαν στον πυρήνα τους στο να μην μετατραπεί η κατάρρευση ενός μεμονωμένου τραπεζικού ιδρύματος σε μία ευρύτερη κρίση του τραπεζικού συστήματος με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις και απώλειες τόσο στην πραγματική οικονομία όσο και στην ευρύτερη εγχώρια επενδυτική και καταθετική πίστη. Έτσι, ενισχύθηκε το εποπτικό πλαίσιο, διευρύνθηκε και εκσυγχρονίστηκε το καθεστώς εγγύησης καταθέσεων, θεσπίστηκε πλαίσιο εξυγίανσης των υπό κατάρρευση πιστωτικών ιδρυμάτων, δημιουργήθηκε υψηλού επιπέδου όργανο για την παρακολούθηση της συστημικής σταθερότητας και ιδρύθηκε ο φορέας για την υποστήριξη της διαδικασίας εξυγίανσης.

Όπως και στις περιπτώσεις άλλων θεσμικών παρεμβάσεων, που αλληλεπιδρούν με πολλές λοιπές οικονομικές, χρηματοπιστωτικές, πολιτικές και θεσμικές καταστάσεις, εντός και εκτός μίας οικονομίας, ένα θεσμικό πλαίσιο όπως αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αξιολογηθεί στο σύνολό του – ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια εφαρμογής του. Το σίγουρο, ωστόσο, είναι ότι το πλαίσιο διασφάλισης της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος αξιοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό, καθώς εντός του εν λόγω πλαισίου το εγχώριο τραπεζικό σύστημα, δρώντας σε μία οικονομία σε βαθιά και παρατεταμένη ύφεση και αποκλεισμό από τις διεθνείς αγορές, εισήλθε σε μία φάση ριζικής αναδιάρθρωσης. Επρόκειτο, επί της ουσίας, για μία διαδικασία μεγάλης συγκέντρωσης, ώστε τα εναπομείναντα ισχυρά πιστωτικά ιδρύματα να

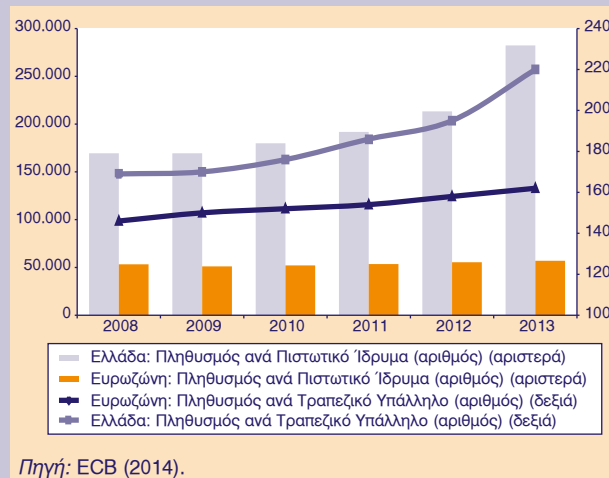
αποκτήσουν ικανοποιητική κεφαλαιακή επάρκεια, να βελτιώσουν τα περιθώρια ρευστότητάς τους και να ενισχύσουν την αποδοτικότητά τους μέσα από την επίτευξη συνεργειών και οικονομικών κλίμακας. Οι βασικοί στόχοι, όπως προέκυψε και από τις επιλογές μορφών εξυγίανσης των μη βιώσιμων πιστωτικών ιδρυμάτων, ήταν η προστασία των καταθετών, η διατήρηση των θέσεων εργασίας στα πιστωτικά ιδρύματα και η διασφάλιση της συστημικής σταθερότητας. Έτσι, οι μορφές εξυγίανσης που επιλέχθηκαν ήταν είτε η ίδρυση μεταβατικού πιστωτικού ιδρύματος (Proton, Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο) είτε η μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων (ή μέρους αυτών) σε ανάδοχο πιστωτικό ίδρυμα (Τ Bank, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος, FBB, Probank, Συνεταιριστικές Τράπεζες Λαμίας, Αχαϊκή, Λέσβου-Λήμνου, Δυτικής Μακεδονίας, Δωδεκανήσου και Εύβοιας).

Οι διαδικασίες εξυγίανσης των πιστωτικών ιδρυμάτων συνοδεύτηκαν από μία σειρά εξαγορές και μεταβιβάσεις, συμπεριλαμβανομένων και αυτών των υποκαταστημάτων των κυπριακών τραπεζών, με αποτέλεσμα μετά το 2013 ο χάρτης να έχει μεταβληθεί ριζικά σε σχέση με το 2008, περιλαμβάνοντας λιγότερα και πιο ισχυρά πιστωτικά ιδρύματα. Συγκεκριμένα, ο συνολικός αριθμός πιστωτικών ιδρυμάτων στην Ελλάδα περιορίστηκε το 2013 στα 41 ιδρύματα από 66 ιδρύματα το 2008, εκ των οποίων τα 21 είναι εγχώρια (από 36 το 2008) και τα 20 είναι υποκαταστήματα ξένων πιστωτικών ιδρυμάτων (από 30 το 2008). Αυτή η συρρίκνωση του αριθμού των πιστωτικών ιδρυμάτων μεταφράζεται σε μία πρωτοφανώς μεγάλη συγκέντρωση του ενεργητικού του τραπεζικού συστήματος σε λίγα πιστωτικά ιδρύματα, και δη εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα, μετά και τις αρνητικές εξελίξεις με τις κυπριακές τράπεζες (Διάγραμμα 1). Έτσι, ο δείκτης του μεριδίου των πέντε μεγαλύτερων τραπεζών επί του συνόλου του συστήματος ανήλθε το 2013 στο 97% έναντι 70% το 2008, ενώ στην Ευρωζώνη το επίπεδο διατηρείται λίγο χαμηλότερα από το 50%. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η τραπεζική αγορά έχει συγκεντρωθεί σε τέσσερα πιστωτικά ιδρύματα τα οποία διέδρυναν σημαντικά το μέγεθός τους. Πρόκειται, ειδικότερα, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (2014), για την Τράπεζα Πειραιώς με μερίδιο 26% (από 11% το 2008), την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος με μερίδιο 24% (από 18% το 2008), την Eurobank με μερίδιο 23% (από 20% το 2008) και την Alpha Bank με μερίδιο 19% (από 14% το 2008). Η μείωση των πιστωτικών ιδρυμάτων είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί σημαντικά και το μερίδιο του πληθυσμού της χώρας που αναλογούσε σε κάθε τράπεζα, φτάνοντας το 2013 τους 282.252 πολίτες ανά ίδρυμα, το οποίο είναι μακράν το υψηλότερο στην Ευρωζώνη. Φυσικά, η μείωση του αριθμού των πιστωτικών ιδρυμάτων δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη μείωση του αριθμού των εργαζομένων, μιας και η διατήρηση των θέσεων εργασίας στις υπό εξυγίανση τράπεζες αποτέ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Διάρθρωση Τραπεζικού Συστήματος, 2008-2013

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Στοιχεία Μεγέθους Τραπεζικού Συστήματος, Ελλάδα και Ευρωζώνη, 2008-2013

λεσε προτεραιότητα κάθε σχετικού σχεδίου. Ωστόσο, καταγράφεται μία αύξηση στον αριθμό των πολιτών ανά τραπεζικό υπάλληλο, η οποία οφείλεται, κυρίως, στις συνταξιοδοτήσεις και στα μεγάλα προγράμματα εθελουσίων εξόδων, αν και αξίζει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο επίπεδο είναι υψηλότερο του μέσου επιπέδου στην Ευρωζώνη (Διάγραμμα 2).

3. Διασφάλιση χρηματοδότησης προς το τραπεζικό σύστημα

Η ανάγκη διασφάλισης τόσο της τραπεζικής όσο, όμως, και της ευρύτερης συστημικής σταθερότητας κατέστησε απαραίτητη τη χρηματοδοτική στήριξη των εγχώριων τραπεζών μέσα από πολιτικές και εργαλεία τόνωσης της

ρευστότητας και ενδυνάμωσης της κεφαλαιακής τους επάρκειας. Οι βασικοί άξονες παροχής των αναγκαίων κεφαλαίων προς το τραπεζικό σύστημα κατά την περίοδο 2008-2014 ήταν:

(α) Το πακέτο ενίσχυσης της ρευστότητας της οικονομίας για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης –όπως τιτλοφορήθηκε– το οποίο θεσπίστηκε το 2008, με το Ν. 3723/2008, περιλαμβάνοντας μέτρα για τη στήριξη της ρευστότητας και της κεφαλαιακής επάρκειας των πιστωτικών ιδρυμάτων, συνολικού ύψους 28 δισ. ευρώ. Επρόκειτο για ένα πακέτο στήριξης, αρχικά, προληπτικού χαρακτήρα –ήταν άλλωστε από τα μικρότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Hardouvelis, 2008)– που στη συνέχεια, και παρά την αρχική κριτική, αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο στήριξης του τραπεζικού συστήματος (Pagoulatos and Triantoroulos, 2009). Έτσι, αν και η αρχική επιδίωξη ήταν η ενίσχυση της ρευστότητας για να αμβλυθούν οι πιέσεις –λόγω της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης– στα επιτόκια χορηγήσεων και να διευκολυνθεί η πιστωτική επέκταση των πιστωτικών ιδρυμάτων, κατά την κλιμάκωση της κρίσης της ελληνικής οικονομίας το πακέτο αποτέλεσε το πρώτο στήριγμα της βιωσιμότητας του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Συγκεκριμένα, το πακέτο εδράζεται σε τρεις πυλώνες. Ο πρώτος πυλώνας αφορά την κεφαλαιακή ενίσχυση των πιστωτικών ιδρυμάτων με την έκδοση προνομιούχων μετοχών υπέρ του Ελληνικού Δημοσίου έναντι ομολόγων αυτού ισόποσης αξίας, ύψους μέχρι 5 δισ. ευρώ. Ο δεύτερος πυλώνας αφορά τη χορήγηση εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου για τη δανειοδότηση ή την αναχρηματοδότηση των πιστωτικών ιδρυμάτων για την έκδοση νέων μεσομακροπρόθεσμων δανείων που θα συναφθούν και τίτλων που θα χρηματοδοτηθούν, μέχρι συνολικού, αρχικού, ποσού 15 δισ. ευρώ. Μετά το 2008 και, ειδικότερα, μετά το 2010, το όριο της χορηγούμενης εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου για τη χρηματοδοτική διευκόλυνση των πιστωτικών ιδρυμάτων πολλαπλασιάστηκε, φτάνοντας, με τις τροποποιήσεις με το Ν. 3845/2010 (15 δισ. ευρώ), το Ν. 3872/2010 (25 δισ. ευρώ) και το Ν. 3965/2011 (30 δισ. ευρώ), στα 85 δισ. ευρώ. Τέλος, ο τρίτος πυλώνας αφορά την έκδοση τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου από τον Οργανισμό Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (ΟΔΔΗΧ) ανώτατου συνολικού ύψους 8 δισ. ευρώ και τη διάθεση αυτών στα πιστωτικά ιδρύματα έναντι προμήθειας και επαρκών εξασφαλίσεων.

(β) Ο μηχανισμός παροχής έκτακτης ενίσχυσης σε ρευστότητα του τραπεζικού συστήματος (Emergency Liquidity Assistance – ELA) ενεργοποιήθηκε το 2011 από την Τράπεζα της Ελλάδος υπό την εγγυητική αρωγή του Ελληνικού Δημοσίου. Συγκεκριμένα, μέσω του εν λόγω μηχανισμού του Ευρωσυστήματος παρέχεται από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες έκτακτη χρηματοδότηση σε φερέγγυα πιστωτικά ιδρύματα που αντιμετωπίζουν

έντονα προβλήματα ρευστότητας έναντι ενέχυρου και, φυσικά, με έγκριση του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΚΤ (ΕΚΤ, 2013). Η ενεργοποίηση του εν λόγω έκτακτου μηχανισμού κρίνεται απαραίτητη σε έκτακτες και αναγκαίες καταστάσεις όπου υπάρχει μείωση και απόσυρση καταθέσεων, αλλά και απομείωση της αξίας του αποδεκτού για πράξεις νομισματικής πολιτικής ενέχυρου σε συνθήκες αδυναμίας των τραπεζών να προσφύγουν στις διεθνείς αγορές για άντληση ρευστότητας (Τράπεζα της Ελλάδος, 2014). Η έκτακτη ενίσχυση παρέχεται με ευθύνη της Τράπεζας της Ελλάδος, ενώ το Ελληνικό Δημόσιο παρέχει εγγύηση προς την Τράπεζα της Ελλάδος για την κάλυψη των πιστώσεων για τη συγκεκριμένη αντιμετώπιση προσωρινών προβλημάτων ρευστότητας. Το εν λόγω ανώτατο όριο παρεχόμενων από το Ελληνικό Δημόσιο εγγυήσεων διαμορφώθηκε μετά από διαδοχικές αυξήσεις –ΥΑ 2/43219/0025 του 2011 (15 δισ. ευρώ), Ν. 4031/2011 (45 δισ. ευρώ) και Ν. 4056/2012 (30 δισ. ευρώ)– στα 90 δισ. ευρώ.

(γ) Η διαδικασία ευρείας ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού συστήματος, στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, ενεργοποιήθηκε το 2012 ταυτόχρονα με την υλοποίηση της αναδιάρθρωσης του ελληνικού δημοσίου χρέους, ώστε να “καλυφθεί” –παράλληλα με τις επιπτώσεις της παρατεταμένης ύφεσης– η διάβρωση της κεφαλαιακής βάσης των εγχώριων πιστωτικών ιδρυμάτων από τη συμμετοχή τους στην αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους – μιας και η έκθεσή τους σε αυτό ήταν μεγάλη. Επί της ουσίας, οι δανειακοί πόροι του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ διοχετεύθηκαν στο ΤΧΣ, το οποίο μέσω της ανακεφαλαιοποίησης των εγχώριων πιστωτικών ιδρυμάτων απέκτησε μετοχικό κεφάλαιο των ιδρυμάτων και εισήλθε στο ιδιοκτησιακό καθεστώς τους. Η διαδικασία ανακεφαλαιοποίησης βασίστηκε στον προσδιορισμό των κεφαλαιακών αναγκών των πιστωτικών ιδρυμάτων, όπως αυτές προέκυψαν τόσο από τις ζημιές λόγω της συμμετοχής στην αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους όσο και από τους κινδύνους που εμπεριείχαν τα στοιχεία του ενεργητικού τους. Ο υπολογισμός των κεφαλαιακών αναγκών έγινε από την Τράπεζα της Ελλάδος μέσα από την άσκηση stress test που διενήργησε, σε συνεργασία με την εταιρεία BlackRock Solutions, η οποία πραγματοποίησε ενδελεχή διαγνωστικό έλεγχο στα χαρτοφυλάκια δανείων των τραπεζών. Οι κεφαλαιακές ανάγκες καλύφθηκαν, κυρίως, από τους δημόσιους πόρους που προορίζονταν για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, ώστε να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα και σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος.

Και οι τρεις άξονες χρηματοδότησης του τραπεζικού συστήματος συνέβαλλαν καθοριστικά, ώστε, αρχικά, να διασφαλιστεί η βιωσιμότητά του και να αποφευχθεί η ευρεία συστημική αποσταθεροποίηση και, εν συνεχεία,

να ολοκληρωθεί η εξυγίανση και αναδιάρθρωσή του, συνοδεύοντας το θεσμικό πλαίσιο που παράλληλα διαμορφώνονταν. Από την πρώτη στιγμή αξιοποιήθηκαν σε όλη τους την έκταση και οι τρεις πυλώνες του πακέτου του Ν. 3723/2008. Έτσι, εστιάζοντας στην τόνωση της κεφαλαιακής τους επάρκειας, τα πιστωτικά ιδρύματα εντάχθηκαν στον πρώτο πυλώνα του πακέτου, διαθέτοντας προνομιούχες μετοχές έναντι κεφαλαίου στο Δημόσιο, και αξιοποίησαν από νωρίς το μεγαλύτερο μέρος του προβλεπόμενου ποσού. Συγκεκριμένα, από το 2009 είχαν αξιοποιηθεί τα 3,76 δισ. ευρώ από τα προβλεπόμενα 5 δισ. ευρώ, ενώ το ποσό αυτό αυξήθηκε το 2012 –αφού είχαν επιστραφεί και τα 675 εκατ. ευρώ από την Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος το 2011– στα 4,47 δισ. ευρώ (Πίνακας 1). Κατά την ολοκλήρωση πενταετίας από τις πρώτες χορηγήσεις προνομιούχων μετοχών, δύο πιστωτικά ιδρύματα αποπλήρωσαν στο Δημόσιο το σύνολο των προνομιούχων μετοχών που είχαν διατεθεί, με αποτέλεσμα να περιοριστεί η αξιοποίηση στα 2,78 δισ. ευρώ.

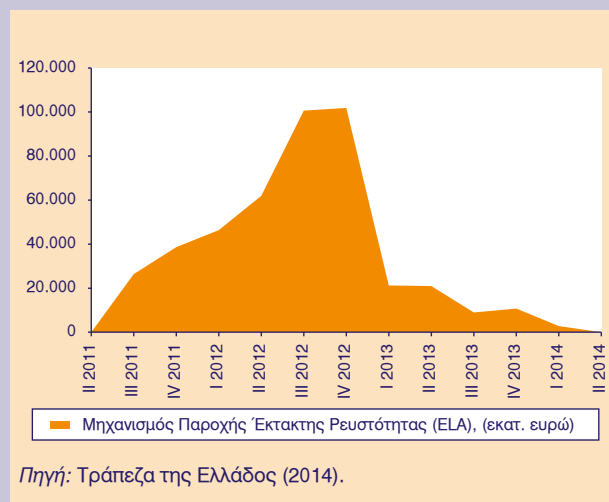
Επιπρόσθετα, και παράλληλα με τον τρίτο πυλώνα που άρχισε να αξιοποιείται σε σημαντικό βαθμό από νωρίς και από μικρού μεγέθους πιστωτικά ιδρύματα (βλ. συνεταιριστικές τράπεζες), η αξιοποίηση του δεύτερου πυλώνα του πακέτου ήταν κρίσιμη για τη ρευστότητα του τραπεζικού συστήματος, το οποίο λειτουργούσε σε συνθήκες αποκλεισμού από τις διεθνείς αγορές, επιδείνωσης της ποιότητας του χαρτοφυλακίου δανείων και απομειούμενων καταθέσεων. Ειδικότερα, μετά και τη διεύρυνση του ορίου χορήγησης εγγυήσεων στα 85 δισ. ευρώ, η αξιοποίηση της εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου για την αποδοχή τίτλων των πιστωτικών ιδρυμάτων (ως ενέχυρο) από την ΕΚΤ –έστω και με μεγάλη

“έκπτωση”– αποτέλεσε βασική μέθοδο άντλησης ρευστότητας για το τραπεζικό σύστημα από το 2010, οπότε και το έτος έκλεισε με το συνολικό ποσό χορηγήσεων εγγυήσεων να ανέρχεται στα 47,9 δισ. ευρώ (Πίνακας 1).

Η επιδείνωση της ύφεσης και η παράταση της αδυναμίας χρηματοδότησης από τις αγορές, αλλά και η διαδικασία αναδιάρθρωσης του δημοσίου χρέους, αύξησαν σημαντικά τα επόμενα δύο χρόνια τις κεφαλαιακές ανάγκες του τραπεζικού συστήματος. Έτσι, στο τέλος του 2011 το σύνολο των εγγυήσεων που είχαν χορηγηθεί στο πλαίσιο του δεύτερου πυλώνα στα πιστωτικά ιδρύματα έφτασε τα 67,7 δισ. ευρώ, ενώ το 2012 στα 58,8 δισ. ευρώ, στα οποία θα πρέπει να συνυπολογιστούν και εγγυήσεις ύψους 25,4 δισ. ευρώ που εκδόθηκαν και έληξαν εντός του 2012 (δεν προσμετρούνται στο άθροισμα στο τέλος του έτους). Το μέγεθος, ωστόσο, του προβλήματος ρευστότητας ήταν τόσο μεγάλο που το 2011 ενεργοποιήθηκε ο έκτακτος μηχανισμός παροχής ενίσχυσης σε ρευστότητα της Τράπεζας της Ελλάδος προς τα εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα, αξιοποιώντας τη χορηγούμενη από το Δημόσιο εγγύηση προς την Τράπεζα της Ελλάδος, ενώ προς αυτή την κατεύθυνση αξιοποιήθηκαν και εγγυήσεις από το δεύτερο πυλώνα του Ν. 3723/2008, όταν οι ανάγκες σε χρηματοδότηση από τον έκτακτο μηχανισμό ξεπέρασαν το προβλεπόμενο ανώτατο όριο των εγγυήσεων ύψους 90 δισ. ευρώ. Συγκεκριμένα, η μεγαλύτερη αξιοποίηση του έκτακτου μηχανισμού έλαβε χώρα το 2012, οπότε και σε κάποια φάση έφτασε περίπου τα 100 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 3).

Η αξιοποίηση τόσο του πακέτου του Ν. 3723/2008, όσο και του έκτακτου μηχανισμού ρευστότητας από τα πιστωτικά ιδρύματα συνεισέφεραν στα δημόσια έσοδα, τα οποία προέκυπταν είτε από την απόδοση των προνομιούχων μετοχών (πρώτος πυλώνας Ν. 3723/2008) είτε από την προμήθεια χορήγησης των άλλων μέσω άντλησης χρηματοδότησης. Τα δημόσια έσοδα, ωστόσο, του πρώτου πυλώνα του Ν. 3723/2008 δεν ήταν τα αναμενόμενα από τα πιστωτικά ιδρύματα, λόγω νομικού ζητήματος –σχετικά με την κερδοφορία τους– που προέκυψε με την απόδοση 10% προς το Δημόσιο που προβλέπονταν από τις προνομιούχες μετοχές που αυτό κατείχε. Το 2012 το εν λόγω ζήτημα διευθετήθηκε με σχετική νομοθετική ρύθμιση στο Ν. 4093/2012, σύμφωνα με την οποία το ποσό των 555,6 εκατ. ευρώ –που ανταποκρίνονταν στις μη καταβληθείσες αποδόσεις για τις χρήσεις των προηγούμενων ετών– καταβλήθηκε από τα πιστωτικά ιδρύματα στο ΤΧΣ (Υπουργείο Οικονομικών, 2014). Έτσι, κατά την περίοδο 2009-2014 το άθροισμα των δημοσίων εσόδων που προέκυψε από την αξιοποίηση του πακέτου του Ν. 3723/2008, συμπεριλαμβανομένης και της εισφοράς προς το ΤΧΣ, και του έκτακτου μηχανισμού παροχής ρευστότητας, εκτιμάται στα 4,07 δισ. ευρώ (Διάγραμμα 4).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Μηχανισμός Παροχής Έκτακτης Ρευστότητας στο Τραπεζικό Σύστημα, 2011-2014

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Αξιοποίηση Πακέτου Στήριξης Ν. 3723/2008, 2009-2014

Α. Μετοχολόγιο Ελληνικού Δημοσίου: Προνομιούχες Μετοχές Πιστωτικών Ιδρυμάτων Ν. 3723/2008 (α' πυλώνας)

	(σε ευρώ)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος	350.000.000	350.000.000	350.000.000	1.350.000.000	1.350.000.000	1.350.000.000
Attica Bank	100.200.000	100.200.000	100.200.000	100.200.000	100.200.000	100.200.000
Proton Bank	80.000.000	80.000.000	80.000.000	80.000.000	80.000.000	80.000.000 ³
Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο	224.960.000	224.960.000	224.960.000	224.960.000	224.960.000	224.960.000 ³
Eurobank	950.125.000	950.125.000	950.125.000	950.125.000	950.125.000	950.125.000
FBB	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000	50.000.000 ³
Πανελλήνια Τράπεζα	28.300.000	28.300.000	28.300.000	28.300.000	28.300.000	28.300.000
Τράπεζα Πειραιώς ¹	370.000.000	370.000.000	370.000.000	750.000.000	750.000.000	
Alpha Bank ¹	940.000.000	940.000.000	940.000.000	940.000.000	940.000.000	
Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος ²	675.000.000	675.000.000				
Σύνολο	3.768.585.000	3.768.585.000	3.093.585.000	4.473.585.000	4.473.585.000	2.783.585.000

Σημειώσεις: ¹ Η Τράπεζα Πειραιώς και η Alpha Bank το 2014 εξαγόρασαν από το Ελληνικό Δημόσιο τις προνομιούχες μετοχές που είχαν εκδώσει, ονομαστικής αξίας 1,69 δισ. ευρώ.

² Η Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος το 2011 εξαγόρασε από το Ελληνικό Δημόσιο τις προνομιούχες μετοχές που είχε εκδώσει, ονομαστικής αξίας 675 εκατ. ευρώ, καταβάλλοντας σε μετρητά το ποσό αυτό.

³ Το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο, η Proton Bank και η FBB είναι πιστωτικά ιδρύματα που βρίσκονται υπό εκκαθάριση.

Πηγή: Κρατικοί Προϋπολογισμοί 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 και 2015.

Β. Εγγυήσεις του Ελληνικού Δημοσίου προς τα Πιστωτικά Ιδρύματα του Ν. 3723/2008 (β' πυλώνας)

	(δισ. ευρώ)					
	2009 ⁶	2010	2011	2012 ⁶	2013	2014 ⁷
Σύνολο Νέων Εγγυήσεων⁴	3,00	46,9	19,7	27,8	41,8	14,7
Σύνολο Εγγυήσεων στο Τέλος του Έτους⁵	1,00	47,9	67,7	58,8	48,7	36,1

Σημειώσεις: ⁴ Πρόκειται για το σύνολο των εγγυήσεων που χορηγούνται σε όλα τα πιστωτικά ιδρύματα κάθε έτος, χωρίς να συνυπολογίζονται οι εγγυήσεις που έχουν ήδη χορηγηθεί κατά την προηγούμενη περίοδο.

⁵ Πρόκειται για το σύνολο του εγγυηθέντος ποσού προς όλα τα πιστωτικά ιδρύματα στο τέλος κάθε έτους, χωρίς να συνυπολογίζεται το ποσό των εγγυήσεων που χορηγήθηκαν και έληξαν εντός του ίδιου έτους.

⁶ Το 2009 και το 2012, σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, αποτελούν έτη όπου εγγυήσεις χορηγήθηκαν και έληξαν κατά το ίδιο έτος. Ειδικότερα, το 2009 χορηγήθηκαν εγγυήσεις ύψους 2 δισ. ευρώ που έληξαν το ίδιο έτος και το 2012 χορηγήθηκαν εγγυήσεις ύψους 25,4 δισ. ευρώ που έληξαν κατά το ίδιο έτος με αποτέλεσμα, παρά την αύξηση των νέων χορηγήσεων, στο τέλος του έτους να μην είναι αυξημένο το συνολικό ποσό.

⁷ Τα στοιχεία για το 2014 αφορούν μέχρι το τέλος του Νοεμβρίου, όπως έχουν δημοσιευθεί στο Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης, αν και εκτιμάται ότι τα ποσά αυτά θα είναι υψηλότερα κατά το τέλος του έτους λόγω νέων χορηγήσεων το Δεκέμβριο.

Πηγή: Τα στοιχεία προέκυψαν από υπολογισμούς του συγγραφέα και βασίζονται στον Κρατικό Προϋπολογισμό 2010 (2009), Στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών που κατατέθηκαν στη Βουλή των Ελλήνων στο πλαίσιο του Κοινοβουλευτικού Ελέγχου (2013) και το Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης Νοεμβρίου 2014 (2015).

Γ. Ειδικό Τίτλο του Ελληνικού Δημοσίου από τον ΟΔΔΗΧ για τα Πιστωτικά Ιδρύματα του Ν. 3723/2008 (γ' πυλώνας)

	(δισ. ευρώ)					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Συνολικό Ύψος Ειδικών Τίτλων⁸	4,6	8,0	8,0	2,8	2,4	7,9

Σημειώσεις: ⁸ Πρόκειται για το συνολικό ύψος των ειδικών τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου που αξιοποιήθηκαν από τα συγκεκριμένα πιστωτικά ιδρύματα κατά τη διάρκεια του κάθε έτους.

Πηγή: Τα στοιχεία προέκυψαν από υπολογισμούς του συγγραφέα και βασίζονται στον Κρατικό Προϋπολογισμό 2010 (2009) και Στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών που κατατέθηκαν στη Βουλή των Ελλήνων στο πλαίσιο του Κοινοβουλευτικού Ελέγχου (2013) και Σχετικά Στοιχεία από το Υπουργείο Οικονομικών (2014).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Ανακεφαλαιοποίηση Τραπεζικού Συστήματος, 2011-2013

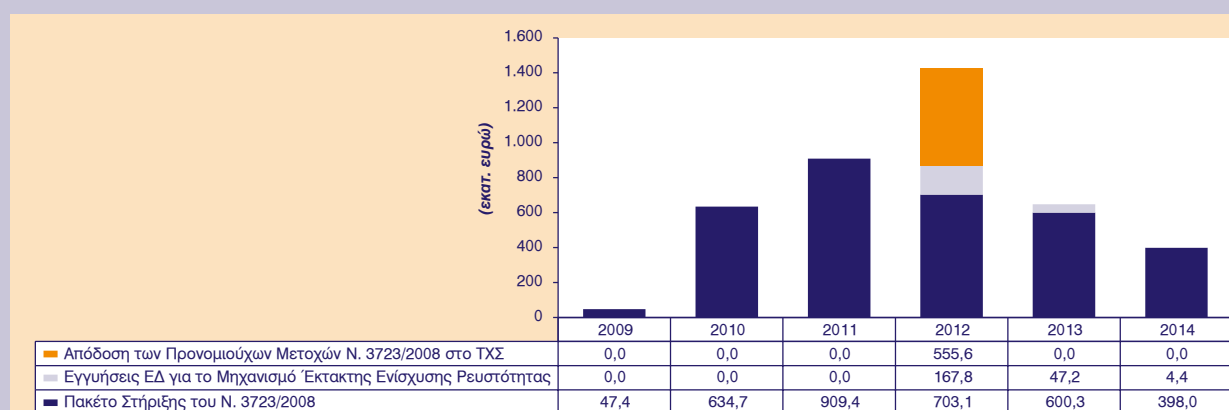
	Κεφάλαια από ΤΕΚΕ	Κεφάλαια από Ιδιώτες	Κεφάλαια από ΤΧΣ	Σύνολο Κεφαλαίων
Συστημικά Πιστωτικά Ιδρύματα				
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος	0	1.079.000.000	8.677.000.000	9.756.000.000
Τράπεζα Πειραιώς	0	1.444.000.000	5.891.000.000	7.335.000.000
Alpha Bank	0	550.000.000	4.021.000.000	4.571.000.000
Eurobank	0	0	5.839.000.000	5.839.000.000
Κόστος για το Σύνολο Συστημικών Πιστωτικών Ιδρυμάτων	0	3.073.000.000	24.428.000.000	27.501.000.000
Μη Συστημικά Πιστωτικά Ιδρύματα				
Proton Bank	862.000.000	0	1.169.621.860	2.031.621.860
T Bank	450.000.000	0	226.956.514	676.956.514
Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο	0	0	4.232.554.000	4.232.554.000
Συνεταιριστική Λήμνου-Λέσβου	0	0	55.516.733	55.516.733
Αχαϊκή Συνεταιριστική	0	0	209.473.992	209.473.992
Συνεταιριστική Λαμίας	0	0	55.493.756	55.493.756
Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος	0	0	8.040.717.000	8.040.717.000
Κυπριακές Τράπεζες	0	0	524.000.000	524.000.000
FBB	0	0	551.970.455	551.970.455
Probank	0	0	795.733.502	795.733.502
Συνεταιριστική Δυτ. Μακεδονίας	0	0	Εκκρεμότητα	Εκκρεμότητα
Συνεταιριστική Ευβοίας	0	0	Εκκρεμότητα	Εκκρεμότητα
Συνεταιριστική Δωδεκανήσου	0	0	Εκκρεμότητα	Εκκρεμότητα
Κόστος για το Σύνολο Μη Συστημικών Πιστωτικών Ιδρυμάτων¹	1.312.000.000	0	16.288.981.753	17.600.981.753
Κόστος για το Σύνολο Πιστωτικών Ιδρυμάτων	1.312.000.000	3.073.000.000	40.716.981.753	45.101.981.753

Σημειώσεις: ¹ Το κόστος περιλαμβάνει την προσωρινή αποτίμηση από την εξυγίανση των συνεταιριστικών Δυτ. Μακεδονίας, Ευβοίας και Δωδεκανήσου, καθώς και τα προσωρινά στοιχεία από τις κεφαλαιακές ανάγκες της FBB και της Proton Bank.

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2014).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4

Δημόσια Έσοδα από τη Χρηματοδοτική Στήριξη του Τραπεζικού Συστήματος, 2009-2014

Πηγή: Κρατικοί Προϋπολογισμοί 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 και 2015.

Σημείωση: Τα δημόσια έσοδα και από τους τρεις πυλώνες του πακέτου στήριξης του Ν. 3723/2008 αποτυπώνονται στον ΚΑΕ 2993 του Κρατικού Προϋπολογισμού με τίτλο "Έσοδα από τη χρηματοδότηση του προγράμματος αντιμετώπισης της χρηματοπιστωτικής κρίσης" και τα δημόσια έσοδα από την παροχή εγγυήσεων του Ελληνικού Δημοσίου για το Μηχανισμό Έκτακτης Ενίσχυσης αποτυπώνονται στον ΚΑΕ 3337 του Κρατικού Προϋπολογισμού με τίτλο "Έσοδα από προμήθεια λόγω παροχής της εγγύησης του Ελληνικού Δημοσίου στην Τράπεζα της Ελλάδος για κάλυψη πιστώσεων σε τράπεζες που εδρεύουν στην Ελλάδα". Το γεγονός ότι τα στοιχεία προέρχονται από τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2015, καθώς δεν έχουν δημοσιευθεί κάπου αλλού, σημαίνει ότι τα στοιχεία για το 2014 αποτελούν εκτίμηση που διαμορφώνεται κατά την περίοδο Οκτωβρίου-Νοεμβρίου, με αποτέλεσμα να ενδέχεται να υπάρχει απόκλιση σε σχέση με το οριστικό μέγεθος στο τέλος του έτους. Ωστόσο, πρόκειται για απόκλιση που δεν επηρεάζει την ευρύτερη εικόνα.

Η αξιοποίηση των χρηματοδοτικών μέσων του πακέτου του Ν. 3723/2008 και του έκτακτου μηχανισμού παροχής ρευστότητας, επί της ουσίας, επέτρεψε την κατάρρευση του εγχώριου τραπεζικού συστήματος μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία αναδιάρθρωσης και ανακεφαλαιοποίησής του, η οποία, εάν εξαιρεθούν οι περιπτώσεις των πιστωτικών ιδρυμάτων που βρέθηκαν σε δύσκολη θέση το 2011 (Proton Bank και T Bank), ξεκίνησε κατά το πρώτο εξάμηνο το 2012. Τότε, η αποκατάσταση των ροών χρηματοδότησης από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, ως αποτέλεσμα της συνέχισης και επικαιροποίησης του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής, επέτρεψε τη συνέχιση και ολοκλήρωση της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης των πιστωτικών ιδρυμάτων μετά την αναδιάρθρωση του δημοσίου χρέους, απεγκλωβίζοντας την εξάρτηση των πιστωτικών ιδρυμάτων από τις προαναφερθείσες πηγές χρηματοδοτικής στήριξης. Σε αυτή την εξέλιξη, φυσικά, συνέβαλλε και η σταδιακή αύξηση των καταθέσεων στο τραπεζικό σύστημα μετά τα μέσα του 2012, καθώς και η μερική αποκατάσταση της πρόσβασης των τραπεζών στις αγορές χρήματος. Έτσι, αρχικά, ξεκίνησε η απεξάρτηση από τον έκτακτο μηχανισμό παροχής ρευστότητας και, στη συνέχεια, μειώθηκε και η αξιοποίηση των μέσων του δεύτερου και του τρίτου πυλώνα του Ν. 3723/2008 (Πίνακας 1).

Η διαδικασία ανακεφαλαιοποίησης αποτέλεσε μία μακρά περίοδο διεργασιών που έλαβε χώρα παράλληλα και συνδυαστικά με τις διαδικασίες εξυγίανσης των πιστωτικών ιδρυμάτων, και με τις αξιολογήσεις και τα stress tests που πραγματοποιήθηκαν σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Το συνολικό κόστος της ανακεφαλαιοποίησης όλων των πιστωτικών ιδρυμάτων, για την περίοδο 2011-2013, διαμορφώθηκε στα 45,1 δισ. ευρώ, εκ των οποίων το 1,3 δισ. ευρώ αποτέλεσε κεφάλαιο του ΤΕΚΕ, που ήταν ο πρώτος οργανισμός που είχε επωμιστεί το κόστος των διαδικασιών εξυγίανσης, τα 40,7 δισ. ευρώ κεφάλαια του ΤΧΣ και τα 3,1 δισ. ευρώ κεφάλαια που κατέβαλαν ιδιώτες στις τρεις συστημικές τράπεζες που κατάφεραν να ανταποκριθούν στους όρους της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης –αναφορικά με τη συμμετοχή του 10% του αναγκαίου κεφαλαίου από τους ιδιώτες (Πίνακας 2). Οι πόροι του ΤΧΣ προήλθαν από τη δανειοδότηση περίπου 50 δισ. ευρώ στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί ένα “μαξιλάρι” ασφαλείας περίπου 11 δισ. ευρώ για ενδεχόμενες περαιτέρω κεφαλαιακές ανάγκες του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Ωστόσο, όπως προέκυψε και από τα αποτελέσματα των stress tests το 2014, και τη δυνατότητα των συστημικών τραπεζών να καλύψουν με άλλα (ίδια και ιδιωτικά) μέσα τις απαιτήσεις των δυσμενών σεναρίων των stress tests, το “μαξιλάρι” ασφαλείας παραμένει ανέπαφο και διαθέσιμο για το εγχώριο τραπεζικό σύστημα, στο πλαίσιο πάντα του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ.

4. Αντί συμπεράσματος

Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, διανύοντας τις πρώτες δεκαετίες της απελευθερωμένης από την κρατική παρέμβαση τραπεζικής μεγέθυνσης και αποτελώντας έναν από τους βασικούς συντελεστές ανατροφοδότησης και διόγκωσης του παρωχημένου αναπτυξιακού υποδείγματος, ακολούθησε την ευρύτερη παγκόσμια τάση χρηματοπιστωτικής ευφορίας, χωρίς, ωστόσο, να έχει διανύσει τα μέτρα χρηματοπιστωτικής εξέλιξης που είχαν διανύσει τα ανεπτυγμένα τραπεζικά συστήματα. Η ευφορία της τραπεζικής μεγέθυνσης, σε συνδυασμό με τις επιφανειακά ευνοϊκές μακροοικονομικές εξελίξεις, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν δημιούργησαν τις συνθήκες για την προετοιμασία του εποπτικού και κανονιστικού πλαισίου στην αντιμετώπιση μιας μεγάλης διαταραχής στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007/2008 και η κρίση –στη συνέχεια– της ελληνικής οικονομίας κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη εμπλουτισμού του εποπτικού και κανονιστικού πλαισίου, από τα τέλη του 2008, με θεσμούς και διαδικασίες που ενίσχυαν την εποπτεία, διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο εξυγίανσης των υπό κατάρρευση πιστωτικών ιδρυμάτων και παρείχαν χρηματοδοτική στήριξη στο τραπεζικό σύστημα. Όπως κατέστη σαφές κατά τη διάρκεια του εν λόγω θεσμικού εμπλουτισμού, η βασική στόχευσή του ήταν να καταφέρει το τραπεζικό σύστημα να εξέλθει μιας δύσκολης φάσης αναδιάρθρωσης –αναγκαίας για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προέκυψαν από την κρίση– χωρίς να επηρεαστούν οι καταθέσεις, χωρίς να χαθούν οι θέσεις εργασίας των υπαλλήλων στον τραπεζικό κλάδο και, κυρίως, χωρίς να κλονιστεί η ευρύτερη συστημική σταθερότητα.

Η αξιοποίηση από την πλευρά των πιστωτικών ιδρυμάτων, σε ένα πλαίσιο στενής συνεργασίας και συνέργειας Πολιτείας και Τράπεζας της Ελλάδος, των νέων θεσμών και διαδικασιών συνέβαλε στην επίτευξη της εν λόγω στόχευσης, στο πλαίσιο του Μηχανισμού Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ, επιφέροντας, όμως, και σημαντικές συνέπειες. Αρχικά, το κόστος της χρηματοδοτικής αρωγής που επωμίστηκε το Δημόσιο είναι υψηλό, καθώς, παρόλο που το κεφάλαιο των προνομιούχων μετοχών του πρώτου πυλώνα του Ν. 3723/2008 σταδιακά επιστρέφεται, οι εγγυήσεις του Ελληνικού Δημοσίου για το δεύτερο και τον τρίτο πυλώνα του Ν. 3723/2008 και τον έκτακτο μηχανισμό παροχής ρευστότητας δεν καταπίπτουν, τα δημόσια έσοδα από τη χρηματοδοτική στήριξη ανήλθαν ως το 2014 περίπου στα 4 δισ. ευρώ και το κόστος της ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού συστήματος, που επωμίστηκε –μέσω δανεισμού από το Μηχανισμό Στήριξης ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ– το Δημόσιο, ακόμα και εάν αφαιρεθούν οι εκτιμήσεις για τα έσοδα από την πώληση από το ΤΧΣ των μετοχών των πιστωτικών ιδρυμάτων, είναι ιδιαίτερα υψηλό. Επιπρόσθετα, οι συνθήκες ανταγω-

νισμού στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα έχουν πληγεί καθοριστικά από τη διαδικασία αναδιάρθρωσης, καθώς, πλέον, το σύνολο της διαμεσολαβητικής διαδικασίας έχει συσσωρευτεί σε τέσσερα μεγάλα συστημικά πιστωτικά ιδρύματα, συρρικνώνοντας τις ευκαιρίες για καταναλωτές και επενδυτές. Παράλληλα, η διαδικασία αναδιάρθρωσης και εξυγίανσης επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τη διεθνή δραστηριότητα των εγχώριων πιστωτικών ιδρυμάτων, διακόπτοντας, μειώνοντας ή επιβραδύνοντας τη δραστηριότητά τους στις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, με αποτέλεσμα να έχουν χάσει έδαφος σε σχέση με την περασμένη δεκαετία που είχαν διαπρέψει. Τέλος, αν και το πρώτο πακέτο για τη στήριξη του τραπεζικού συστήματος είχε χαρακτηριστεί ως πακέτο στήριξης της ρευστότητας της οικονομίας, δυστυχώς, το εγχώριο τραπεζικό σύστημα δεν έχει καταφέρει –επηρεασμένο σημαντικά από τη διασύνδεσή του με το παρωχημένο αναπτυξιακό υπόδειγμα της χώρας– να ανακάμψει από την πιστωτική συρρίκνωση των τελευταίων ετών, επηρεάζοντας σημαντικά την εγχώρια οικονομική δραστηριότητα. Η διευθέτηση των παραπάνω συνεπειών αποτελεί σήμερα πρόκληση τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, και, φυσικά, πεδίο διακριτής ανάλυσης και διερεύνησης.

Βιβλιογραφία

Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (2015), *Δελτίο Γενικής Κυβέρνησης Νοεμβρίου 2014* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

ΕΚΤ (2013), *Διαδικασίες Σχετικά με την Παροχή Έκτακτης Ενίσχυσης σε Ρευστότητα* (Φρανκφούρτη: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα). Διαθέσιμο στο διαδίκτυο στο σύνδεσμο: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/elaprocedures.el.pdf>.

ECB (2014), *Banking Structures Report* (Frankfurt: European Central Bank).

Hardouvelis, G. (2008), "The International Financial Crisis and Greece", paper presented at *Economia Conference*, Athens, 12/11/2008.

Κουτσομανώλη, Α., Σταϊκούρας, Χ. και Χ. Τριαντόπουλος (2010), "Επέκταση και Αποτελεσματικότητα των Ελληνικών Τραπεζών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη", στο Τζαβαλής, Ηλ. (επιμ.),

Μελέτες για το Ελληνικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα (Αθήνα: Εκδόσεις ΟΠΑ).

Pagoulatos, G. (2003), *Greece's New Political Economy. State, Finance and Growth from Postwar to EMU* (Houndmills: Palgrave Macmillan).

Pagoulatos, G. (2014), "State-driven in Boom and in Bust: Structural Limitations of Financial Power in Greece", *Government and Opposition*, Vol. 49, No. 3, pp. 452-482.

Pagoulatos, G. and C. Triantopoulos (2009), "The Return of the Greek Patient: Greece and the 2008 Global Financial Crisis", *South European Society and Politics*, Vol. 14, No. 1, pp. 35-54.

Pagoulatos, G. and C. Triantopoulos (2014), "Growth Strategy and Welfare Reform in Greece", paper presented at the *Sciences Po Workshop on "National Growth Strategies and Welfare State Reform"* at Paris, 11-12/12/2014.

Τράπεζα της Ελλάδος (2014), *Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης* (Αθήνα: Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης της Τράπεζας της Ελλάδος).

Τριαντόπουλος, Χ. (2014), "Χρηματοπιστωτική Εποπτεία: Κρίση και Νέες Τάσεις Αρχιτεκτονικής", *Ελληνική Οικονομία*, No 10, ΚΕΠΕ – Οκτώβριος 2014.

Υπουργείο Οικονομικών (2009), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2010* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Υπουργείο Οικονομικών (2010), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2011* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Υπουργείο Οικονομικών (2011), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2012* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Υπουργείο Οικονομικών (2012), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2013* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Υπουργείο Οικονομικών (2013), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2014* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Υπουργείο Οικονομικών (2014), *Κρατικός Προϋπολογισμός 2015* (Αθήνα: Υπουργείο Οικονομικών).

Ψαλιδόπουλος, Μ. (2014), *Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος, 1928-2008* (Αθήνα: Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης της Τράπεζας της Ελλάδος).

Πρόσφατες Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ

ΜΕΛΕΤΕΣ

- No 75 Τζ. Καβουνίδη, Ι. Χολέζα, *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας*. Αθήνα, 2013.
- No 74 Σ. Παπαϊωάννου, *Οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα: Τάσεις και μεσοπρόθεσμες προοπτικές*. Αθήνα, 2013.
- No 73 E. A. Kaditi, *Analysis of the Greek food supply chain*. Athens, 2012.
- No 72 Θ. Π. Λιανού, Τ. Καβουνίδη, *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα*. Αθήνα, 2012.
- No 71 A. Koutroulis, *Finance and economic growth: The case of Greece 1960-2005*. Athens, 2011.
- No 70 T. Tsekeris, *Travel consumption and market competition in Greece*. Athens, 2010.
- No 69 Ι. Ρεζίτη, *Η διαδικασία μετακύλισης τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα: Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών*. Αθήνα, 2010.
- No 68 Κ. Αθανασούλη, *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των Φιλοσοφικών Σχολών*. Αθήνα, 2010.
- No 67 Κ. Ευστρατόγλου, *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα*. Αθήνα, 2009.
- No 66 P. I. K. Prodromidis, *The spatial distribution of male and female employment and unemployment in Greece*. Athens, 2008.
- No 65 Γ. Παναγόπουλου, *Βασιλεία II: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα*. Αθήνα, 2008.
- No 64 M. G. Arghyrou, *The effects of the accession of Greece to the EMU: Initial estimates and future prospects*. Athens, 2006.
- No 63 P. I. K. Prodromidis, *A regional analysis of declared incomes in Greece*. Athens, 2006.
- No 62 Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομική εκτίμηση της ζήτησης*. Αθήνα, 2005.
- No 61 Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου, *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων*. Αθήνα, 2005.
- No 60 Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις*. Αθήνα, 2005.
- No 59 Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον*. Αθήνα, 2005.
- No 58 Μ. Panoroulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry*. Athens, 2005.
- No 57 Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων*. Αθήνα, 2005.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- No 70 *The economies of the Western Balkans: Transition, growth and prospects for EU Accession*, R. Panagiotou. Athens, 2012.
- No 69 *Η εξίσωση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών προς τα αντίστοιχα των ανδρών: Σημασία και επιπτώσεις*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2012.
- No 68 *Αεροπορικές μεταφορές και αεροδρόμια στην Ελλάδα: Σύγχρονες εξελίξεις, οικονομική σημασία και αποδοτικότητα*, των Θ. Τσέκερη και Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2011.
- No 67 *Συνθήκες αγοράς και ανταγωνισμός στην ελληνική οικονομία*, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ, επιμέλεια Κ. Κανελλόπουλος. Αθήνα, 2011.

- No 66 *Ξενοδοχεία πολυτελείας στην Ελλάδα: Δυναμική και αναπτυξιακές δυνατότητες*, των Ν. Βαγιονή, Ε. Κασιμάτη, Β. Καφούρου. Αθήνα, 2011.
- No 65 *Αγορά εργασίας: Εξελίξεις και αρχές πολιτικής*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου, Γ. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνοτανίνου, Π.Κ. Προδρομίδη. Αθήνα, 2010.
- No 64 *Μισθός, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα*, των Κ.Ν. Κανελλόπουλου και Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2010.
- No 63 *Μεταφορές και Οικονομία: Συμβολή, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα με έμφαση στις χερσαίες μεταφορές*, των Θ. Τσέκερη και Αικ. Τσούμα. Αθήνα, 2010.
- No 62 *Η Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία*, των Σ. Σπαθή, Σ. Καραγιάννη, Ν. Γεωργικόπουλου. Αθήνα, 2010.
- No 61 *Το κοινωνικό κεφάλαιο στην Ελλάδα*, του Η. Πούπου. Αθήνα, 2010.
- No 60 *Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα*, των Ε. Καδίτη και Ε. Νίτση. Αθήνα, 2010.
- No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece*, Κ. Kanellopoulos, Μ. Gregou and Α. Petralias. Athens, 2009.
- No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος*, της Φ. Ζερβού. Αθήνα, 2009.
- No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού και Α. Κώτση. Αθήνα, 2009.
- No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών*, του Β. Νότη. Αθήνα, 2008.
- No 55 *FYROM's transition: From Yugoslavia to the European Union?*, R. Panagiotou. Athens, 2008.
- No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες*, του Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.
- No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση*, των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.
- No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων*, του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.
- No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*, του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.
- No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα*, των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.
- No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα*, του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.
- No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές*, του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.
- No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης*, του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.
- No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου*, της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.
- No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook*, S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and Α. Tsouma. Athens, 2006.
- No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα*, των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.
- No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών*, της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.

Οικονομικές εξελίξεις

